

การศึกษาศาภาพการใช้และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์
ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

การศึกษาศาภาพการใช้และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์
ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

เสนอ

ผศ. ดร. ศศิพิมล ประพินพงศกร

จัดทำโดย

1. นางสาวกันติยา	ทรัพย์มี	รหัสனிสิต 60101010263
2. นางสาวชนิษฏายามล	อุตสี	รหัสனிสิต 60101010267
3. นายบุญฤทธิ	โคตรวงศ์	รหัสனிสิต 60101010275
4. นางสาวพรทิพย์	ชวดนนท์	รหัสனிสิต 60101010278
5. นางสาวมนัสนันท์	สุวรรณฉิม	รหัสனிสิต 60101010281
6. นางสาวสุชัญญาชา	ปัญญา	รหัสனிสิต 60101010287
7. นายกฤษณะพงศ์	ศรีภักதியานนท์	รหัสனிสิต 60101010767
8. นายอรรณพ	สุทธิศิริ	รหัสனிสิต 60101010783

งานวิจัยเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา สศ301 การวิจัยพื้นฐานสำหรับวิชาชีพสารสนเทศ

ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2562

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

ด้วยสภาพการณ์สังคมในปัจจุบันเป็นสังคมแห่งข่าวสาร เป็นยุคที่สื่อสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม โดยสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ทุกที่ทุกเวลาผ่านทางอุปกรณ์ ICT ผู้สูงอายุในสังคมไทยมีการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเล่น Social Network มากขึ้น ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการบริโภคข้อมูลข่าวสารต่างๆ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี 2) เพื่อศึกษาการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี โดยการวิจัยครั้งนี้กำหนดการใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ กลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 21 คน เครื่องมือที่ใช้ในวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) จัดบันทึกภาคสนามและการบันทึกเทป

ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุใช้บริการสื่อสังคมออนไลน์ผ่านทางโทรศัพท์มือถือมากที่สุด โดยเลือกใช้แอปพลิเคชัน Line ในการพูดคุยสนทนา รองลงมาคือ Facebook ใช้ในการพูดคุยสนทนาและติดตามข่าวสาร นอกจากนี้ยังใช้ YouTube ในการฟังเพลง ดูหนัง และติดตามข่าวสาร โดยส่วนใหญ่จะใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ในช่วงเย็น ซึ่งปัญหาที่ผู้สูงอายุพบในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ คือ ความไม่เสถียรของแอปพลิเคชัน ระบบเกิดการขัดข้อง พื้นที่การใช้งานเต็ม การเข้าใช้งานฟังก์ชันต่างๆ ไม่สามารถส่งได้ โดยในการใช้งานเหล่านี้ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการระมัดระวังเรื่องความเป็นส่วนตัว ผ่านการตั้งค่าที่ระบบและการคิดก่อนที่จะส่งต่อข้อมูล

ในเรื่องของการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีทักษะในการประเมินสารสนเทศที่ดี โดยส่วนใหญ่เลือกรับข้อมูลผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ รองลงมาคือเว็บไซต์ของสำนักข่าวต่างๆ และข่าวในโทรทัศน์ ตามลำดับ จากนั้นจะมีการเปรียบเทียบข้อมูลนั้นกับข้อมูลที่ค้นหาได้จาก Google TV และ YouTube ตามลำดับ จากนั้นจึงค่อยส่งต่อข้อมูล ซึ่งผู้สูงอายุจะเชื่อข่าวสารที่มีการลงหนังสือพิมพ์ และข่าวที่ถ่ายทอดผ่านโทรทัศน์เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเชื่อว่าข่าวเหล่านั้นจะถูกคัดกรองมาแล้ว มีความน่าเชื่อถือ และหากมีความผิดพลาดก็จะมีคนรับผิดชอบ

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความช่วยเหลือของ ผศ. ดร. ศศิพิมล ประพินพงศกร อาจารย์ที่ปรึกษาในการแนะนำ ตรวจสอบแก้ไข ให้ข้อเสนอแนะ ติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยซาบซึ้งในความกรุณาของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ อาจารย์ศุภรรรษตรา แสนวา อาจารย์ปภัสรา อาษา และอาจารย์โชติมา วัฒนะ ในการตรวจสอบความตรงของเครื่องมือวิจัย และสละเวลาในการตรวจทานแก้ไขความถูกต้องของการใช้ภาษา และข้อบกพร่องในการทำการวิจัย

ขอขอบคุณผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ที่ได้ให้ความร่วมมือในการดำเนินการทดลอง นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รับการช่วยเหลือและกำลังใจจากคุณพ่อ คุณแม่ พี่น้อง และเพื่อนๆ ตลอดจนบุคคลต่างๆ ที่ให้ความช่วยเหลืออีกมาก ที่ผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามได้หมดในที่นี้ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณา และความปรารถนาดีของทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง จึงกราบขอบพระคุณและขอบคุณไว้ในโอกาสนี้

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	3
ความสำคัญของการวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	3
ผู้ให้ข้อมูลหลัก	3
กรอบแนวคิดการวิจัย	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสังคมออนไลน์	7
ความหมายของสื่อสังคมออนไลน์	7
ความเป็นมาของสื่อสังคมออนไลน์	8
ประเภทของสื่อสังคมออนไลน์	9
ผู้ให้และผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์	12
แนวคิดเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ	18
ความหมายของการรู้เท่าทันสื่อ	18
แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ	21
แนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อ	22
การวัดการรู้เท่าทันสื่อ	28
แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ	36
ความหมายของผู้สูงอายุ	36
เกณฑ์การจำแนกผู้สูงอายุ	37
การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ	39
ปัญหาของผู้สูงอายุ	48

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	51.
ปรากฏการณ์ของการศึกษา	51
วิธีศึกษาปรากฏการณ์	51
ผู้ให้ข้อมูลหลัก	51
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	52
การเก็บและการรวบรวมข้อมูล	52
สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	53
 บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	 55
การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	55
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	55
สภาพการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี	55
การประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์	61
 บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	 67
สรุปผลการวิจัย	67
อภิปรายผล	70
ข้อเสนอแนะ	73
 บรรณานุกรม	 74
ภาคผนวก	75

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สภาพการณ์สังคมในปัจจุบันเป็นสังคมแห่งข่าวสาร เป็นยุคที่สื่อสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม โดยสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ทุกที่ทุกเวลาผ่านทางอุปกรณ์ ICT (ICT – Information Communication Technology) อาทิเช่น คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต สมาร์ทโฟน โดยการติดต่อสื่อสารในยุคนี้สามารถทำได้อย่างรวดเร็วและมากกว่าการพูดคุยกันธรรมดา โดยผู้ใช้อาจมีพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ ไม่ว่าจะเป็นการรับทราบความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที หรือใช้ในการติดต่อสื่อสารในช่องทางต่างๆ โดยสถิติการใช้อินเทอร์เน็ตของคนไทย จากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการบริโภคข้อมูลข่าวสารต่างๆ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต จนทำอาจทำให้มองข้ามในเรื่องของการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ไปบ้าง เช่น การปักใจเชื่อข้อมูลผิดๆ บางอย่าง การส่งต่อข้อมูลเท็จ รวมไปถึงข่าวปลอมต่างๆ ดังนั้นผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ ควรมีทักษะการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ ต้องสามารถเข้าใจ วิเคราะห์ ตีความ และประเมินสื่อได้ โดยการรู้เท่าทันสื่อเป็นการมองสื่อทั้ง 2 ด้าน มิใช่เป็นเรื่องของการมองสื่อในแง่ลบหรือจับผิดสื่อเท่านั้น การรู้เท่าทันสื่อยังรวมถึงการชื่นชมสื่อ มองเห็นสุนทรีย์และคุณค่าที่ปรากฏในสื่ออีกด้วย

ผู้สูงอายุ คือ คนทั้งเพศหญิงและชาย ที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป (คุณตาคุณยาย เนอร์สซิงโฮม. 2559) โลกของเรากำลังมีอายุสูงขึ้นเรื่อย ๆ ในปี 2560 โลกมีประชากรสูงอายุมากถึง 962 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 13 ของประชากรโลกทั้งหมด 7,550 ล้านคน เรียกได้ ว่า โลกได้กลายเป็นสังคมสูงอายุแล้ว ประชากรในอาเซียนก็กำลังมีอายุสูงขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน ประเทศในอาเซียนที่เป็นสังคมสูงอายุ แล้ว 3 ประเทศ เรียงตามลำดับร้อยละของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป คือ สิงคโปร์ (ร้อยละ 20) ไทย (ร้อยละ 17) และเวียดนาม (ร้อยละ 11) ในปี 2560 ประเทศไทยมีประชากรสูงอายุ 60 ปีขึ้นไป 11 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 17 ของประชากร ทั้งหมด 65.5 ล้านคน ประเทศไทยกำลังมีอายุสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว คาดประมาณว่าอีกไม่เกิน 4 ปีข้างหน้าประเทศไทยก็จะกลายเป็นสังคมสูงอายุอย่างสมบูรณ์ (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย. 2560: 2)

ข้อมูลข่าวสารมีความสำคัญอย่างมากในยุคนี้ การรับรู้ข่าวสารที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ และรวดเร็วมีผลต่อระดับคุณภาพชีวิตและความปลอดภัยของผู้สูงอายุ ข่าวสารที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ เช่น ข่าวความเป็นไปของโลก การรับข่าวสารเรื่องสวัสดิการหรือบริการของรัฐสำหรับผู้สูงอายุ แนวทางการดูแลสุขภาพ การแจ้งข่าวเตือนภัย(ภัยพิบัติทางธรรมชาติ การแพร่ระบาดของโรคต่างๆ) แหล่งข้อมูลที่มีความสำคัญ

มากขึ้นในยุคดิจิทัลเช่นนี้คือ อินเทอร์เน็ต เนื่องจากเป็นแหล่งที่มีข้อมูลมากมายหลากหลายที่สุด และยังมีการอัปเดตข่าวสารที่รวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์มากที่สุด อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุไทยยังมีสัดส่วนที่น้อยมากเพียงร้อยละ 4 ที่ได้รับข่าวสารผ่านทางช่องทางสมัยใหม่นี้ การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าถึงอินเทอร์เน็ตมากขึ้นจึงมีความสำคัญในการรับรู้ข่าวสารของกลุ่มผู้สูงอายุให้เท่าทันประชากรในกลุ่มอายุอื่น จากการสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2560 พบว่าการใช้อินเทอร์เน็ตของประชาชนไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตของประชาชน ไทยที่ดีขึ้น เช่นเดียวกับประชาชนในกลุ่มอายุ 50 ปีขึ้นไปที่ใช้อินเทอร์เน็ตมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าตัวในช่วงเวลาเพียง 5 ปีที่ผ่านมา จากร้อยละ 6.6

การใช้อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีเป็นเรื่องที่ต้องเรียนรู้แม้แต่เด็กรุ่นใหม่ก็ต้องเรียนรู้การใช้งานใหม่ๆ ที่พัฒนาขึ้น ดังนั้น สำหรับผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นในยุคที่ยังไม่มีอินเทอร์เน็ตใช้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ จึงเกิดหลักสูตรอบรม การใช้เทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์เพื่อช่วยในการสื่อสารให้สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการเรียนรู้วิธีใช้สื่อสังคม เช่น Facebook, Line แม้ว่าข้อมูลจากการสำรวจมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน ปี 2560 มีผู้สูงอายุเพียงร้อยละ 8.6 ใช้อินเทอร์เน็ต โดยในจำนวนนี้มีที่ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเล่น Social network มากถึงร้อยละ 97 (สสช. 2560) ผู้สูงอายุยังใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเพื่อกิจกรรมอื่นๆ อีก เช่น เพื่อความบันเทิง(ดูหนัง ฟังเพลง) ร้อยละ 69 อ่าน E-book ร้อยละ 50 ค้นหาข้อมูลบริการและสินค้าเพื่อสุขภาพ ร้อยละ 48 (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย. 2560: 95-97)

จากการสำรวจข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุในสังคมไทยมีการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเล่น Social Network มากขึ้น และมีโอกาสเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวง ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าควรส่งเสริมการรู้เท่าทันเทคโนโลยีสารสนเทศให้กับผู้สูงอายุ ข้อความที่ผู้สูงอายุส่งต่อกันในโซเชียลมีเดียมีความหลากหลาย ผู้สูงอายุมีความเข้าใจว่าข้อมูลที่ส่งมาได้ถูกกลั่นกรองมาแล้ว จึงส่งต่อข้อมูลไปยังกลุ่มเพื่อนและครอบครัวซึ่งไม่ได้ตรวจสอบความจริงก่อนจนกลายเป็นจดหมายลูกโซ่ (พิมพ์ใจ ทายะติ, ชไมพร ดิสภาพร และฤทธิชัย อ่อนมิ่ง. 2560)

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการศึกษาสภาพการใช้และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี นับเป็นการศึกษาเรื่องที่สำคัญและจำเป็นในปัจจุบันที่เป็นยุคสังคมแห่งข่าวสาร เพื่อให้ทราบถึงสภาพการใช้และการประเมินสารสนเทศสื่อสังคมออนไลน์ทั่วไปของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ที่อาจอธิบายถึงกลุ่มผู้สูงอายุอื่นๆ ที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ ให้สามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชนและสังคมต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาระดับการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี โดยอาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี
2. เพื่อศึกษาการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาสภาพการใช้และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี มุ่งเน้นไปที่การศึกษาสภาพการใช้สื่อสังคมออนไลน์ว่ามีการใช้งานโดยรวมเป็นอย่างไร และมีปัญหาในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินีว่าเป็นอย่างไร นอกจากนี้ยังศึกษาเรื่องการประเมินสารสนเทศของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ซึ่งข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย สำหรับตัวผู้สูงอายุเองเพื่อพัฒนาตนเองและเรียนรู้การใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ที่ถูกต้องเพื่อเพิ่มระดับทักษะการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อเลี้ยงภัยต่างๆ ที่มาในรูปแบบของข่าวสารที่ผิด นอกจากนี้สำหรับนักพัฒนาระบบสื่อสังคมออนไลน์ จะได้เห็นถึงความสำคัญของกลุ่มผู้ใช้ที่เป็นผู้สูงอายุเพื่อที่จะได้พัฒนาฟีเจอร์ที่ช่วยในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ของผู้ใช้กลุ่มนี้ได้

ขอบเขตการวิจัย

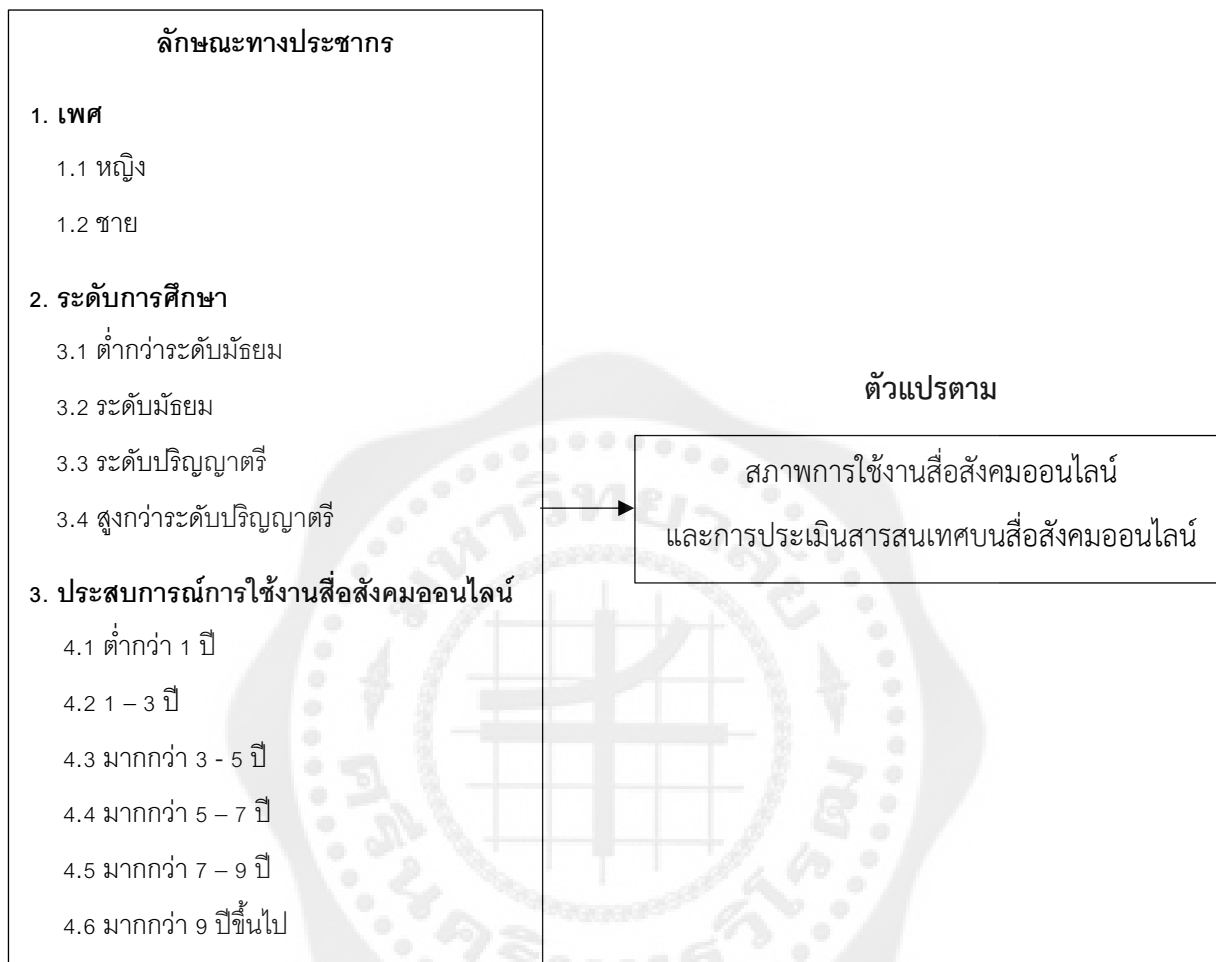
ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ใช้ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลักของชาย โพธิ์สีดา(2556: 118) คือ กลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 21 คน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า พฤติกรรมการใช้และการประเมินสารสนเทศเป็นทักษะที่เฉพาะบุคคลดังนั้นความแตกต่างในตัวบุคคล เช่น เพศ ช่วงอายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์

การใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ ล้วนแต่ส่งผลไปยังระดับการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งนี้เพื่อการศึกษาความสัมพันธ์ กรณีที่ตัวแปร X และ Y ที่ศึกษาเป็นชุดตัวแปรตามกรอบการวิจัย ดังภาพประกอบ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลทั้งเพศหญิงและเพศชาย ที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป ทั้งเพศชายและเพศหญิง ที่ใช้บริการสวนลุมพินี และเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้

สื่อสังคมออนไลน์ หมายถึง สื่อข้อมูล สารสนเทศ ภาพ มัลติมีเดีย หรือสื่อดิจิทัล สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถสื่อสาร นำเสนอ แบ่งปัน และเผยแพร่ข้อมูลออกสู่สาธารณะผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ โดยผู้สูงอายุสามารถเข้าถึง สื่อเหล่านั้นผ่านทางคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล โน้ตบุ๊ก แท็บเล็ต หรือสมาร์ตโฟนที่สามารถ

การประเมินสารสนเทศ คือ หนึ่งในทักษะการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้รับสื่อนอกจากจะมีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่สื่อนำเสนอและมีความสามารถในการวิเคราะห์สื่อแล้วยังสามารถประเมิน

จุดยืนของสื่อได้ ตัดสินได้ว่าสื่อมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับธุรกิจการค้า สามารถตีความเนื้อความสื่ออย่างเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม สามารถเห็นถึงค่านิยม อุดมการณ์ แบบแผนความคิดที่อยู่ในเนื้อหาสื่อ สามารถรับรู้ว่ามีผลผลิตสื่อทุกสื่อเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและสื่อเป็นผู้สร้างภาพความจริง รู้ว่าสื่อกำลังใช้เทคนิค วิธีการ กลยุทธ์ในการกระตุ้นให้ผู้รับสื่อเกิดอารมณ์ เจตคติคล้อยตามสิ่งที่สื่อนำเสนอ ผู้รับสื่อในระดับการประเมินจะตีความสิ่งที่สื่อนำเสนอได้อย่างหลากหลาย ไม่ตีความและเชื่อตามสิ่งที่สื่อเสนอมาทั้งหมดโดยจะสามารถประเมินได้ว่าเนื้อหาที่สื่อเสนอเชื่อถือได้หรือไม่อย่างมีหลักการ ผู้รับสื่อในระดับนี้หากพบข้อสงสัยจะสามารถตัดสินใจโดยจะแสวงหาความรู้จากแหล่งอื่นเพิ่มเติมเพื่อตรวจสอบยืนยันความถูกต้อง เป็น ผู้รับสื่อที่ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสื่อจัดเป็นระดับสูงสุดของการรู้เท่าทันสื่อ

การรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ หมายถึง ความสามารถของผู้สูงอายุในการคิดวิจารณ์ญาณ สามารถ ตีความ วิเคราะห์ และประเมินสื่อที่ได้รับ มีความตระหนักถึงผลกระทบของสื่อสังคมออนไลน์ที่มีต่อบุคคลและสังคม รวมทั้งมีการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ สำหรับการวิจัยครั้งนี้การรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ประกอบด้วย

1 การคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ หมายถึง ความสามารถของผู้สูงอายุที่จะทำความเข้าใจในเนื้อหาที่ได้รับจากสื่อสังคมออนไลน์อย่างถูกต้อง ตีความเนื้อหาและนัยที่แฝงอยู่ในสื่อ สามารถวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้รับ และสามารถประเมินความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือของเนื้อหาที่ได้รับ รวมทั้งนำเสนอข้อมูลสารสนเทศ แสดงความคิดเห็นของตนผ่านสื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์

2 การตระหนักถึงผลกระทบของสื่อสังคมออนไลน์ หมายถึง ความสามารถของผู้สูงอายุที่รับรู้ว่ามีสื่อสังคมออนไลน์มีทั้งประโยชน์และโทษต่อบุคคลและสังคม เข้าใจว่าสื่อสังคมออนไลน์สามารถทำให้ผู้รับสื่อเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งความคิด จิตใจ และพฤติกรรมได้ รู้จักใช้สื่ออย่างมีสติ รู้ถึงผลกระทบของการใช้สื่อในปริมาณมาก และการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวมากเกินไป การเชื่อสิ่งที่สื่อแนะนำเสนอโดยไม่ตรวจสอบ รู้จักกลไกของสื่อสังคมออนไลน์ ประโยชน์ และโทษของสื่อสังคมออนไลน์ ลักษณะการแพร่กระจาย ความรวดเร็ว ความเที่ยงตรง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงสภาพการใช้และปัญหาในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี เพื่อเป็นข้อมูลให้กับหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านการใช้สื่อของผู้สูงอายุ

2. ได้ทราบถึงการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการศึกษาพฤติกรรมการใช้และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสังคมออนไลน์
 - 1.1 ความหมายของสื่อสังคมออนไลน์
 - 1.2 ความเป็นมาของสื่อสังคมออนไลน์
 - 1.3 ประเภทของเครือข่ายสังคมออนไลน์
 - 1.4 ผู้ให้และผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์
2. แนวคิดเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ
 - 2.1 ความหมายของการรู้เท่าทันสื่อ
 - 2.2 แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ
 - 2.3 แนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อ
 - 2.4 การวัดการรู้เท่าทันสื่อ
3. แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
 - 3.1 ความหมายของผู้สูงอายุ
 - 3.2 เกณฑ์การจำแนกผู้สูงอายุ
 - 3.3 การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ
 - 3.4 ปัญหาของผู้สูงอายุ

1. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสังคมออนไลน์

1.1 ความหมายของสื่อสังคมออนไลน์

เมื่อระบบอินเทอร์เน็ตถูกพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ ทั้งความเร็ว ความเสถียร การนำเอาระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเข้ามาเป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้า ความรู้ต่าง ๆ สามารถสืบค้นได้ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต โดยที่ทุกคนสามารถเชื่อมต่อและเข้าถึงข้อมูลได้ทุกที่ทุกเวลา การเชื่อมโยงถึงกันได้อย่างรวดเร็วนี้ เราเรียกว่าการเกิดสังคม หากสังคมนั้น ไม่ได้จำกัดเพียงแค่ระยะทาง แต่เป็นการเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกันผ่านระบบเครือข่าย โดยเรียกเว็บไซต์ที่เป็นสื่อกลางให้บริการข้อมูลข่าวสารประเภทนี้ว่า “โซเชี่ยลเน็ตเวิร์ค” (Social network) และเรียกข้อมูลบนโซเชี่ยลเน็ตเวิร์คว่า “โซเชี่ยลมีเดีย” (Social media) ซึ่งสถิติการใช้งานเว็บไซต์ประเภทนี้ของไทยในปี 2554-2555 ที่ผ่านมา (Thailand Social Network 2013. 2013: ออนไลน์) พบว่า มีการใช้งานเว็บไซต์ facebook เป็นอันดับหนึ่ง และมีการใช้บริการประเภทวิดีโอ เช่น youtube อยู่ในอันดับต้นๆ จะเห็นได้ว่า คนไทยใช้เว็บไซต์เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจวัตรประจำวัน ในที่นี้ผู้วิจัยให้นิยามเว็บไซต์เหล่านี้ว่า “สื่อสังคมออนไลน์” (Social media) มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “สื่อสังคมออนไลน์” ไว้หลายความเห็น ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2554) ได้บัญญัติคำว่า “Social media” ไว้ว่า “สื่อสังคม” หมายถึง สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นสื่อกลางที่ให้บุคคลทั่วไปมีส่วนร่วมสร้างและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ ผ่านอินเทอร์เน็ตได้ สื่อเหล่านี้เป็นของบริษัทต่าง ๆ ให้บริการผ่านเว็บไซต์ของตน เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook), ไฮไฟฟ์ (Hi5) (อ่านว่า ไฮ - ไฟ), ทวิตเตอร์ (Twitter), วิกิพีเดีย (Wikipedia) ฯลฯ

กานดา รุณนะพงศา สายแก้ว (ม.ป.ป.) รองผู้อำนวยการศูนย์คอมพิวเตอร์ ฝ่ายบริหาร และอาจารย์ประจำภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้กล่าวว่า “มีเดีย” หมายถึง สื่อหรือเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสาร “โซเชี่ยล” หมายถึง สังคมและในบริบทของโซเชี่ยลมีเดีย โซเชี่ยลหมายถึงการแบ่งปันในสังคม ซึ่งอาจจะเป็นการแบ่งปันเนื้อหา (ไฟล์, รสนิยม, ความเห็น) หรือปฏิสัมพันธ์ในสังคม (การรวมกับเป็นกลุ่ม) เพราะฉะนั้น โซเชี่ยลมีเดียในที่นี้ หมายถึง สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ทำให้ผู้ใช้แสดงความเป็นตัวตนของตนเอง เพื่อที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับหรือแบ่งปันข้อมูลกับบุคคลอื่น”

พิชิต วิจิตรบุญรักษ์ (2554: 99) หัวหน้าภาควิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ได้ให้ความหมายไว้ว่า สื่อสังคมออนไลน์ คือ สื่อที่ผู้ส่งสารแบ่งปันสาร ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่างๆ ไปยังผู้รับสารผ่านเครือข่ายออนไลน์ โดยสามารถโต้ตอบ กันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือผู้รับสารด้วยตนเอง ซึ่งสามารถแบ่งสื่อสังคมออนไลน์ออกเป็นประเภทต่างๆ ที่ใช้กันบ่อยๆ คือ บล็อก (Blogging) ทวิตเตอร์และไมโครบล็อก

(Twitter and Microblogging) เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) และการแบ่งปันสื่อทางออนไลน์ (Media Sharing)

อรรวรรณ วงศ์แก้วโพธิ์ทอง (2553: 63) และ (Elizabeth F. Churchill. 2012: 43) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สื่อสังคมออนไลน์ หมายถึง สื่อดิจิทัลหรือซอฟต์แวร์ที่ทำงานอยู่บนพื้นฐานของระบบเว็บไซต์บนอินเทอร์เน็ต อันเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคมที่มีผู้จัดทำขึ้น โดย เมื่อผู้ส่งสารพบเจอเรื่องราวเหตุการณ์ บทความ ประสิทธิภาพ รูปภาพ วิดีโอและเพลงต่างๆ จึงนำข้อมูลเหล่านั้นมาแบ่งปันกับผู้ใช้ในโลกออนไลน์ภายใต้เครือข่ายของตนได้รับรู้และใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นสรุปได้ว่า สื่อสังคมออนไลน์ หมายถึง สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ผู้ส่งสารแบ่งปันสาร ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่างๆ ไปยังผู้รับสารผ่านเครือข่ายออนไลน์ โดยสามารถโต้ตอบ กันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือผู้รับสารด้วยกันเอง ซึ่งเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคมที่มีผู้จัดทำขึ้นให้ ผู้อยู่ภายใต้เครือข่ายของตนได้รับรู้และใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ความเป็นมาของสื่อสังคมออนไลน์

การเกิดขึ้นและเติบโตของเครือข่ายสังคมออนไลน์มาจากการพัฒนาทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตจากเว็บ 1.0 (เว็บเนื้อหา) มาสู่เว็บ 2.0 (เว็บเชิงสังคม) ซึ่งจุดเด่นของเว็บ 2.0 คือ การที่ ผู้ใช้สามารถสร้างเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตได้เอง โดยไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นทีมงานหรือผู้ดูแลเว็บไซต์ ซึ่งเรียกว่า User Generate Content ข้อดีของการที่ผู้ใช้เข้ามาสร้างเนื้อหาได้เอง ทำให้มีการผลิตเนื้อหาเข้ามาเป็นจำนวนมาก และมีความหลากหลายของมุมมองความคิด เพราะจากเดิมผู้ดูแลจะเป็นคนคิดและหาเนื้อหามาลงแต่เพียงกลุ่มเดียว นอกจากนี้ผู้ใช้ยังเป็นผู้กำหนดคุณภาพของเนื้อหาโดยการให้คะแนนว่าเนื้อหาใดที่ควรอ่านหรือเข้าไปเรียนรู้ได้เอง โดยเว็บ 2.0 จะเน้นที่ชุมชนให้ผู้ใช้ได้อ่านและเขียน สามารถแบ่งปันเนื้อหากันได้ (วิลาส ฉ่ำเลิศวัฒน์. 2554: 17; & เศรษฐพงศ์ มะลิสวรรณ. 2553: ออนไลน์)

เว็บ 2.0 ยุคแห่งการสื่อสารสองทาง จึงเป็นสื่อหลักที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงจนเกิดการปฏิวัติรูปแบบเทคโนโลยีสู่เว็บเซอร์วิสหลายอย่าง จากไอซีคิวและเพิร์ชในยุคเริ่มแรก ตามมาด้วยเอ็มเอสเอ็น ไฮไฟฟ์ มายสเปซ มัลติพายจนมาถึงเฟซบุค ตามการพัฒนาของเว็บ 2.0 การสื่อสารแบบสองทางจึงเป็นที่มาให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายสังคมออนไลน์ เพื่อเป็นช่องทางในการเข้าถึงความต้องการของผู้ใช้ที่มีร่วมกัน จะเห็นได้จากปรากฏการณ์ของเครือข่ายสังคมออนไลน์เกิดขึ้นมาจากดิจิทัลแพลตฟอร์ม (Digital platform) ของอินเทอร์เน็ต ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ใช้มีพฤติกรรมการใช้งาน ดังนี้

- 1) การติดต่อสื่อสาร (Connecting) รูปแบบการติดต่อสื่อสารที่เปลี่ยนไป
- 2) การแสดงตัวตน (Self Expression) การแสดงตัวตนในสังคมออนไลน์
- 3) การหาความรู้ (Entertainment) การเปิดรับความบันเทิงผ่านดิจิทัล
- 4) รูปภาพ (Photo) การแบ่งปันรูปภาพให้เพื่อนดู

ความสำเร็จของเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้พัฒนาเรื่อยมาจากต่างประเทศจนเริ่มเข้าสู่ในประเทศไทย ตามยุคสมัยของเว็บผู้ให้บริการเครือข่ายสังคม ตามความนิยม และรูปแบบในการใช้งานกล่าวคือ เครือข่ายสังคมออนไลน์มีการพัฒนาควบคู่มาพร้อมกับเทคโนโลยีการสื่อสารตั้งแต่ช่วงเว็บ 2.0 ที่เป็นรูปแบบการสื่อสารแบบสองทางนั่นเอง จะเห็นได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงต้องการสร้างปฏิสัมพันธ์และมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันข้อมูลในเรื่องที่สนใจซึ่งกันและกัน

1.3 ประเภทของเครือข่ายสังคมออนไลน์

เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ให้บริการตามเว็บไซต์สามารถแบ่งขอบเขตตามการใช้งาน โดยดูที่วัตถุประสงค์หลักของการเข้าใช้งาน และคุณลักษณะของเว็บไซต์ที่มีร่วมกัน กล่าวคือ วัตถุประสงค์ของการเข้าใช้งานมีเป้าหมายในการใช้งานไปในทางเดียวกันมีการแบ่งประเภทของเครือข่ายสังคมออนไลน์ออกตามวัตถุประสงค์ของการเข้าใช้งาน ได้ 7 ประเภท (ภิเชก ชัยนรินทร์. 2553: 27-33 และเศรษฐพงศ์ มะลิสุวรรณ. 2553: ออนไลน์) ดังนี้

สร้างและประกาศตัวตน (Identity network)

เครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้ใช้สำหรับผู้ที่ให้เข้าใช้งานได้มีพื้นที่ในการสร้างตัวตนขึ้นมาบนเว็บไซต์ และสามารถที่จะเผยแพร่เรื่องราวของตนผ่านทางอินเทอร์เน็ต โดยลักษณะของการเผยแพร่อาจจะเป็นรูปภาพ วิดีโอ การเขียนข้อความลงในบล็อก อีกทั้งยังเป็นเว็บที่เน้นการหาเพื่อนใหม่ หรือการค้นหาเพื่อนเก่าที่ขาดการติดต่อ การสร้างประวัติของตนเอง โดยการใส่รูปภาพหรือกราฟิกที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของเราให้เพื่อนที่อยู่ในเครือข่ายได้รู้จักเรามากยิ่งขึ้น และยังมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรื่องราว ถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งในสังคมประเภทนี้สามารถที่จะสร้างกลุ่มเพื่อนขึ้นมาได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้ได้แก่ Facebook, Google+, Friendster, MySpace และ Hi5 เป็นต้น

ส่วนการสร้างและประกาศตัวตนผ่านทางการเขียนบทความ (Weblog) มีลักษณะเป็นระบบจัดการเนื้อหา (Content Management System: CMS) ให้ผู้ใช้สามารถสร้างบทความที่เรียกว่า โพสต์ (Post) และทำการเผยแพร่บทความของตนเองผ่านเว็บผู้ให้บริการ เป็นการเปิดโอกาสให้คนที่มีความสามารถในด้านต่างๆ สามารถเผยแพร่ความรู้ความสามารถของตนเองด้วยการเขียนบทความได้อย่างเสรี ซึ่งอาจจะถูกนำมาใช้ได้ 2 รูปแบบ ได้แก่

1) Blog บล็อก เป็นชื่อเรียกสั้น ๆ ของ Weblog ซึ่งมาจากคำว่า “Web” รวมกับคำว่า “Log” ที่เป็นเสมือนบันทึกหรือรายละเอียดข้อมูลที่เก็บไว้ ดังนั้นบล็อกจึงเป็นโปรแกรมประยุกต์บนเว็บที่ใช้เก็บบันทึกเรื่องราว หรือเนื้อหาที่เขียนไว้โดยเจ้าของเขียนแสดงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดต่างๆ โดยทั่วไปจะมีผู้ที่ทำหน้าที่หลักที่เรียกว่า “Blogger” เขียนบันทึกหรือเล่าเหตุการณ์ที่อยากให้คนอื่นอ่านได้รับรู้ หรือเป็นการเสนอมุมมองและแนวความคิดของตนเองใส่เข้าไปในบล็อกนั้น ลักษณะเด่นของบล็อกคือ จะมีการอัปเดตเนื้อหาเป็นประจำ ทั้งนี้จะมีกลุ่มเป้าหมายที่สนใจในเนื้อหาเหล่านั้นโดยเฉพาะ บทความที่เขียนขึ้นใหม่มีการจัดเรียงลำดับก่อนหลังตามวันเวลาที่ผู้เขียนบล็อกโพสต์ลงไป ส่วนบล็อกที่เป็นที่นิยมใช้กัน เช่น Bloggang, Exteen, Blogspot และ Blogger เป็นต้น

2) ไมโครบล็อก (Micro blog) เครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้มีลักษณะเด่นโดยการให้ผู้ใช้โพสต์ข้อความจำนวนสั้นๆ ผ่านเว็บผู้ให้บริการ และสามารถกำหนดให้ส่งข้อความนั้นๆ ไปยังโทรศัพท์เคลื่อนที่ได้ เช่น Twitter

สร้างและประกาศผลงาน (Creative network)

เครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้ เป็นสังคมสำหรับผู้ใช้ที่ต้องการแสดงออกและนำเสนอผลงานของตนเอง สามารถแสดงผลงานได้จากทั่วทุกมุมโลก จึงมีเว็บไซต์ที่ให้บริการพื้นที่เสมือนเป็นแกลเลอรี (Gallery) ที่ใช้จัดโชว์ผลงานของตนเองไม่ว่าจะเป็นวิดีโอ รูปภาพ เพลง อีกทั้งยังมีจุดประสงค์หลักเพื่อแชร์เนื้อหาระหว่างผู้ใช้เว็บที่ใช้ฝากหรือแบ่งปัน โดยใช้วิธีเดียวกันแบบเว็บฝากภาพ แต่เว็บนี้เน้นเฉพาะไฟล์ที่เป็นมัลติมีเดีย ซึ่งผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้ ได้แก่ YouTube, Flickr, Multiply, Photobucket และ Slideshare เป็นต้น

ความชอบในสิ่งเดียวกัน (Passion network)

เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ทำหน้าที่เก็บในสิ่งที่ชอบไว้บนเครือข่าย เป็นการสร้าง ที่คั่นหนังสือออนไลน์ (Online bookmarking) มีแนวคิดเพื่อให้ผู้ใช้สามารถเก็บหน้าเว็บเพจที่ค้นไว้ในเครื่องคนเดียวก็นำมาเก็บไว้บนเว็บไซต์ได้ เพื่อที่จะได้เป็นการแบ่งปันให้กับคนที่มีความชอบในเรื่องเดียวกัน สามารถใช้

เป็นแหล่งอ้างอิงในการเข้าไปหาข้อมูลได้ และนอกจากนี้ยังสามารถโหวตเพื่อให้คะแนนกับที่ค้นหนังสือออนไลน์ที่ผู้ใช้คิดว่ามีประโยชน์และเป็นที่ยอมรับ ซึ่งผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้ ได้แก่ Digg, Zickr, Ning, del.icio.us, Catchh และ Reddit เป็นต้น

เวทีทำงานร่วมกัน (Collaboration network)

เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ต้องการความคิด ความรู้ และการต่อยอดจากผู้ใช้ที่เป็นผู้มีความรู้ เพื่อให้ความรู้ที่ได้ออกมาได้มีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องและเกิดการพัฒนาในที่สุด ซึ่งหากลองมองจากแรงจูงใจที่เกิดขึ้นแล้ว คนที่เข้ามาในสังคมนี้มักจะเป็นคนที่มีความภูมิใจที่ได้เผยแพร่สิ่งที่ตนเองรู้ และทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เพื่อรวบรวมข้อมูลความรู้ในเรื่องต่างๆ ในลักษณะเนื้อหาทั้งวิชาการ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สินค้า หรือบริการ โดยส่วนใหญ่มักเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญ ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ในลักษณะเวทีทำงานร่วมกัน เช่น Wikipedia, Google earth และ Google maps เป็นต้น

ประสบการณ์เสมือนจริง (Virtual reality)

เครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้มีลักษณะเป็นเกมออนไลน์ (Online games) ซึ่งเป็นเว็บที่นิยมมากเพราะเป็นแหล่งรวบรวมเกมไว้มากมาย มีลักษณะเป็นวิดีโอเกมที่ใช้ผู้เล่นสามารถเล่นบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เกมออนไลน์นี้มีลักษณะเป็นเกม 3 มิติที่ผู้ใช้นำเสนอตัวตนตามบทบาทในเกมผู้เล่นสามารถติดต่อปฏิสัมพันธ์กับผู้เล่นคนอื่นๆ ได้เสมือนอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง สร้างความรู้สึกสนุกสนานเหมือนได้มีสังคมของผู้เล่นที่ชอบในแบบเดียวกัน อีกทั้งยังมีกราฟิกที่สวยงามดึงดูดความสนใจและมีกิจกรรมต่างๆ ให้ผู้เล่นรู้สึกบันเทิง เช่น Second Life, Audition, Ragnarok, Pangya และ World of Warcraft เป็นต้น

เครือข่ายเพื่อการประกอบอาชีพ (Professional network)

เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อการทำงาน โดยจะเป็นการนำประโยชน์จากเครือข่ายสังคมออนไลน์มาใช้ในการเผยแพร่ประวัติผลงานของตนเอง และสร้างเครือข่ายเข้ากับผู้อื่น นอกจากนี้บริษัทที่ต้องการคนมาร่วมงาน สามารถเข้ามาหาจากประวัติของผู้ใช้ที่อยู่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์นี้ได้ ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้ ได้แก่ Linkedin เป็นต้น

เครือข่ายที่เชื่อมต่อกันระหว่างผู้ใช้ (Peer to Peer : P2P)

เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์แห่งการเชื่อมต่อกันระหว่างเครื่องผู้ใช้งานด้วยกันเองโดยตรง จึงทำให้เกิดการสื่อสารหรือแบ่งปันข้อมูลต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว และตรงถึงผู้ใช้ทันที ซึ่งผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทนี้ ได้แก่ Skype และ BitTorrent เป็นต้น

1.4 ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์

กลุ่มผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network Service : SNS)

ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ทั้งในประเทศและต่างประเทศมีจำนวนมากและมีลักษณะการให้บริการที่แตกต่างกัน ในหนังสือเล่มนี้รวบรวมเฉพาะบางเว็บไซต์เพื่อเป็นตัวอย่าง โดยแบ่งตามประเภทของเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่กล่าวข้างต้น ดังนี้ (สุขุม เฉลยทรัพย์. 2555: 93-104)

1. สร้างและประกาศตัวตน (Identity network)

1.1 Facebook เฟซบุ๊ก เป็นบริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ เปิดให้บริการเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 เจ้าของคือ Facebook, Inc. ผู้ก่อตั้งคือ มาร์ก ซักเคอร์เบิร์ก (Mark Zuckerberg) ปัจจุบันเป็นที่นิยมและมีจำนวนผู้ใช้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เฟซบุ๊กมีบริการเพื่อให้ผู้ใช้สร้างข้อมูลส่วนตัวเพิ่มเพื่อนจากบัญชีรายชื่อผู้ใช้อื่น ส่งข้อความ อัปโหลดภาพ และไฟล์วิดีโอต่างๆ และมีการสร้างเพจเฟซบุ๊กของผู้ใช้เพื่อให้บริการข้อมูลข่าวสารทั้งภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้ผู้ใช้ยังสามารถเข้าร่วมกลุ่มตามความสนใจส่วนตัว จัดกลุ่มตามสถานที่ทำงาน โรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือความสนใจอื่นร่วมกับเพื่อนในบัญชีผู้ใช้อื่นๆ ได้

1.2 Line ไลน์ เป็นบริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ เปิดให้บริการเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2554 เจ้าของคือ Line Corporation เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยยอดผู้ใช้งานกว่า 500 ล้านคนทั่วโลก ด้วยความคิดที่ว่า ผู้คนทั่วโลกต้องการวิธีการสื่อสาร เพื่อสานความสัมพันธ์กับคนใกล้ชิดไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในครอบครัว มิตรสหาย หรือคนรัก และสร้างความผูกพันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จนในปัจจุบันไลน์ได้กลายมาเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตประจำวันของผู้ใช้ สามารถรับ-ส่งข้อความ โทรด้วยเสียง และโทรด้วยวิดีโอฟรีได้ทุกที่ทุกเวลา ไลน์สามารถใช้งานบนสมาร์ตโฟน รวมถึง PC และ Mac อีกด้วย

1.3 Twitter ทวิตเตอร์ เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทไมโครบล็อก จัดเป็นบล็อกขนาดเล็ก มีคุณสมบัติคล้ายกับบล็อกทั่วไป ทวิตเตอร์ก่อตั้งเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2549 โดยแจ็ก คอร์ซี, บิช สโตน และ อีวาน วิลเลียมส์ เจ้าของบริษัท Obvious Corp ที่ซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา ทวิตเตอร์กำหนดให้ผู้ใช้สามารถส่งข้อความได้ต่อครั้งจำนวนไม่เกิน 280 ตัวอักษรข้อความที่โพสต์ไปยังทวิตเตอร์จะแสดงอยู่บนเว็บเพจของผู้ใช้คนนั้นบนเว็บไซต์ และผู้ใช้คนอื่นสามารถเลือกรับข้อความเหล่านี้ทางเว็บไซต์ทวิตเตอร์ อีเมล เอสเอ็มเอส เมสเซนเจอร์ อาร์เอสเอส หรือผ่านโปรแกรมเฉพาะ เช่น Twitterific, Twirl และ TweetDesk

1.4 Bloggang บล็อกแก๊ง เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทบล็อกของประเทศ ไทยที่เปิดบล็อกเพื่อให้บริการกับผู้ใช้ เพื่อให้ผู้ใช้นำเสนอเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ของผู้ใช้ในรูปแบบ บทความ กราฟิก หรือวิดีโอ และอนุญาตให้ผู้อื่นเข้ามาดูบล็อกนั้นๆ สามารถเขียนความคิดเห็นต่างๆ ลงไปได้ การสมัครเป็นสมาชิกบล็อกแก๊งจะต้องสมัครเป็นสมาชิกเว็บพันทิปก่อน เมื่อเป็นสมาชิกของพันทิปแล้วจะได้ สิทธิ์ในการเป็นสมาชิกของบล็อกแก๊งทันที

2. สร้างและประกาศผลงาน (Creative network)

2.1 Youtube ยูทูบ เป็นเว็บไซต์ประเภทแชร์ไฟล์วิดีโอ ก่อตั้งเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 โดย แซด เฮอร์ลีย์ สตีฟ เซง และยาริด คาริม ยูทูบมีบริการเพื่อให้ผู้ใช้งานสามารถอัปโหลดและ แลกเปลี่ยนวิดีโอคลิปผ่านทางเว็บไซต์ รวมถึงการสร้างรายการโทรทัศน์ มิวสิควิดีโอ วิดีโอจากสมาชิกราย โฆษณา ผ่านเว็บยูทูบ ผู้ใช้สามารถอัปโหลดวิดีโอของตนเอง หรือนำไฟล์วิดีโอที่มีการอัปโหลดไว้ไปใส่ในบล็อก หรือเว็บไซต์ ของตนได้ผ่านคำสั่งที่กำหนดให้ ยูทูบมีนโยบายไม่ให้ผู้ใช้อัปโหลดคลิปที่มีลิขสิทธิ์ นอกเสียจาก เจ้าของลิขสิทธิ์ได้อัปโหลดเอง

2.2 Flickr ฟลิคเกอร์ เป็นบริการเครือข่ายสังคมประเภทแชร์รูปภาพ มีต้นกำเนิด จากประเทศแคนาดา บริษัทลูติคอร์ป (Ludicorp) เป็นผู้พัฒนาโดย Caterina Fake และ Stewart Butterfield ได้พัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลโดยคำนึงถึงระบบของผู้ใช้งาน เพื่อให้มีการเชื่อมโยงข้อมูลถึงกันทั้งหมด ต่อมา บริษัทยาฮู (Yahoo) ได้ซื้อฟลิคเกอร์พร้อมทั้งบริษัทลูติคอร์ปมาพัฒนาให้มีขนาดใหญ่และรองรับสมาชิกของ ยาฮูเอง ฟลิคเกอร์มีรูปแบบการให้บริการเพื่อให้ผู้ใช้อัปโหลดรูปภาพเก็บและสามารถแบ่งปันให้ผู้อื่นดูได้

3. ความชอบหรือคลั่งไคล้ในสิ่งเดียวกัน (Passion network)

3.1 Ning นิง เป็นแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับบุคคลและองค์กรในการสร้าง เครือข่ายทางสังคมที่กำหนดเอง เปิดตัวเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 นิงได้ร่วมก่อตั้งโดย Marc Andreessen และ Gina Bianchini นิงเป็นเว็บสำหรับผู้ที่ชอบอะไรที่เหมือนกัน และสร้างชุมชนเพื่อตอบสนองความสนใจ และความต้องการของกลุ่ม ข้อมูลเนื้อหาที่น่าสนใจจะทำให้ผู้ใช้เข้ามาร่วมด้วยตนเองและสร้างสิ่งที่ดีเพื่อ ชุมชน นิงมีบริการให้ผู้ใช้สามารถสร้างเว็บไซต์ชุมชนมีลักษณะที่กำหนดเอง เช่น รูปถ่าย วิดีโอ เว็บบอร์ด บล็อก และการบริการในส่วนการสนับสนุน นอกจากนี้ผู้ใช้อย่างยังสามารถสร้างรายได้โดยใช้บริการผ่านทาง พันธมิตรที่จัดตั้งขึ้นโดยนิงและการเพิ่มการแสดงผลโฆษณา เช่น Google AdSense

3.2 Digg ดิกก์ เปิดตัวเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 ผู้ก่อตั้งคือ เควิน โรส เจ้าของคือ Digg, Inc. ดิกก์เป็นเว็บไซต์ประเภทชุมชนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับข่าวเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ โดยนำเอาการค้นคว้าเว็บผสมกับบล็อกเพื่อให้มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเว็บเข้าด้วยกัน และมีการกรองเนื้อหาในลักษณะให้ผู้ใช้ได้ร่วมลงคะแนนด้วยความเท่าเทียมกัน เนื้อหาข่าวต่างๆ และเว็บไซต์จะถูกส่งเข้ามาโดยผู้ใช้ จากนั้นจะถูกเลื่อนให้ไปแสดงที่หน้าแรกโดยผ่านระบบการจัดอันดับจากผู้ใช้

3.3 Pantip พันทิป เป็นเว็บไซต์ของประเทศไทยที่ให้บริการกระดานข่าวสำหรับผู้ชื่นชอบในเรื่องเดียวกัน ก่อตั้งโดยนายวันฉัตร ผดุงรัตน์ เปิดตัวเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2456 พันทิปให้บริการผู้ใช้โดยจัดให้มีห้องสนทนาเป็นกลุ่มใหญ่ครอบคลุมเรื่องต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์ เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ การเมือง ความรู้ กีฬา บันเทิง ศาสนา ความงาม กฎหมาย เป็นต้น

4. เครือข่ายการทำงานร่วมกัน (Collaboration network)

4.1 Wikipedia วิกิพีเดีย เป็นโครงการสารานุกรมเนื้อหาเสรีหลายภาษาบนเว็บไซต์ เปิดตัวในปี พ.ศ. 2544 โดย จิมมี เวลส์ และแลร์รี แซงเจอร์ คำว่า “วิกิพีเดีย” มาจากการผสมคำว่า wiki ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างเว็บไซต์แบบมีส่วนร่วม เป็นคำในภาษาฮาวายที่แปลว่า “เร็ว” และคำว่า encyclopedia ที่แปลว่าสารานุกรม วิกิพีเดียเป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเวทีทำงานร่วมกัน มีการต่อยอดทางความคิด เกิดขึ้นจากการร่วมเขียนของผู้ใช้ทั่วโลกทุกคนที่เข้าถึงวิกิพีเดีย และร่วมแก้ไขเนื้อหาในบทความอย่างเสรี นอกจากเป็นสารานุกรมแล้ววิกิพีเดียให้บริการสถานการณ์ข่าวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน บทความที่ให้ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆอีกด้วย

4.2 Google Earth พัฒนาโดยบริษัทกูเกิล เป็นซอฟต์แวร์สำหรับให้บริการดูแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศจากทั่วโลก และผังเมืองซ้อนทับลงในแผนที่รวมทั้งระบบจีไอเอส (GIS) ในรูปแบบสามมิติ ก่อนใช้งานผู้ใช้อาจดาวน์โหลดกูเกิล เอิร์ธจาก <http://www.earth.google.com> กูเกิล เอิร์ธใช้ข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศของ U.S. public domain และภาพถ่ายดาวเทียมของคีย์โฮลมาดัดแปลงร่วมกับระบบแผนที่จาก กูเกิลแมพ กูเกิล เอิร์ธ จัดเป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ ขประเภทเวทีทำงานร่วมกัน เพราะการสร้างแผนที่ของตนเองหรือแบ่งปันข้อมูลแผนที่ให้คนอื่นตามที่ได้มีการปักหมุดเอาไว้ ทำให้คนที่เข้ามาได้รับประโยชน์ในการสืบค้นข้อมูลเหล่านั้น ซึ่งเป็นการต่อยอดแบบสาธารณะ และยังให้ความรู้ทางภูมิศาสตร์ การท่องเที่ยวเดินทาง การจราจรและที่พัก

5. ประสบการณ์เสมือนจริง (Virtual reality)

5.1 Second Life เซคันด์ไลฟ์ พัฒนาโดยบริษัทลินเดนรีเสิร์ช เซคันด์ไลฟ์ได้รับแรงบันดาลใจจากวรรณกรรมที่เรียกว่า ไซเบอร์พังก์ (cyberpunk) และนวนิยายของนีล สตีเฟนสัน (Neal Stephenson) เรื่อง Snow Crash ให้บริการเมื่อ พ.ศ. 2546 เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ช่วยในการร่วมสร้างประสบการณ์เสมือนจริง ผู้ใช้สามารถใช้บริการผ่านทางโปรแกรมลูกข่ายที่ชื่อว่า Second Life Viewer ซึ่งเซคันด์ไลฟ์ไม่ใช่เพียงเกมสามมิติแต่เป็นโลกเสมือนจริง ภายในโลกเสมือนนั้นมีระบบเศรษฐกิจเป็นของตัวเอง มีหน่วยเงินที่เรียกว่า ลินเดนดอลลาร์ (Linden Dollar: L\$) ใช้ในการซื้อ ขาย เช่า แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่างๆ กับผู้เล่นอื่น หากต้องการเข้าใช้งานเซคันด์ไลฟ์สามารถดาวน์โหลดโปรแกรมไปติดตั้งและลงทะเบียนผ่านเว็บไซต์

5.2 World of Warcraft เกมรูปแบบ Massively multiplayer online game (MMORG) ในจักรวาลของ warcraft พัฒนาโดย Blizzard Entertainment เริ่มวางจำหน่ายในวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 สร้างโดยการนำบรรยากาศในซีรีส์ Warcraft จำลองไว้ในเกมและได้จัดทำเป็นเกมสามมิติโดยผู้เล่นนำเสนอตัวตนตามบทบาทในเกม ผู้เล่นสามารถติดต่อปฏิสัมพันธ์กับผู้เล่นคนอื่นๆ ได้เสมือนอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง

6. เครือข่ายเพื่อการประกอบอาชีพ (Professional network)

ลิงค์อิน (LinkedIn) เป็นเว็บไซต์เครือข่ายสังคมที่ให้บริการเพื่อการประกอบอาชีพ เน้นด้านเครือข่ายธุรกิจ โดยจุดประสงค์หลักของลิงค์อินเพื่อให้บริการแก่ผู้ใช้ที่ลงทะเบียนกับทางเว็บไซต์แล้ว ผู้ใช้จะสามารถสร้างรายการส่วนตัวเกี่ยวกับอาชีพสำหรับติดต่อกับผู้อื่นหรือกับบริษัทต่างๆ และเป็นการสร้างเครือข่ายทางอาชีพของผู้ใช้เอง

7. เครือข่ายที่เชื่อมต่อกันระหว่างผู้ใช้ (Peer to Peer: P2P)

7.1 Skype สไกป์ เป็นโปรแกรมที่ให้ผู้ให้บริการผู้ใช้สำหรับสนทนาโทรศัพท์ สนทนาวิดีโอ ส่งข้อความผ่านอินเทอร์เน็ต สไกป์ก่อตั้งโดย Niklas Zennstrom และ Janus Friis ชาวสวีเดน หน้าที่ของสไกป์ คือให้บริการผ่านทางคอมพิวเตอร์เครื่องหนึ่งสู่คอมพิวเตอร์อีกเครื่องหนึ่งเป็นเสียงและภาพขณะสนทนา การส่งข้อความ และการส่งข้อมูลในรูปแบบไฟล์ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย รวมถึงการประชุมผ่านออนไลน์ไม่เกิน 5 คน สไกป์ทำงานบนเทคโนโลยีระบบเครือข่ายแบบ Peer to Peer โดยผู้ใช้งานสามารถติดต่อโดยตรงระหว่างผู้ใช้งานกับผู้ใช้งานอื่นที่กำลังออนไลน์อยู่ การใช้งานง่าย สะดวกรวดเร็ว การโทรศัพท์ผ่านสไกป์มีทั้งแบบที่ให้บริการฟรีและแบบที่คิดค่าบริการ

7.2 BitTorrent บิตทอร์เรนต์ เป็นโพรโทคอลรูปแบบ peer-to-peer ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยกันโดยตรงผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ถูกพัฒนาตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2544 จากความคิดของแบรม โคเฮน (Bram Cohen) ที่ต้องการให้การส่งผ่านข้อมูลสามารถอำนวยความสะดวกได้ทั้งขาเข้าและขาออก เครือข่ายของการใช้โปรแกรมบิตทอร์เรนต์นั้นเป็นลักษณะโยงใยถึงกันหมดทุกเครื่องคอมพิวเตอร์สามารถรับส่งไฟล์ถึงกันได้ตลอดเวลา ซึ่งทุกเครื่องจะเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ เมื่อไฟล์เริ่มต้นเผยแพร่มาจากคอมพิวเตอร์เครื่องหนึ่ง หรือเครื่องอื่นๆ ที่ต้องการไฟล์ ก็จะสามารถได้รับไฟล์แบบสุ่มทันทีที่ได้รับไฟล์มาครบ คอมพิวเตอร์เครื่องนั้นก็สามารถส่งต่อไฟล์ที่ได้รับมาแล้วให้เครื่องอื่นที่ยังไม่ได้ทันทีเป็นลักษณะของการเติมเต็มให้กัน โปรแกรมบิตทอร์เรนต์จึงสามารถทำให้การส่งผ่านข้อมูลสามารถอำนวยความสะดวกได้ทั้งขาเข้าและขาออก การใช้งานต้องมีโปรแกรม

กลุ่มผู้ใช้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์

ผู้ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์สามารถกำหนดขอบเขตได้เป็นกลุ่มช่วงวัย (เศรษฐพงศ์ มะลิสุวรรณ. 2553: ออนไลน์) ดังนี้

1. กลุ่ม Swing Generation คือ กลุ่มที่มีอายุ 63 ปี ขึ้นไป กลุ่มนี้ไม่นิยมใช้สื่อออนไลน์ มีจำนวนน้อยมากที่ใช้สื่อออนไลน์อินเทอร์เน็ตซึ่งผู้ใช้สื่อออนไลน์ในกลุ่มนี้มักใช้เพื่อติดต่อกับบุคคลในครอบครัว เพื่อนเก่า เนื่องจากกลุ่ม นี้มักจะมีความโหยหาอดีต (Nostalgia) และชอบเล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานหรือคนภายนอกได้รับรู้

2. กลุ่ม Generation B หรือ Baby Boomers เป็นกลุ่มคนที่มีอายุระหว่าง 45-63 ปี เป็นกลุ่มคนที่มีประสบการณ์ชีวิตสูง และเงินเก็บสะสมมากซึ่งคนกลุ่มนี้ถ้ายังทำงานอยู่จะเป็นข้าราชการระดับสูง แต่หากเป็นพนักงานบริษัทเอกชนก็จะมีตำแหน่งงานเทียบเท่าผู้บริหาร โดยสามารถแบ่งตามรูปแบบการใช้ชีวิตของ Baby Boomers เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1 กลุ่ม Best คือ กลุ่ม ผู้ที่มีอายุ 45-50 ปี มีนิสัยชอบความล้ำสมัย และพยายามก้าวทันเทคโนโลยี โดยมีพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์เพื่อติดตามข่าวสารและการดูแลสุขภาพ

2.2 กลุ่ม Bright คือ กลุ่มผู้ที่มีอายุ 51-57 ปี มีนิสัยชอบดูแลสุขภาพทั้งทางกายและทางใจ เช่น ไปปฏิบัติธรรมตามสถานปฏิบัติธรรม ออกกำลังกาย และชอบพบปะกับกลุ่มเพื่อนสนิทเป็นกลุ่มเล็ก เพราะคนกลุ่มนี้มักจะพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดกับกลุ่มเพื่อนสนิทอยู่เสมอโดยมักใช้เทคโนโลยีสื่อสารผ่านทาง website เพื่อติดต่อเพื่อนเก่า เช่น อีเมล (E-mail) เป็นต้น

2.3 กลุ่ม Basic คือ กลุ่มผู้ที่มีอายุระหว่าง 55-63 ปี ซึ่งมักจะเกษียณแล้ว มักใช้สื่อประเภททีวี นิตยสาร และพฤติกรรมสนใจเทคโนโลยีที่มีใช้งานง่าย ไม่ซับซ้อน มองเห็นง่าย เช่น โทรศัพท์มือถือที่มีปุ่มกดขนาดใหญ่ หน้าจอกว้างเพื่อให้เห็นตัวเลขได้ชัดเจนขึ้น เว็บไซต์ที่มีการออกแบบให้ดูง่าย ตัวหนังสือขนาดใหญ่จัดเรียงเป็นระเบียบ เป็นต้น

3. กลุ่ม Generation X กลุ่มนี้เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2508-2522 มีอายุระหว่าง 30-44 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มวัยทำงานซึ่งต้องรับเทคโนโลยีเนื่องจากจำเป็นต้องเป็นผู้ใช้ (User&Consumer) โดยใช้สังคมออนไลน์ในการสืบค้นหาข้อมูลใช้ติดต่อสื่อสาร รู้จักแบ่งเวลาระหว่างงานการใช้สื่อออนไลน์กับครอบครัวอย่างสมดุล (Work-life balance)

4. กลุ่ม Generation Y กลุ่มนี้มีอายุ 16-29 ปี กลุ่มนี้มีตั้งแต่เป็นวัยรุ่น นักเรียน นักศึกษาไปจนกระทั่งกลุ่มวัยเริ่มทำงานซึ่งพวกเขาเติบโตมากับการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ และทันช่วงยุคเริ่มต้นของการสื่อสารแบบไร้สาย กลุ่มนี้จะมีอุปนิสัยใจร้อน ชอบการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด นิยมความทันสมัย ติดเทคโนโลยี โดยเฉพาะใช้ในการเล่นเกม ดาวน์โหลดภาพหรือเพลง ดูคลิปวิดีโอ และมีเฟซบุค (Facebook) เป็นของตนเอง เป็นต้น

5. กลุ่ม Generation Z กลุ่มอายุน้อยที่สุดในปัจจุบันเป็นผู้ที่มีอายุ 1-15 ปี ซึ่งมีอายุน้อยที่สุดโดยเติบโตมาในยุคเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีความต้องการใช้เทคโนโลยีสูงมาก และยังเป็นทั้งผู้ใช้ และผู้สร้างข้อมูลตามความต้องการของตัวเองได้ เด็กกลุ่มนี้จะมีอุปนิสัยรักอิสระ ชอบความเป็นส่วนตัว ชอบใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ด้วยตนเอง และมักชอบเล่นเกมออนไลน์เป็นประจำ

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อสังคมออนไลน์ข้างต้นผู้วิจัยเลือกสื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับความนิยมสูงสุดในประเทศไทย ได้แก่ Facebook Line Youtube และInstagram เนื่องจาก ส่งผลกระทบต่อเยาวชนส่วนใหญ่ในประเทศ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ

2.1 ความหมายของการรู้เท่าทันสื่อ

การรู้เท่าทันสื่อ หรือ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Media Literacy” ได้มีผู้ให้นิยามของการรู้เท่าทันสื่อไว้หลากหลายทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งนิยามที่ให้มีแนวคิดที่ใกล้เคียงกันหรือแตกต่างกันบ้างตามมุมมองของแต่ละองค์กรและแต่ละบุคคล

ในปี 1992 นักการศึกษาที่ร่วมในการประชุมผู้นำระดับชาติในหัวข้อการรู้เท่าทันสื่อ (National Leadership Conference on Media Literacy) ได้มีการลงมตินิยามของการรู้เท่าทันสื่อว่า หมายถึงความสามารถของบุคคลในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมินและสื่อสารเนื้อหาสาระในรูปแบบต่างๆ ได้ ผู้ที่รู้เท่าทันสื่อจะสามารถถอดรหัส ประเมิน วิเคราะห์และผลิตสื่อทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Christ;&Potter.1998: 7-8)

จากแนวคิดในที่ประชุมผู้นำระดับชาติในหัวข้อการรู้เท่าทันสื่อ ซิลเวอร์แบลทท์ (SilverBlatt. 1995) ได้ขยายแนวคิดและให้นิยามของการรู้เท่าทันสื่อว่าต้องประกอบด้วย 1) การตระหนักถึงผลกระทบของสื่อ 2) การเข้าใจในกระบวนการของสื่อสารมวลชน 3) การมีความสามารถในการวิเคราะห์และอภิปรายเนื้อหาสื่อ 4) การเข้าใจในเนื้อหาสื่อในแต่ละวัฒนธรรม และ 5) ความสามารถในการเปิดรับสื่อด้วยความเปิดใจ เข้าใจ และยอมรับในคุณค่าของเนื้อหาที่อยู่ในสื่อ

ในขณะที่พอตเตอร์ (Potter.2005:22) ได้ให้นิยามของการรู้เท่าทันสื่อไว้ว่า การรู้เท่าทันสื่อเป็นมุมมองจากการที่บุคคลเปิดรับสื่อและตีความหมายของเนื้อหาสื่อตามที่ได้เปิดรับด้วยความตระหนักถึงผลกระทบของสื่อและมีสติในการเปิดรับ โดยวัตถุประสงค์ของการรู้เท่าทันสื่อ คือ การเสริมสร้างพลังอำนาจของบุคคลเพื่อให้บุคคลควบคุมสื่อ (Potter. 2005: 25) ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสื่อ ทั้งนี้หากผู้รับสื่อไม่ตระหนักถึงผลกระทบของสื่อ สื่อจะเข้ามามีอิทธิพลต่อบุคคลโดยไม่ทันรู้ตัว พอตเตอร์ มองว่า ผู้รับสื่อที่มีการรู้เท่าทันสื่อในระดับสูงจะสามารถควบคุมผลกระทบจากสื่อได้ กล่าวคือ จะรู้ว่าผลกระทบอะไรจากสื่อที่เกิดขึ้นกับเราและรู้วิธีที่จะจัดการกับการรับผลกระทบของสื่อเหล่านั้นได้ ผู้ที่มีระดับการรู้เท่าทันสื่อสูงจะสามารถเข้าใจในเนื้อหาของสื่อได้ดีและมีการตัดสินใจที่ดีขึ้นว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อเนื้อหาจากสื่อเหล่านั้นได้มากน้อยเพียงใดไปจนกระทั่งมีความสามารถในการใช้สื่อเพื่อความสัมพันธ์ผลตามวัตถุประสงค์ของตนเองได้ (Potter. 1998: 5) ผู้ที่มีระดับการรู้เท่าทันสื่อในระดับสูงจะมีการเปิดรับสื่อในลักษณะกระตือรือร้น ทำให้มีทัศนคติมุมมองที่กว้างต่อการตีความเนื้อหาสื่อ สามารถตีความได้หลากหลายมิติ สร้างทางเลือกของความเข้าใจได้มากกว่าจะสามารถควบคุมอิทธิพลของสื่อได้ ในขณะที่ผู้ที่มีการรู้เท่าทันสื่อในระดับต่ำจะมีการเปิดรับสื่อในลักษณะตั้งรับ ทำ

ให้มีทัศนคติมุมมองในการตีความเนื้อหาที่แคบหรือจำกัด มักสับสนในการตีความ ยอมรับแต่เฉพาะความหมายในระดับผิวเผินและมีความสามารถต่ำในการระบุว่าเป็นเหตุให้อิทธิพลจากสื่อส่งผลกระทบต่อตนได้อย่างง่ายดาย (Potter. 1998: 5-7)

นอกจากนี้ เทกซ์ทอริส (Textoris. n.d.: online) ได้กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มีการรู้เท่าทันสื่อว่า จะต้องสามารถวิเคราะห์เกี่ยวกับสื่อและสามารถจำแนกเนื้อหาสื่อได้ สามารถควบคุมประสบการณ์ในการใช้สื่อโดยตระหนักในกลไกและตัดสินใจว่าจะยอมรับรับสื่อได้อย่างไร และจะต้องรับรู้ว่ามีสิ่งใดที่เป็นธรรมชาติเกี่ยวกับสิ่งที่ื่อนำเสนอทุกๆ ขณะในภาพยนตร์ บทความหรือโฆษณา สิ่งที่น่าเสนอสะท้อนทางเลือกที่ทำได้โดยบุคคลที่ยังมีอคติ ในขณะที่เคลเนอร์ (Kellner. n.d.: online) เห็นว่าบุคคลที่มีการรู้เท่าทันสื่อจะต้องประกอบด้วย 1.) มีทักษะในการอ่านสื่ออย่างวิเคราะห์ 2.) มีความสามารถวิพากษ์ค่านิยม อุดมการณ์ และอ้างอิงแบบฉบับของสื่อ 3.) ใช้สื่อได้อย่างชาญฉลาด 4.) สามารถจำแนกแยกแยะความแตกต่างและประเมินเนื้อหาสื่อได้ 5.) สามารถศึกษาสำรวจผลกระทบของการใช้สื่อได้ โดยสรุปแล้ว เคลเนอร์ เห็นว่า บุคคลที่รู้เท่าทันสื่อจะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ วิพากษ์ ประเมินสื่อได้และใช้สื่อเป็น

เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2540: 22) เห็นว่าการรู้เท่าทันสื่อเป็นพัฒนาการทางความคิดและปัญญาที่มีเป้าหมายสูงสุดคือ การสร้างผู้รับสื่อที่มีความรู้ ความเข้าใจในผลผลิตสื่อ สามารถแยกความเห็นจากความเป็นจริง สามารถตัดสินใจที่นำเสนอได้อย่างเที่ยงตรง เป็นผู้รับสื่อที่มีพลังอำนาจและกระตือรือร้น กล่าวคือ ไม่ยอมรับอิทธิพลของสื่ออย่างดุขฎิ และไม่ตัดสินใจว่าสื่อเป็นอันตรายแต่เป็นผู้เปิดรับและใช้สื่อที่มีจุดยืนทางสังคม เข้าใจตนเอง เข้าใจสังคม เข้าใจในสิ่งที่ื่อนำเสนอ สามารถมีส่วนร่วม ตอบโต้หรือแสดงความคิดเห็นต่อสื่อด้วยวิธีการต่างๆ ที่เหมาะสมได้ โดยสถาบันแอสเพน (The Aspen Institute National Leadership Conference on Media Literacy) ได้ระบุถึงการตอบโต้สื่อของผู้รับสื่อ โดยมีหลายระดับตั้งแต่ การพูดคุยกับกลุ่มคนใกล้ชิด การสร้างทางเลือกในการรับสื่อที่ไม่ใช่สื่อมวลชน การบอกเลิกการเป็นสมาชิกหรือปิดรับรายการ การเขียนจดหมายถึงผู้รับผิดชอบในการผลิต การร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลสื่อ การพยายามพบปะพูดคุยกับผู้ผลิตสื่อ

รักจิต มั่นพลศรี (2547 : 82) เสนอว่า การเป็นผู้รู้เท่าทันสื่อ มิใช่การตั้งตนเป็นศัตรูกับสื่อคอยจับผิดหรือมองสื่อแต่ในแง่ลบ แต่บุคคลที่เป็นผู้รู้เท่าทันสื่อนั้นจะมีจุดยืนที่ชัดเจนเป็นของตนเองสามารถเข้าใจกระบวนการประกอบสร้างของสื่อหรือตระหนักถึงผลกระทบทางลบจากการนำเสนอของสื่อได้เท่า ๆ กับที่เขาจะสามารถชื่นชม เพลิดเพลิน เปิดรับสื่อได้อย่างเต็มอรรถรสหรือแสวงหาข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์สำหรับตนได้อย่างหลากหลายและครบถ้วน ดังนั้นแนวคิดเรื่องการรู้เท่าทันสื่อจึงมีเป้าประสงค์ให้ผู้รับสื่อเปิดรับสื่ออย่างมีสติปัญญาทำกลางปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกของสื่อและโลกความเป็นจริงได้อย่างสมดุล

จากคำนิยามที่กล่าวไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า นิยามที่นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศได้ให้ไว้มีความสอดคล้องกันว่า การรู้เท่าทันสื่อ จะต้องประกอบด้วย

- การมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อและมีความสามารถในการวิเคราะห์หวัพาทซ์ ตีความ เนื้อหาสื่อประเมินสื่อและเนื้อหาที่สื่อนำเสนอได้อย่างถูกต้องชัดเจน สามารถตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็น ได้ อ่าน ได้ฟังจากสื่อ สามารถระบุค่านิยมที่อยู่เบื้องหลังการนำเสนอของสื่อได้ รับรู้ว่สิ่งที่นำเสนอในสื่อเป็นสิ่งที่ สร้างขึ้นไม่ใช่ความจริงทั้งหมด(National Leadership Conference on Media Literacy. 1992 ; Silverblatt. 1995 ; Davis. 1992 ; Buckingham. 2003 ; Buckingham. 2005.; Kellner.n.d. ; Textoris. n.d.; นลินทร ศิริไทย. 2547; เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์. 2540)

- การตระหนักถึงผลกระทบของสื่อมวลชนที่มีต่อบุคคลและสังคม (Silverblatt.1995 ; Potter.1998 ; Potter.2005;Jone.n.d.;นลินทร ศิริไทย.2547; เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์. 2540 ; รักจิต มั่นพล ศรี.2547)

- การมีความสามารถในการเลือกรับและใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพ (Davis.1992 ; Potter.1998 ; Baran. 2004; Kellner.n.d.; นลินทร ศิริไทย. 2547 ; เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์. 2540; รักจิต มั่นพลศรี. 2547)

อย่างไรก็ตามมีมุมมองที่แตกต่างกัน คือ นักวิชาการไทยมีความเห็นว่า การรู้เท่าทันสื่อเป็น เรื่องของผู้รับสื่อที่ต้องรู้เท่าทันสื่อ แต่ไม่ได้ขยายแนวคิดนี้ให้ครอบคลุมถึงการเป็นผู้ส่งสารผ่านสื่อหรือเป็น ผู้ผลิตสื่อเหมือนในหลายประเทศ เช่น ในยุโรป แคนาดา หรือกลุ่มประเทศละตินอเมริกาที่สอนการรู้เท่าทันสื่อ โดยให้ผู้เรียนผลิตสื่อด้วย ในมุมมองของนักวิชาการต่างประเทศจะมองการรู้เท่าทันสื่อในมุมมองที่กว้างกว่า ในแง่ที่ว่า การรู้เท่าทันสื่อจะต้องรวมถึงการมีความสามารถและทักษะในการผลิตสื่อร่วมด้วย

โดยสรุปแล้ว การรู้เท่าทันสื่อ หมายถึง การที่ผู้รับสื่อมีทักษะการคิดวิจารณ์โดยสามารถ เข้าใจ วิเคราะห์ ตีความ ประเมินสื่อและสิ่งที่ได้รับจากสื่อได้โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสื่อ ตระหนักถึง ผลกระทบของสื่อที่มีต่อบุคคลและสังคมและรู้จักเลือกรับและใช้สื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เป็นประโยชน์ ต่อตนเอง ชุมชนและสังคม

2.2 แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ

ในการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้โดยการเรียนรู้และมีการพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง พอตเตอร์ (Potter, 1998: 10-13) ได้กล่าวไว้ว่า คนเราทุกคนมีการรู้เท่าทันสื่ออยู่ในระดับหนึ่งมากน้อยต่างกันไป ส่วนการพัฒนาหรือเพิ่มระดับการรู้เท่าทันสื่อให้สูงขึ้น ต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการคือ ข่าวสาร (Information) และทักษะ (Skill)

1) ข่าวสารข่าวสารจัดเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างโครงสร้างความรู้ ข่าวสารที่ช่วยยกระดับการรู้เท่าทันสื่อต้องเป็นข่าวสารที่มีทั้งความลึกและความกว้าง ไม่ใช่รู้เพียงผิวเผินหรือรู้เพียงว่า “ใคร” “ทำอะไร” “ที่ไหน” แต่ต้องรู้ให้ลึกถึงขั้น “อย่างไร” และ “ทำไม” โดยข่าวสารที่ควรรู้ประกอบด้วย ข่าวสารที่ควรรู้เกี่ยวกับสื่อ และข่าวสารเกี่ยวกับโลกความเป็นจริง

1. 1) ข่าวสารที่ควรรู้เกี่ยวกับสื่อ ได้แก่ (1) วิธีการทำงานของผู้ผลิตสื่อ รูปแบบเนื้อหาที่ผลิต (2) ความรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรม สื่อต้นกำเนิด รูปแบบการพัฒนา รากฐานทางเศรษฐกิจ และบริบทเชิงโครงสร้างเช่นรูปแบบการเป็นเจ้าของและกฎระเบียบของรัฐบาล (3) เข้าใจว่าสื่อมองผู้รับสื่ออย่างไร (4) เข้าใจผลกระทบสั้นและระยะยาวที่สื่อมีต่อปัจเจกบุคคลและสังคมไม่ว่าจะเป็นผลทางด้านความรู้ เจตคติ พฤติกรรม และจิตวิทยา

1. 2) ข่าวสารเกี่ยวกับโลกความเป็นจริง ประกอบด้วย (1) ข่าวสารข้อเท็จจริง หมายถึงข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับโลก เช่น จำนวนประชากรในประเทศ ชื่อผู้นำทางการเมือง ผลการแข่งขันกีฬา ฯลฯ (2) ข่าวสารเกี่ยวกับสังคม หมายถึงความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เช่น บทบาทของบุคคลต่างๆ ในสังคม ผู้ที่มีประสบการณ์กว้างขวางในโลกของความเป็นจริงจะมีพื้นฐานในการทำความเข้าใจและวิเคราะห์เนื้อหาจากสื่อได้กว้างกว่า เช่น คนที่เข้าร่วมทำกิจกรรมทางการเมืองในการช่วยรณรงค์หาเสียงกับพรรคการเมืองจะมีความเข้าใจและสามารถวิเคราะห์ข่าวที่หนังสือพิมพ์นำเสนอเกี่ยวกับการรณรงค์หาเสียงได้ดีกว่าคนทั่วไปที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในด้านนี้ เป็นต้น

ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้จะเป็นเป็นวัตถุดิบในการใช้สร้างโครงสร้างความรู้ โดยในการจะได้วัตถุดิบที่ดี ผู้รับสื่อจำเป็นต้องเปิดตัวเองในการรับข้อมูลข่าวสารที่หลากหลายรอบด้านเพื่อขยายฐานความรู้ และแสวงหาข่าวสารเชิงลึกในเรื่องที่ผู้รับสื่อรู้อย่างผิวเผินเพื่อให้ความเข้าใจลึกซึ้งขึ้นด้วยเหตุนี้ การแสวงหาความรู้ การเปิดรับข่าวสารที่หลากหลายจากสื่อมวลชน การมีข่าวสารความรู้เกี่ยวกับสื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญในการขยายฐานความรู้ในองค์ประกอบนี้ ทั้งนี้ในการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อโดยผ่านการฝึกอบรมหรือให้การศึกษา จำเป็นต้องให้ผู้เข้ารับการอบรมหรือผู้เรียนได้เรียนรู้แนวคิดหลัก (Key Concept) ของการรู้เท่าทันสื่อ

2.3 แนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อ

จากการศึกษาแนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อ พบว่า ได้มีนักวิชาการองค์กร / หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อได้นำเสนอแนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อไว้หลากหลายแตกต่างกันไป มีตั้งแต่ 4 แนวคิด จนถึง 27 แนวคิด (Worsnop. n. d.: 2) แต่ถึงแม้ว่าแนวคิดที่แต่ละบุคคล แต่ละองค์กรนำเสนอจะมีความหลากหลาย แตกต่างกันไปในประเด็นย่อย แต่ก็มีแนวคิดหลักบางข้อที่มีลักษณะสอดคล้องตรงกัน ซึ่งหลายองค์กรได้นำแนวคิดหลักนี้ไปใช้ในการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อ 4 แนวคิด ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนามาจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ ศูนย์การรู้เท่าทันสื่อในสหรัฐอเมริกา (The Center for Media Literacy) สถาบันแอสเพน (Aspen Group) กระทรวงศึกษาธิการของออนแทรีโอในประเทศแคนาดา (The Ontario Ministry of Education) และแนวคิดของคอนซินไน์ (Considine) โดยแนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อที่ปรากฏในงานวิจัยนี้เป็นแนวคิดจากแหล่งต่าง ๆ ข้างต้นที่ได้รับการกล่าวถึงและมีผู้นำไปใช้ในการสอนและการฝึกอบรม แนวคิดดังกล่าวมีลักษณะที่สอดคล้องตรงกัน ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

แนวคิดที่ 1 สื่อทุกสื่อเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและสื่อเป็นผู้สร้างภาพความจริง แนวคิดนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า สื่อไม่ได้สะท้อนความจริงภายนอกอย่างตรงไปตรงมาแต่เป็นการนำเสนอผลผลิตสื่อที่มีจุดมุ่งหมายบางอย่าง สื่อได้ถูกสร้างขึ้นอย่างพิถีพิถันโดยถูกควบคุมจากปัจจัยข้อจำกัดต่างๆในการผลิตสื่อ สื่อไม่ได้สะท้อนภาพจริงของชีวิตเสมอไปแต่สื่อสามารถบิดเบือนการรับรู้ตลอดจนกัดกร่อนค่านิยมและทำลายวิถีทัศน์

แนวคิดที่ 2 ผู้รับสื่อสามารถตีความหมายของเนื้อหาสื่อ กล่าวคือ ความจริงที่สื่อสร้างขึ้นไม่ได้แปลความได้เพียงความหมายเดียวตามที่สื่อต้องการนำเสนอ เพราะเนื้อหาสื่อมีการตีความได้หลายทิศทาง ผู้รับสื่อแต่ละคนจะค้นหาหรือตีความหมายตามปัจจัยทางปัจเจกบุคคลและปัจจัยของกลุ่ม เช่น เพศ อายุ เชื้อชาติ ชนชั้น ภูมิหลังทางวัฒนธรรมและเงื่อนไขในชีวิตประจำวันตลอดจนภูมิหลังของครอบครัว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้รับสื่อแต่ละคนมีวิธีการจัดการกับความหมายที่อยู่ในสื่อแตกต่างกัน จุดประสงค์ของการรู้เท่าทันสื่อคือต้องการให้เราเป็นผู้รับสื่อที่สามารถตีความหมายของเนื้อหาสื่อโดยมีการตีความที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปจากที่ผู้ผลิตสื่อนำเสนอมา

แนวคิดที่ 3 สื่อมีนัยยะทางการค้า สื่อมวลชนเกือบทั้งหมดถูกผลิตขึ้นมาเพื่อสร้างผลกำไรตามแนวคิดเศรษฐกิจการตลาด มองว่า สื่อเป็นอุตสาหกรรมที่มีเป้าหมายสูงสุดคือผลกำไร ดังนั้นเศรษฐกิจของสื่อจึงมีผลต่อสื่อทั้งด้านเนื้อหาเทคนิค และช่องทางการเผยแพร่ ผู้ชมหรือผู้รับสารมักจะถูกกำหนดให้เป็น “กลุ่มเป้าหมาย” เป็นกลุ่มผู้บริโภคที่มีศักยภาพต่อการซื้อสินค้าหรือบริการ ในบางครั้งผู้รับสารเองก็สามารถ

เป็นสินค้าที่ถูกขายให้ผู้โฆษณาได้ เจื่อนไขทางธุรกิจจึงเป็นตัวกำหนดเนื้อหา เทคนิคการนำเสนอและช่องทางการเผยแพร่ ธุรกิจจะเป็นตัวกำหนดค่าความจริงชนิดไหนที่ควรจะนำมาสร้างและสร้างอย่างไร ความจริงทางธุรกิจเหล่านี้มีอิทธิพลต่อสื่อที่ไม่ใช่เพื่อการค้า เช่น สื่อของรัฐบาล หรือสื่อที่ไม่หวังผลกำไร การรู้เท่าทันสื่อจึงทำให้ได้พิจารณาถึงประเด็นเรื่องกระบวนการผลิตอุตสาหกรรมสื่อด้วย ไม่ใช่สนใจเพียงแค่เนื้อหาของสื่อเท่านั้น

แนวคิดที่ 4 เนื้อหาในสื่อทั้งหลายเต็มไปด้วยอุดมการณ์และค่านิยม นอกจากสื่อจะมีนัยยะทางการเมืองแล้ว สื่อยังทำหน้าที่โฆษณาเผยแพร่เนื้อหาที่แฝงไปด้วยค่านิยมและวิถีการดำเนินชีวิตให้กับคนในสังคม ในสังคมทุนนิยม สื่อมักจะช่วยนายทุนในการสนับสนุนกระตุ้นพฤติกรรมการบริโภคสินค้าอย่างฟุ่มเฟือยและไร้สาระให้แก่ประชาชน สื่อโฆษณาสามารถสร้างภาพลวงตาให้สินค้าธรรมดา ๆ กลายเป็นของวิเศษ สื่อได้ทำหน้าที่ถ่ายทอด ขาย และส่งเสริมแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตเจตคติ ค่านิยมทางศีลธรรม โดยบรรจุในรูปแบบและโครงสร้างของเนื้อความสื่อ สื่อสามารถสะท้อนค่านิยมออกมาทั้งที่เห็นโดยชัดเจน และ โดยนัยเกี่ยวกับข้อดีของวัฒนธรรมบริโภคนิยม รูปแบบการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย การแสวงหาความสุขสบายในสังคมบริโภค ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ ล้วนถูกถ่ายทอดโดยเทคนิคของสื่อ ดังนั้นการรู้เกี่ยวกับการถอดรหัส (Decode) การวิเคราะห์สื่อ (Deconstruct) จะช่วยให้เราเข้าถึงหัวใจของสารที่เป็นอุดมการณ์ของสื่อ

แนวคิดหลักของการรู้เท่าทันสื่อทั้ง 4 แนวคิดจะถูกถ่ายทอดให้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสื่อ และในการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อนอกจากจะให้ความรู้ข่าวสารเกี่ยวกับสื่อ แล้วการพัฒนาทักษะก็นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

2) ทักษะทักษะการรู้เท่าทันสื่อแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

2. 1) ทักษะขั้นพื้นฐาน (Rudimentary Skilis) เป็นทักษะที่ใช้ในการควบคุมการเปิดรับสื่อการรู้สัญลักษณ์และความหมายในระดับพื้นฐานทำให้เวลาเราเปิดรับสื่อ แล้วสามารถเข้าใจการดำเนินเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามที่สื่อนำเสนอเช่นอ่านหนังสือพิมพ์แล้วเข้าใจเหตุการณ์ข่าวตุลละครแล้วเข้าใจโครงเรื่อง

2. 2) ทักษะขั้นสูง (Advanced Skills) เป็นทักษะที่ช่วยให้เราควบคุมการตีความหมายของสื่อ ซึ่งต้องอาศัยการคิดวิจารณ์ญาณ ทักษะเหล่านี้ได้แก่การวิเคราะห์ การเปรียบเทียบ และหาความแตกต่างการประเมินการสังเคราะห์ และการเห็นคุณค่าใน Dictionary of Media Literacy (อดุลย์เพียรรุ่งโรจน์. 2543, 63; อ้างอิงจาก Dictionary of Media Literacy) ให้คำจำกัดความ “การคิดวิจารณ์ญาณ” ว่ากลยุทธ์การคิดวิจารณ์ญาณกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดกลับไปกลับมาระหว่างหลายมุมมองหรือหลายกรอบการอ้างอิงโดยการคิดวิจารณ์ญาณที่ใช้กับการรู้เท่าทันสื่อประกอบด้วย

- (1) การแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริงที่สามารถตรวจสอบได้กับข้อกล่าวอ้าง
- (2) การตัดสินใจว่าเชื่อถือได้ของข้อกล่าวอ้างหรือแหล่งที่มา
- (3) การตัดสินใจว่าถูกต้องของข้อความ
- (4) การแยกแยะระหว่างข้อกล่าวอ้างที่มีหลักฐานและไม่มีหลักฐาน
- (5) การตรวจหาอคติ
- (6) การระบุข้อสันนิษฐานที่ถูกกล่าวถึงและไม่ได้ถูกกล่าวถึง
- (7) การมองเห็นความไม่สอดคล้องทางตรรกะ
- (8) การตัดสินใจว่าความหนักแน่นของข้อโต้แย้ง

ส่วน “การดูอย่างมีวิจารณญาณ” เป็นความสามารถที่จะใช้ทักษะการคิดวิจารณ์ในการ ดู ตั้งคำถาม วิเคราะห์และเข้าใจประเด็นที่นำเสนออย่างเปิดเผยและอย่างอ่อนโยนในภาพยนตร์ วิดีโอ โพรทัศน์ และสื่อสารสนเทศต่าง ๆ

ทักษะต่าง ๆ เหล่านี้เป็นทักษะการคิดขั้นสูงที่จะช่วยวิเคราะห์ วิพากษ์และประเมินสื่อทำให้ผู้รับสื่อมีวิจารณญาณในการตัดสินใจรับสื่อโดยไม่ตกเป็นเหยื่อและถูกครอบงำจากสิ่งที่สื่อมุ่งหวังจะให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องของการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อในต่างประเทศ พบว่า การสอนการรู้เท่าทันสื่อไม่เพียงแต่การบรรยาย หรือสอนให้นักเรียนเรียนรู้จากสื่อ ต่อต้านการใช้อิทธิพลของสื่อและการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่นักเรียนให้สามารถเผชิญหน้ากับสื่อ แต่ยังต้องสนใจในการพัฒนาทักษะที่จะช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจของผู้รับสื่อให้มีแรงจูงใจและมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเต็มเปี่ยมด้วยศักยภาพ (Kelinier. n. d.: online) โดยเครื่องมือสำคัญในการทำให้บุคคลเป็นผู้รู้เท่าทันสื่อได้ คือ การคิดวิจารณ์ ซึ่งคอนซินไน์ (Considine, 1995) เสนอว่า การสอนทักษะการคิดวิจารณ์ของการรู้เท่าทันสื่อ ทำได้โดยการถามหรือให้ผู้เรียนตรวจสอบสื่อใน ด้านเนื้อหา (Text) เนื้อหา (Content) รูปแบบ (Form) จุดกำเนิด (Origin) ความเป็นเจ้าของ (Ownership) อุดมการณ์ (Ideology) และอิทธิพล (Influence)

ในขณะที่บัคกิงแฮม (Buckingham. 2003: 10) เห็นว่า การสอนให้ผู้รับสื่อสามารถวิเคราะห์เนื้อหาที่สื่อสร้างขึ้นได้และการทำให้ผู้รับสื่อเข้าใจบทบาทหน้าที่ทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมสื่อจะเป็นแนวทาง

เสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้รับสื่อเพื่อให้ผู้รับสื่อรู้จักต่อต้านอิทธิพลของสื่อเหล่านั้นด้วยกระบวนการดังกล่าว จะทำให้ผู้รับสื่อกลายเป็นผู้บริโภคสื่ออย่างมีเหตุผลสามารถพิจารณาข้อมูลอย่างวิเคราะห์ได้

จะเห็นได้ว่าในการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อจำเป็นที่ผู้รับสื่อจะต้องแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากการเปิดรับสื่อที่หลากหลายและเปิดรับข่าวสารที่หลากหลาย รวมถึงมีความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ข้อมูลเพิ่มเติมให้ลึกซึ้ง ไม่ศึกษาเพียงผิวเผินและที่สำคัญต้องพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงซึ่งก็คือ การคิดวิจารณ์ญาณ เพื่อจะช่วยให้ การวิเคราะห์สังเคราะห์ ตีความ ทำความเข้าใจและประเมินสิ่งที่สื่อนำเสนอและรู้จักเลือกใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับพรทิพย์ เย็นจะบก (2547: 32-33) ที่เห็นว่าเมื่อต้องการเรียนรู้ให้เท่าทันสื่อ จะต้องพัฒนาทักษะหลายอย่างทั้งทักษะด้านการวิเคราะห์ การตีความ การวิพากษ์วิจารณ์ กุญแจสู่ความสำเร็จในการเรียนรู้สื่อ คือ ผู้เรียนต้องพัฒนาความรู้เกี่ยวกับสื่อให้กว้าง ไม่ใช่แค่เพียงฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์อ่านหนังสือพิมพ์เฉพาะที่ชื่นชอบ แต่ถ้าต้องการเป็นผู้รู้เท่าทันสื่อแล้วจะต้องลองอ่านหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุคลื่นใหม่ ดูโทรทัศน์รายการอื่นบ้าง สิ่งนี้จะช่วยให้เข้าใจขอบเขตและความหลากหลายของผลงานจากสื่อ

นอกจากแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อข้างต้นทอร์แมน (Thoman. 2003: online) ได้นำเสนอภาพรวมของโปรแกรมการพัฒนาความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการดังนี้

1) ตระหนักและรับรู้ถึงความสำคัญของการทำให้เกิดความสมดุลในเรื่องของสื่อ การใช้เวลากับสื่อ การรู้จักเลือกรับสื่อที่เป็นประโยชน์และลดเวลาที่เสียไปกับโทรทัศน์วิดีโอเกมภาพยนตร์สื่อสิ่งพิมพ์ที่ไม่เป็นประโยชน์

2) การเรียนรู้ทักษะการใช้การคิดวิเคราะห์หรือการคิดวิจารณ์ญาณ เรียนรู้ที่จะวิเคราะห์และตั้งคำถามว่าอะไรอยู่ในภาพ มันถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร และอะไรที่ไม่ถูกนำเสนอ การพัฒนาทักษะการคิดวิจารณ์ญาณที่ดีที่สุดควรผ่านการเรียนแบบซักถามในห้องเรียน หรือการทำกิจกรรมกลุ่มที่มีปฏิสัมพันธ์กัน

3) สำรวจเบื้องหลังในประเด็นต่าง ๆ ในด้าน สังคม การเมือง เศรษฐกิจ อย่างลึกซึ้งโดยตั้งคำถามว่า ใครผลิตสื่อและผลิตเพื่อวัตถุประสงค์ใด ใครได้ประโยชน์ ใครเสียประโยชน์ อะไรคือผลกระทบของสื่อที่มีต่อวัฒนธรรมของเรา เราคิดอย่างไรในประเด็นความรุนแรงของสื่อ เรื่องทางชาติพันธุ์ การสรุปเหมารวม และการบริโภคนิยม เป็นต้น ขั้นตอนนี้เกี่ยวกับการวิเคราะห์ทางสังคมทั้งเนื้อหาที่เป็นข่าวและโฆษณาโดย

ถามว่า ผู้ตอบคิดว่ารายการที่เห็นนั้นสร้างขึ้นได้อย่างไร และให้ระบุขั้นตอนทั้งหมดของกระบวนการผลิต การเมือง เศรษฐกิจ โดยการเรียนรู้ผ่านการตั้งคำถาม การอภิปรายและและการทำโครงการปฏิบัติการ

นอกจากแนวทางดังกล่าว พอตเตอร์ (Potter. 2005) ยังได้นำเสนอวิธีการที่จะทำให้ผู้รับสื่อมีการรู้เท่าทันสื่อเพิ่มมากขึ้น โดยให้ผู้รับสื่อ

1) ตระหนักและเข้าใจถึงผลกระทบของสื่อ ผู้รับสื่อต้องไม่คิดว่าสื่อมีผลกระทบเพียงแค่มนุษย์กลุ่ม การที่ผู้รับสื่อมีความรู้ ความเข้าใจถึงผลกระทบของสื่อก็จะทำให้สามารถตัดสินใจได้ว่าผลแบบใดที่ต้องการและผลแบบใดที่ควรต้องหลีกเลี่ยง การตระหนักรู้ในผลกระทบของสื่อจะช่วยให้ผู้รับสื่อปกป้องตนเองได้

2) ลดเวลาที่ใช้ไปกับการเปิดรับสื่อโดยไม่ใช้ความคิด โดยการวางแผนที่จะเปิดรับข่าวสารที่แตกต่างไปจากที่ทำเป็นนิสัย พยายามเพิ่มความหลากหลายในการเปิดรับสื่อ ความหลากหลายจะขยายความสนใจ ขยายประสบการณ์ที่มีกับเนื้อหาสื่อ การเปิดรับข่าวสารใหม่จะทำให้ได้ใช้ความคิดจะช่วยผลักดันให้ผู้รับสื่อเผชิญหน้ากับสิ่งที่ไม่รู้จักและเมื่อผู้รับสื่อพยายามที่จะศึกษาทำความเข้าใจก็จะพ้นจากสถานะของการเปิดรับสื่อโดยไม่ใส่ใจหรือเป็นไปโดยอัตโนมัติ

3) กำหนดโปรแกรมโดยตั้งเป้าหมายด้วยตนเองมากกว่าที่จะยอมให้สื่อมากำหนดหรือครอบงำ ซึ่งการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อให้สูงขึ้นต้องเป็นการพัฒนาทั้งความรู้และพัฒนาทักษะ

ในต่างประเทศได้มีการจัดทำหลักสูตร “สื่อมวลชนศึกษา” (Media Education) ขึ้นเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อมวลชนแก่ผู้เรียน ช่วยยกระดับความสามารถของผู้เรียนให้สามารถวิเคราะห์ ประเมิน ตัดสิน คุณค่าของสื่อและมีปฏิกิริยาตอบโต้สื่ออย่างมีเหตุผลซึ่งหลักสูตรดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้เพื่อพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ โดยแนวทางในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรสื่อมวลชนศึกษาที่นำมาใช้ในการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อในต่างประเทศระหว่างปีค.ศ.1960-1985 แบ่งได้เป็น 4 แนวทาง คือ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. 2538 ; รักจิต มั่นพลศรี. 2547:71)

1) แนวเสริมภูมิคุ้มกัน (Inoculation Approach) เป็นแนวทางที่นิยมมากในระยะแรกของการพัฒนาหลักสูตรสื่อมวลชนศึกษาในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา มีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องเด็ก ๆ จากอิทธิพลของสื่อ

แนวทางการดำเนินการ คือ จะทำการคัดเลือกสื่อที่ผู้สอนเชื่อว่าไม่มีผลร้ายต่อความคิดความเชื่อของผู้เรียนมาศึกษาในห้องเรียน มีการเผื่อระวังหรือคัดค้านสื่อที่มีผลร้ายต่อเด็กโดยองค์กร สมาคม ครู ผู้ปกครอง และ องค์กรเกี่ยวกับเด็ก

2) แนวสร้างความสามารถเชิงวิพากษ์ (Critical Reader/Viewer Approach) แนวทางนี้ใช้ในประเทศเยอรมนี ฝรั่งเศสและกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสามารถเชิงวิพากษ์ให้แก่ผู้เรียนตามแนวทางนี้เชื่อว่าสังคมต้องพึ่งพาสื่อประเภทต่าง ๆ มากขึ้น จึงควรสอนเด็กและเยาวชนให้มีความรู้และทักษะเกี่ยวกับกระบวนการทำงานของสื่อและผลผลิตสื่อ โดยการสอนแบบมีส่วนร่วมให้รู้จักสังเกตและตีความสาระในสื่อ การรับสารอย่างเลือกสรรและการวิพากษ์วิจารณ์สื่อ

3) แนวสร้างความสามารถในการผลิตสื่อชุมชน (Production of Community Media) นอกจากจะฝึกให้ผู้เรียนเลือกรับสื่ออย่างวิพากษ์แล้ว ยังให้ผู้เรียนสามารถผลิตสื่อที่ไม่ซับซ้อนมากนัก เพื่อจะได้แสดงความคิดเห็นผ่านสื่ออย่างเป็นอิสระ กระตุ้นการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อชุมชน อาทิ จัดหมายข่าว หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เพื่อให้เรียนรู้ถึงกระบวนการผลิตสื่อ แนวทางนี้ได้รับความนิยมใช้ในประเทศสกอตแลนด์ แคนาดา เยอรมนี และฝรั่งเศส

4) แนวสร้างความสามารถในการวิเคราะห์สื่อ (Texaul Approach) ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีการวิพากษ์ภาพยนตร์ มุ่งวิเคราะห์จินตภาพของสื่อ จิตสำนึก อุดมการณ์และค่านิยมทั้งในรูปแบบและเนื้อหาของสื่อ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจทั้งในสื่อและตนเอง

ในประเทศไทย เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2540: 204) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ในงานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ระดับมีเดียลิตเตอเรซีของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยว่า การจะพัฒนาการเรียนการสอนหรือเผยแพร่แนวความคิดรู้เท่าทันสื่อให้แก่เด็กและเยาวชนของไทยนั้น สิ่งที่ต้องดำเนินการก่อน คือ การให้ความรู้และทักษะเพื่อให้บุคคลเป็นผู้บริโภคสื่อที่มีความเข้าใจและมีทักษะในการรับ เลือก วิเคราะห์ ประเมิน แยกแยะตอบโต้และแสดงความคิดเห็นต่อสื่อมวลชนอย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ยังต้องสร้างเจตคติและนิสัยในการรับสื่อที่ไม่ควรมุงเน้นเพื่อสนองความพอใจหรืออารมณ์ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่และละเอียดละอ่อน เพราะถ้าเด็กและเยาวชนเหล่านั้นถูกหล่อหลอมความคิดและแบบแผนการดำเนินชีวิตในแบบสังคมบริโภคแล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่จะมองว่าสื่อก็เป็นสิ่งหนึ่งที่มีไว้บริโภคเพื่อความพอใจและสนองต่อความต้องการที่หลากหลายทางอารมณ์เหมือนกับสิ่งอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ทำให้พลาดโอกาสในการเรียนรู้ชีวิตและเข้าใจโลกจากสิ่งที่ยังมีสื่อมวลชนจำนวนหนึ่งนำเสนอ

นอกจากนี้ เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2540:208) ยังได้ให้ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาที่จะต้องพัฒนาเจตคติในการรับและใช้ประโยชน์จากสื่อแก่นักศึกษา สนับสนุนการตีความเนื้อความสื่อเพื่อความบันเทิงที่ทำให้เกิดการเลือกรับสื่อที่มีคุณค่าทั้งความคิดและความงามทางศิลปะด้วยความเข้าใจในตนเองและในสื่อที่รับอย่างแท้จริง พัฒนาทักษะในการวิพากษ์สื่อซึ่งจะมีส่วนช่วยให้นักศึกษาเปิด

กว้างในการรับสื่อที่หลากหลายมากขึ้นและสนับสนุนการมีส่วนร่วมในสื่อมากขึ้น อันนำไปสู่การพัฒนาพลังผู้บริโภค รวมทั้งควรมีการสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนที่ทำให้ศึกษามีความรู้เรื่องเกี่ยวกับสื่ออย่างถูกต้องและครบถ้วนทุกด้าน

จากแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อที่นำเสนอไปข้างต้น จะเห็นได้ว่า นักวิชาการในต่างประเทศจะเน้นการพัฒนาด้านความคิด/ปัญญาเป็นหลักโดยใช้การสอนหรือให้ข่าวสารความรู้เกี่ยวกับสื่อและให้วิเคราะห์บริบทที่เกี่ยวข้องทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยเน้นการพัฒนาทักษะการคิดวิจารณ์ญาณซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้รับสื่อมีความสามารถรู้เท่าทันสื่อ และยังมุ่งพัฒนาให้ผู้รับสื่อรู้จักเลือกและจัดสรรเวลาให้กับสื่อที่มีประโยชน์ ลดเวลาที่เสียไปกับสื่อที่ไม่มีประโยชน์ ในขณะที่นักวิชาการในประเทศไทย นอกจากจะเน้นพัฒนาด้านการคิดและพฤติกรรมแล้วยังมีการให้พัฒนาเจตคติในการเลือกรับและใช้ประโยชน์จากสื่อร่วมด้วย

2.4 การวัดการรู้เท่าทันสื่อ

จากงานวิจัยของอดุลย์ เพียรรุ่งโรจน์ (2543:89) ที่ได้ทำการศึกษาเอกสาร ตำราวิชาการ บทความวิชาการและบทความวิจัย พบว่า การวัดตัวแปรการรู้เท่าทันสื่อยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นโดยส่วนใหญ่จะเน้นที่การวัดความรู้และทักษะในการวิเคราะห์สารจากสื่อ (อดุลย์ เพียรรุ่งโรจน์. 2543: 89;อ้างอิงจาก Hobbs ;& Frost. 1998; อดุลย์ เพียรรุ่งโรจน์. 2543: 89;อ้างอิงจาก Austin ;& Johnson. 1997; อดุลย์ เพียรรุ่งโรจน์. 2543: 89;อ้างอิงจาก McMahon ; Quin. 1992)

แมคมอาฮอนและควิน (อดุลย์ เพียรรุ่งโรจน์. 2543: 90;อ้างอิงจากMcMahon; & Quin. 1995) ได้ออกแบบโครงการประเมินผลมาตรฐานด้านทักษะการวิเคราะห์สื่อ ในการประเมินทักษะการวิเคราะห์นี้ แมคมอาฮอนและควินได้แบ่งระดับทักษะออกเป็น 10 ระดับ ตั้งแต่ทักษะพื้นฐานจนถึงทักษะขั้นสูง โดยเป็นการวัดที่เน้นเฉพาะความรู้ ความเข้าใจโดยในขั้นตอนการวัดผู้วิจัยจะให้กลุ่มตัวอย่างได้ชมเนื้อหาจากสื่อสิ่งพิมพ์หรือวิดีโอ หลังจากนั้นให้ตอบคำถามปลายเปิดและคำถามปลายปิดเกี่ยวกับเนื้อหานั้น โดยแต่ละคำถามจะใช้วัดทักษะในการวิเคราะห์เหล่านี้ ผลจากการวิจัยชี้ว่าเครื่องมือวัดนี้เป็นวิธีที่เชื่อถือได้ในการวัดทักษะการรู้เท่าทันสื่อของนักเรียน โดยมีตัวอย่างคำถามในการวัดทักษะการรู้เท่าทันสื่อ เช่น ความสามารถในการระบุประเภทผู้รับสื่อกลุ่มเป้าหมายแรงจูงใจหรือวัตถุประสงค์ของผู้ผลิตสื่อ และความสามารถในการระบุเทคนิคที่ดึงดูดความสนใจของผู้รับสื่อ

ต่อมาฮอบบส์และฟรอสต์ (อดุลย์ เพียรรุ่งโรจน์. 2543: 93 ;อ้างอิงจาก Hobbs ;& Frost. 1998) ได้นำวิธีการวัดการรู้เท่าทันสื่อที่พัฒนาโดยแมคมอาฮอนและควินมาใช้ในการวิจัย งานวิจัยของฮอบบส์และฟรอสต์ได้

ออกแบบการวิจัยหลังการทดลอง (Posttest Only Design) เพื่อเปรียบเทียบวิธีการสอนการรู้เท่าทันสื่อกับผล การเรียนรู้ของนักเรียน โดยให้นักเรียนได้ดูเทปวิดีโอรายการข่าวโทรทัศน์สำหรับวัยรุ่น จากนั้นให้ตอบคำถามที่ วัดความสามารถของนักเรียนโดยมีรายละเอียดในการวัดตัวแปรดังนี้

(1) ทักษะความเข้าใจ (Comprehension Skill) วัดโดยให้นักเรียนตอบคำถามแบบหลายตัวเลือก 5 ข้อ และคำถามปลายเปิด 2 ข้อเกี่ยวกับเนื้อหาที่เป็นข้อเท็จจริงของข่าวที่ใช้ในการทดสอบเพื่อวัดความสามารถ ในการจำข่าวสารที่เป็นคำพูด กราฟิกและภาพที่นำเสนอในข่าว

(2) ทักษะการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy Skill) วัดโดยให้นักเรียนตอบคำถามแบบหลายตัวเลือก 2 ข้อ และคำถามปลายเปิด 5 ข้อ เพื่อวัดความสามารถในการระบุผู้ชมกลุ่มเป้าหมายของข่าว การใช้แหล่งข่าว ของการเสนอข่าว ความแตกต่างและความคล้ายกันระหว่างข่าวท้องถิ่นและข่าวเครือข่าย เทคนิคในการ ถ่ายทอดข่าวเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชมและความสามารถในการระบุข้อเท็จจริงที่ถูกกล่เล่ยในการรายงาน ข่าว

(3) นิสัยและพฤติกรรมการบริโภคสื่อ วัดโดยถามเกี่ยวกับลักษณะนิสัยการรับชมสื่อและการสมัครเป็น สมาชิกสิ่งตีพิมพ์และเคเบิลทีวี

ในปีต่อมา ฮอบส์และฟรอสต์ (อดุลย์ เพียรรุ่งโรจน์. 2543: 94-95;อ้างอิงจากHobbs ;& Frost. 1999)ยังได้ทำวิจัยเรื่อง The Acquisition of Media Literacy Skills Among Australia Adolescents โดย ดำเนินการวัดการรู้เท่าทันสื่อโดยใช้เทปวิดีโอที่บันทึกรายการข่าวและโฆษณาสินค้าเป็นเนื้อหาสื่อในการวัด ทักษะการวิเคราะห์สื่อ ความเข้าใจเนื้อหาที่เป็นข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตและนิสัยการบริโภคสื่อ ดังนี้

(1) การวิเคราะห์สื่อแบ่งเป็นการวิเคราะห์สื่อโฆษณากับการวิเคราะห์สื่อข่าว ในการวิเคราะห์สื่อ โฆษณาผู้วิจัยใช้คำถาม 6 ข้อวัดความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อโดยเป็นคำถามแบบหลายตัวเลือก 2 ข้อ ถาม ว่าใครคือกลุ่มเป้าหมาย ใครคือผู้ผลิตสื่อโฆษณา และเป็นคำถามเปิด 4 ข้อให้ระบุเทคนิคที่ใช้เพื่อดึงดูดความ สนใจ ให้บอกความเหมือนและความแตกต่างระหว่างโฆษณาสินค้ายี่ห้อเดียวกัน 2 เรื่อง นอกจากนี้ยังให้ผู้ตอบ เขียนเรียงความ 3 ย่อหน้าโดยผู้วิจัยจะนำมาถอดรหัสเจตคติของผู้ตอบว่า ผู้ตอบสนับสนุนหรือต่อต้านโฆษณาที่ ชินดี ครอว์ฟอร์ดเป็นพรีเซนเตอร์ สำหรับการวิเคราะห์ข่าว ผู้วิจัยใช้คำถาม 6 ข้อเช่นเดียวกันโดยเป็นคำถาม แบบหลายตัวเลือก 2 ข้อ ถามว่าใครคือกลุ่มเป้าหมาย ใครคือผู้ผลิตข่าว และเป็นคำถามเปิด 4 ข้อให้ระบุ เทคนิค บอกความเหมือนและความแตกต่าง และแหล่งข้อมูลที่ใช้ผลิตสื่อ ส่วนคำถามวัดความเข้าใจมี 1 ข้อ

เป็นคำถามหลายตัวเลือก 5 ข้อวัดความสามารถในการจดจำข้อเท็จจริงเกี่ยวกับข่าวและคำถามเปิด 2 ข้อให้ตอบสั้น ๆ เพื่อวัดความเข้าใจเนื้อหาข่าวเช่นกัน

(2) การวัดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิต ทั้งก่อน ระหว่างและหลังการผลิต วัดเหมือนกัน

(3)การวัดนิสัยและพฤติกรรมการบริโภคสื่อ ระยะเวลาในการเปิดรับสื่อ จำนวนเครื่องรับโทรศัพท์ในบ้าน การบอกรับเป็นสมาชิกสิ่งตีพิมพ์และเคเบิลทีวี

จะเห็นได้ว่า การวัดการรู้เท่าทันสื่อในต่างประเทศจะเน้นการวัดมิติทางความรู้ ความคิดโดยวัดความรู้ความเข้าใจ การวิเคราะห์เนื้อหาจากสื่อ โดยให้ระบุกลุ่มเป้าหมาย ให้เปรียบเทียบวิเคราะห์เทคนิคในการนำเสนอของสื่อและวัดนิสัยและพฤติกรรมการบริโภคสื่อ ในส่วนของการประเมินการรู้เท่าทันสื่อ วอสนอป (Worsnop. n.d.: 44) ได้รวบรวมและนำเสนอวิธีการประเมินการรู้เท่าทันสื่อว่ามีวิธีดังนี้

1. การสังเกต
2. การทดสอบ
3. การใช้รูปрик / เกณฑ์ในการให้คะแนน
4. การใช้มาตราส่วนประเมินค่า
5. การทำโครงการ
6. การใช้แฟ้มสะสมงาน

สำหรับในประเทศไทย อุดุลย์ เพียงรุ่งโรจน์ (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิด เพื่อกำหนดตัวแปรความรู้เท่าทันสื่อสำหรับการวิจัยสื่อสารมวลชนโดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ทำการสัมภาษณ์นักวิชาการและนักวิชาชีพสื่อสารมวลชนไทยเกี่ยวกับการวัดตัวแปรการรู้เท่าทันสื่อพบว่า การรู้เท่าทันสื่อวัดได้จาก

(1)การวัดนิสัยการเปิดรับสื่อ ได้แก่ การวัดความถี่และเวลาที่ใช้บริโภคสื่อแต่ละประเภทแต่ละเนื้อหา และวัดปฏิกิริยาตอบกลับของผู้รับสื่อต่อการนำเสนอของสื่อ

(2)การวัดความสามารถวิเคราะห์วิพากษ์สื่อ ได้แก่ การวิเคราะห์สื่อในแง่ความหมายตรงและความหมายแฝง การวิเคราะห์ความลึก และความน่าเชื่อถือของข้อมูล การวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของผู้ผลิตสื่อ การแยกแยะข้อเท็จจริงและความคิดเห็น

(3)การวัดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อ เช่น สภาพการเป็นเจ้าของสื่อ กฎหมาย และการควบคุมสื่อ ปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีผลต่อการดำเนินงานของสื่อ รัฐบาลทหน้าที่ของสื่อและรัฐบาลทหน้าที่ของตนเองในฐานะผู้เปิดรับสื่อ

จะเห็นได้ว่า การวัดการรู้เท่าทันสื่อของนักวิชาการและนักวิชาชีพสื่อสารมวลชนไทยก็มีลักษณะความคิดเห็นที่สอดคล้อง กับการวัดการรู้เท่าทันสื่อในต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ในต่างประเทศจะให้น้ำหนักการวัดทักษะการคิดวิจารณ์ญาณมากกว่าอย่างอื่น (อดุลย์ เพียงรุ่งโรจน์. 2543: 179) โดยการวัดการรู้เท่าทันสื่อของนักวิชาการและนักวิชาชีพสื่อสารมวลชนทั้งในและต่างประเทศมีลักษณะร่วมกันในเรื่องของการวัดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อ การวัดความสามารถวิเคราะห์วิพากษ์สื่อและการวัดนิสัยและพฤติกรรม的开รับสื่อ โดยใช้คำถามปลายเปิดและคำถามปลายปิดชนิดเลือกตอบหลายตัวเลือก

สำหรับในประเทศไทย งานวิจัยที่ได้สร้างเครื่องมือวัดการรู้เท่าทันสื่อมาใช้ในการเก็บข้อมูลในการทำวิจัยมีเพียง 2 เรื่อง คือ งานวิจัยของเอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์(2540) และงานวิจัยของสุภาณี แก้วมณี (2547)

งานวิจัยของเอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ระดับมีเดียลิตเตอเรซีของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามวัดการรู้เท่าทันสื่อโดยเป็นการวัดในด้านความรู้ ความคิดโดยพัฒนาจากแนวคิดทฤษฎีลำดับขั้นการเรียนรู้และการคิด แนวคิด สำคัญของการรู้เท่าทันสื่อ แนวคิดโครงสร้างหน้าที่และแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองโดยได้กำหนดระดับการรู้เท่าทันสื่อออกเป็น 4 ระดับ ตามระดับความรู้คิด ได้แก่ ระดับที่ 1 ความตระหนัก(Awareness) ระดับที่ 2 ความเข้าใจ (Comprehension) ระดับที่ 3 การวิเคราะห์ (Analyze)และ ระดับที่ 4 การประเมิน (Evaluate)โดยผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามซึ่งประกอบด้วย 4 ส่วน ส่วนแรกเป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบและการรับสื่อของผู้ตอบจำนวน 22 ข้อ ส่วนที่ 2 ส่วนที่ 3 และส่วนที่ 4 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบของการรู้เท่าทันสื่อ รวม 60 ข้อ คำถามเป็นแบบเลือกตอบ 4 ตัวเลือกในแต่ละตัวเลือกจะมีความสัมพันธ์กับระดับการรู้เท่าทันสื่อในแต่ละระดับ ผลการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือความเชื่อมั่นชนิดทดสอบซ้ำ (Test and Retest Method) โดยทิ้งช่วงเวลา 15 วันขึ้นไป มีค่า .66

งานวิจัยอีกเรื่องที่ได้สร้างเครื่องมือวัดการรู้เท่าทันสื่อ คือ งานวิจัยของสุภาณี แก้วมณี (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาการรู้เท่าทันสื่อหนังสือพิมพ์:กรณีศึกษานักศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามวัดการรู้เท่าทันสื่อโดยแบ่งเป็น 4 ระดับเช่นเดียวกับเอื้อจิต แต่มีรูปแบบการวัดที่เหมือนและแตกต่างกันในบางระดับโดย ในระดับที่ 1 การตระหนักรู้งานวิจัยเรื่องนี้จะให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นต่อข้อความที่กำหนดจำนวน 8 ข้อความ ตามมาตราวัดแบบลิเคอร์ท 5

อันดับ (เห็นด้วยอย่างยิ่ง-ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง) ในระดับที่ 2 การเข้าใจ และระดับที่ 3 การวิเคราะห์ คำถามจะเป็นแบบเลือกตอบ 4 ตัวเลือกตอบถูกให้ 1 คะแนน ตอบผิดให้ 0 คะแนน ในระดับที่ 4 การประเมิน จะให้ผู้ตอบแบบสอบถามอ่านบทความความโฆษณาแล้วตอบคำถามไปเปิดโดยในแต่ละข้อจะมีแนวทางในการพิจารณาการให้คะแนนตามคำตอบว่าผู้ตอบสามารถประเมินสื่อได้ในระดับใด ผลการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือความเชื่อมั่นโดยวิธีของครอนบาค สำหรับแบบทดสอบชนิดประมาณค่า ปรากฏว่าค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาได้เท่ากับ .63

โดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าการวัดการรู้เท่าทันสื่อส่วนใหญ่จะเป็นการวัดในด้านความรู้ความคิด โดยในการวัดการรู้เท่าทันสื่อในด้านความรู้ ความคิด งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อในประเทศไทยทั้ง 3 เรื่องได้มีการกำหนดระดับการรู้เท่าทันสื่อไว้แตกต่างกันในรายละเอียดดังนี้

งานวิจัยของอดุลย์ เพียงรุ่งโรจน์ (2543) ได้แบ่งการรู้เท่าทันสื่อออกเป็น 2 ระดับ คือ (1) การรู้เท่าทันสื่อขั้นพื้นฐาน และ (2) การรู้เท่าทันสื่อขั้นสูง

1) การรู้เท่าทันสื่อขั้นพื้นฐาน หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อในระดับที่สามารถแยกประเภทเนื้อหาของสื่อได้ การตระหนักถึงพฤติกรรมการใช้สื่อของตนเอง ซึ่งทักษะในการใช้สื่อของตนเองในขั้นนี้คือ ใช้สื่อประเภทต่างๆ เป็นและสามารถเข้าใจความหมายตรงตามทีื่อนำเสนอ

2) การรู้เท่าทันสื่อขั้นสูง หมายถึง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการทำงานของสื่อ บริบทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของสื่อ มีความเข้าใจสื่อว่ามองผู้รับสื่ออย่างไร ใครคือกลุ่มเป้าหมายเข้าใจผลกระทบระยะสั้นระยะยาวที่สื่อมีต่อปัจเจกบุคคลและสังคม ซึ่งทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ของขั้นนี้ ได้แก่ ความสามารถวิเคราะห์ประสงคของผู้ผลิตสื่อ วิเคราะห์ความหมายแฝงได้ แยกแยะข้อเท็จจริงกับความคิดเห็นในเนื้อหาสารได้ และประเมินความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือของเนื้อหาสารได้

งานวิจัยของอดุลย์ เพียงรุ่งโรจน์ (2543) ได้แบ่งการรู้เท่าทันสื่อออกเป็น 2 ระดับ ในขณะที่งานวิจัยของเอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2540) ได้แบ่งระดับการรู้เท่าทันสื่อออกเป็น 4 ระดับตามลำดับขั้นการเรียนรู้และการคิดของบลูมและคนอื่นๆ และวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดที่สำคัญของการรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งทั้ง 4 ระดับ ได้แก่

ระดับที่ 1 ความตระหนัก (Awareness) คือระดับที่ผู้รับสื่อรับรู้ในความมีอยู่ของสื่อตามการรับสารรับรู้เนื้อหาสื่อตามที่เห็น ที่ได้ยิน รับสื่อเพื่อตอบสนองอารมณ์ ความพอใจ เชื่อและยอมรับในสิ่งที่สื่อเสนอ

ระดับที่ 2 ความเข้าใจ (Comprehension) คือระดับที่ผู้รับสื่อสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับองค์กรสื่อและการทำงานของสื่อในแบบแผนทางวิชาชีพ เข้าใจรหัส สัญลักษณ์และความหมายของเนื้อหาสื่อ

ระดับที่ 3 การวิเคราะห์ (Analyze) การตีความ (Interpret) คือ ระดับที่ผู้รับสื่อวิเคราะห์ความเป็นวิชาชีพ และความเป็นธุรกิจของสื่อได้ ตีความรหัส สัญลักษณ์ และความหมายของเนื้อหาสื่อได้ในระดับนามธรรมและความหมายแฝง

ระดับที่ 4 การประเมิน (Evaluate) การตัดสิน (Judgment) คือ ระดับที่ผู้รับสื่อประเมินจุดยืนของสื่อสารมวลชนได้ ตัดสินได้ว่าสื่อสารมวลชนมีความเชื่อมโยงกับอำนาจทางธุรกิจ ตีความรหัส สัญลักษณ์ ความหมายของสื่อได้อย่างเชื่อมโยงกับแนวคิด อุดมการณ์ของสื่อและบริบททางสังคมวัฒนธรรม

สำหรับงานวิจัยของสุภาณี แก้วมณี (2547) ได้แบ่งระดับการรู้เท่าทันสื่อออกเป็น 4 ระดับได้แก่ระดับที่ 1 การตระหนัก ระดับที่ 2 การเข้าใจ ระดับที่ 3 การวิเคราะห์ และ ระดับที่ 4 การประเมินเช่นเดียวกับงานวิจัยของเอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2540) แต่จะแตกต่างกันตรงที่งานวิจัยของสุภาณี แก้วมณี (2547) จะศึกษาเจาะจงไปที่เนื้อหาสื่อประเภทหนังสือพิมพ์

จะเห็นได้ว่า จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับตัวแปรการรู้เท่าทันสื่อทั้งในด้านของนิยามการวัดและการกำหนดระดับการรู้เท่าทันสื่อ จะพบว่า การศึกษาตัวแปรนี้ส่วนใหญ่จะทำการศึกษาในด้านความรู้ความคิด โดยจากทางนิยามและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการรู้เท่าทันสื่อจะแสดงให้เห็นว่าผู้ที่รู้เท่าทันสื่อนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีการคิดวิจารณ์ญาณคือมีความสามารถด้านการคิด วิเคราะห์ วิพากษ์ มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถวิเคราะห์ ตีความนัยยะความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหาที่สื่อนำเสนอและสามารถประเมินและตัดสินเนื้อหาที่สื่อนำเสนอได้อย่างมีเหตุผล การวัดตัวแปรดังกล่าวเป็นการวัดในด้านความรู้ การคิด ซึ่งบลูมและคนอื่นๆ ได้แบ่งลำดับขั้นการเรียนรู้ด้านความรู้ การคิดออกเป็น 6 ระดับ ได้แก่ (บุญธรรม กิจปิตาบริสุทธิ์, 2537:89;อ้างอิงจาก Bloom;& et.al. 1971)

ระดับที่ 1 ความรู้ (Knowledge) ความรู้เป็นเรื่องของความจำ การระลึก คือการจำในสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว มีความสามารถในการดึงข้อมูลจากความจำออกมาได้ ระดับนี้เป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในระดับที่ง่ายที่สุด

ระดับที่ 2 ความเข้าใจ (Comprehension) ความเข้าใจจะอยู่เหนือจากระดับความจำ ซึ่งเป็นการเข้าใจความหมายของข้อมูลที่มีอยู่อย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งอาจเกิดจากการเปลี่ยนรูปแบบของข้อมูลจากข้อมูลแบบหนึ่งเป็นอีกแบบหนึ่งโดยสามารถให้ความหมายที่ลึกซึ้ง สามารถแปลความและเปรียบเทียบกับความคิดเห็นอื่นๆ

ระดับที่ 3 การนำไปใช้ (Application) คือความสามารถในการนำเอาสิ่งที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆได้

ระดับที่ 4 การวิเคราะห์ (Analysis) คือความสามารถในการแยกแยะเนื้อหาความรู้ใดความรู้หนึ่ง ออกเป็นส่วนประกอบย่อยๆ และสามารถเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยๆ ทั้งหลายนั้น รวมถึงสามารถ ระบุว่าอะไรเป็นสาเหตุ เหตุผลและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง

ระดับที่ 5 การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นการนำความรู้ที่มีอยู่หลายๆ ทางมาประกอบกันเพื่อสร้าง สิ่งใหม่ โดยทั่วไปเป็นการนำเอาส่วนประกอบของประสบการณ์เดิมกับสิ่งที่เป็นสาระใหม่มารวมกันเป็นการ สร้างขึ้นใหม่ และการสังเคราะห์นี้จะต้องมาจากองค์ประกอบจากหลายๆ แหล่ง

ระดับที่ 6 การประเมิน (Evaluation) คือความสามารถในการตัดสินประเมินค่าความคิดผลงาน คำตอบหรือวิธีการต่างๆ ซึ่งต้องอาศัยความสามารถในการใช้ ความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ผสมผสานกันเพื่อพัฒนาเกณฑ์ในการประเมิน

เมื่อพิจารณาลำดับขั้นการเรียนรู้ตามแนวคิดของบลูมและคนอื่นๆ ประกอบกับการพิจารณาแนวคิด และนิยามของการรู้เท่าทันสื่อในมิติด้านความรู้ ความคิดที่ได้สรุปไว้ในข้างต้น จะพบว่า ลำดับขั้นการเรียนรู้ ของบลูมและคนอื่นๆ สอดคล้องกับการรู้เท่าทันสื่อในมิติด้านความรู้ ความคิดในระดับความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ (Comprehension) การวิเคราะห์ (Analysis) และ การประเมิน (Evaluation) โดยผู้ที่รู้เท่าทันสื่อ จะต้องมีการคิดเป็นลำดับขั้นเริ่มตั้งแต่มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สื่อนำเสนอ และจะต้องสามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ ประเมินจุดยืนของสื่อและตัดสินคุณค่าสิ่งที่สื่อนำเสนอได้อย่างมีเหตุผล โดยไม่ตกเป็นเหยื่อของสื่อโดย ไม่รู้ตัว แม้ว่าสิ่งที่สื่อเสนอนั้นจะแฝงนัยยะไว้ก็ตาม ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดระดับการรู้เท่าทันสื่อด้านการ คิดวิจารณ์ฐานซึ่งจัดอยู่ในมิติด้านความรู้ ความคิดไว้ 4 ระดับ ได้แก่

ระดับที่ 1 การรู้ คือ ระดับที่ผู้รับสื่อสามารถรับรู้เนื้อหาของสื่อตามที่ได้เห็น ตามที่ได้ยินเข้าใจ ความหมายของสื่อในระดับผิวเผิน รับรู้ได้ตามสิ่งที่สื่อเสนออย่างตรงไปตรงมา เชื่อตามสิ่งที่สื่อเสนอโดย ไม่มีข้อสงสัย ผู้รับสื่อในระดับนี้จะเชื่อว่า สิ่งที่สื่อเสนอสะท้อนความจริง เป็นสิ่งที่

ถูกต้อง น่าเชื่อถือ ผู้รับสื่อในระดับนี้จะไม่สามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดไม่ถูกต้อง จะเชื่อตามสิ่งที่สื่อ นำเสนอและตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสื่อ จัดเป็นระดับต่ำสุดของการรู้เท่าทันสื่อ

ระดับที่ 2 การเข้าใจ คือ ระดับที่ผู้รับสื่อรับรู้และเข้าใจเนื้อหาของสื่อได้มากกว่าระดับการรู้โดย สามารถเข้าใจและอธิบายความหมายของเนื้อหาที่สื่อเสนอได้ จะสามารถตีความเนื้อหาสื่อได้มากขึ้นกว่า ระดับการรู้ แต่ยังเป็นการตีความที่แคบและจำกัดยังไม่สามารถเชื่อมโยงไปยังบริบทที่เกี่ยวข้องได้ ผู้รับสื่อใน ระดับนี้จะสามารถวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายของสื่อได้ บอกกลยุทธ์หรือเทคนิคที่สื่อใช้ดึงดูดความสนใจของผู้รับ

สื่อได้ แต่ในการตัดสินใจจะเลือกเชื่อหรือไม่เชื่อสื่อยังมีความลังเลในการตัดสินใจ ยังไม่มีหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ระดับที่ 3 การวิเคราะห์ คือ ระดับที่ผู้รับสื่อไม่เพียงแค่ว่ารู้และเข้าใจเนื้อหาที่สื่อนำเสนอแต่ยังจะรู้ว่าสิ่งที่สื่อเสนอนั้นเป็นสิ่งที่สื่อสร้างขึ้น สื่อสร้างภาพความจริงโดยอาศัยเทคนิคต่างๆ และรู้ว่าสื่อมีผลประโยชน์ทางการค้า ผู้รับสื่อในระดับนี้จะสามารถวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายของสื่อได้ สามารถบอกกลยุทธ์หรือเทคนิคที่สื่อใช้ดึงดูดความสนใจของผู้รับสื่อได้และยังสามารถวิเคราะห์วัตถุประสงค์ในการนำเสนอของสื่อได้ แม้ว่าสื่อจะไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน นอกจากนี้ผู้รับสื่อในระดับการวิเคราะห์จะมีความสามารถในการระบุความแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริง ความคิดเห็น คำกล่าวอ้างการโฆษณาชวนเชื่อได้ สามารถตีความหมายที่แฝงอยู่ในสื่อได้และตีความได้หลากหลายมิติสามารถตัดสินใจว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อเนื้อหาจากสื่อได้มากขึ้นเพียงใด สามารถตัดสินใจความถูกต้องความเหมาะสมของสิ่งที่สื่อนำเสนอ

ระดับที่ 4 การประเมิน คือ ระดับที่ผู้รับสื่อนอกจากจะมีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่สื่อนำเสนอและมีความสามารถในการวิเคราะห์สื่อแล้วยังสามารถประเมินจุดยืนของสื่อได้ ตัดสินได้ว่าสื่อมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับธุรกิจการค้า สามารถตีความเนื้อหาสื่ออย่างเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม สามารถเห็นถึงค่านิยม อุดมการณ์ แบบแผนความคิดที่อยู่ในเนื้อหาสื่อ สามารถรับรู้ว่ามีผลผลิตสื่อทุกสื่อเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและสื่อเป็นผู้สร้างภาพความจริง รู้ว่าสื่อกำลังใช้เทคนิค วิธีการ กลยุทธ์ในการกระตุ้นให้ผู้รับสื่อเกิดอารมณ์ เจตคติคล้อยตามสิ่งที่สื่อนำเสนอ ผู้รับสื่อในระดับการประเมินจะตีความสิ่งที่สื่อเสนอได้อย่างหลากหลาย ไม่ตีความและเชื่อตามสิ่งที่สื่อเสนอมาทั้งหมดโดยจะสามารถประเมินได้ว่าเนื้อหาที่สื่อเสนอเชื่อถือได้หรือไม่อย่างมีหลักการ ผู้รับสื่อในระดับนี้หากพบข้อสงสัยจะสามารถตัดสินใจโดยจะแสวงหาความรู้จากแหล่งอื่นเพิ่มเติมเพื่อตรวจสอบยืนยันความถูกต้อง เป็นผู้รับสื่อที่ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสื่อจัดเป็นระดับสูงสุดของการรู้เท่าทันสื่อ

จะเห็นได้ว่า การวัดการรู้เท่าทันสื่อส่วนใหญ่จะเป็นการวัดในมิติด้านความรู้ ความคิด ซึ่งอดุลย์ เพียงรุ่งโรจน์ (2543) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า การวัดการรู้เท่าทันสื่อควรวัดในมิติอื่นร่วมด้วย ทั้งมิติด้านความรู้สึกหรืออารมณ์ จริยธรรม และสุนทรียะ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้นอกจากจะวัดการรู้เท่าทันสื่อในมิติด้านความรู้ ความคิดแล้วยังมีการวัดในด้านความรู้สึกความคิดเห็นและพฤติกรรมร่วมด้วย

3. แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

3.1 ความหมายของผู้สูงอายุ

ชูศักดิ์ เวชแพทย์; และคนอื่นๆ(2531:2 - 3) ได้กำหนดลักษณะของผู้สูงอายุว่าหมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และถือเป็นเกณฑ์ปลดเกษียณอายุราชการของประเทศไทยด้วย

องค์การสหประชาชาติ (บรรลุ ศิริพานิช. 2533: บทนำ; อ้างอิงจาก องค์การสหประชาชาติ) กล่าวว่า ผู้ใดอายุเกิน 60 ปีขึ้นไป เรียกเป็นผู้สูงอายุ

คำว่าผู้สูงอายุ (Eldery) นั้นถูกบัญญัติขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย โดย พล.ต.ต. อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร ในการประชุมระหว่างแพทย์อาวุโสและผู้สูงอายุจากวงการต่างๆ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2505 จนเป็นที่เข้าใจยอมรับ และใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน การกำหนดเกณฑ์ว่า การเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ จะถืออายุเท่าใด ได้มีการศึกษากันมากในเรื่องนี้ ตามคำจำกัดความของมติสมัชชาโลกผู้สูงอายุที่นครเวียนนา เมื่อ พ.ศ. 2525 หมายถึงผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จึงได้ใช้อายุนี้เป็นเกณฑ์เกษียณอายุการทำงาน แต่ในประเทศที่มีความเจริญทางการแพทย์พบว่า ผู้ที่มีอายุ 60 ปี แล้วยังแข็งแรงและยังทำงานได้ดี จึงมีความพยายามที่จะเพิ่มอายุของการเข้าสู่วัยสูงอายุให้สูงขึ้น คือเป็น 65 ปี หรือแม้แต่มีแนวโน้มจะเป็น 70 ปี(สุรกุล เจนอบรม. 2534: 4-5)

วิจิตร บุญยะโหดระ (2535: 5) ได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุคือ ผู้ที่มีประสบการณ์ผ่านโลกมามาก รู้เห็นเข้าใจชีวิตยาวนานและมีลูกหลานที่จะสืบทอดสกุล และทำหน้าที่บริหารกิจการแทน เพื่อตัวเองจะได้เลื่อนขั้นขึ้นไปทำหน้าที่ที่สูงยิ่งขึ้น

ศรีธรรม ธนะภูมิ (2535: 105) กล่าวว่า ผู้สูงอายุจะเริ่มตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไปภาวะชรามีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับ การดูแลร่างกาย พันธุกรรมและการพัฒนาในอดีต วัยชราเป็นระยะสุดท้ายของชีวิต อาจมีช่วงเวลายาวนานถึง 10 – 20 ปี หรือมากกว่านั้นแตกต่างกัน ถ้ามีการเตรียมตัวเตรียมใจก่อนเข้าสู่วัยนี้ล่วงหน้าตั้งแต่วัยกลางคน จะสามารถปรับตัวรับบทบาทของวัยชราได้ตามสมควรแก่ฐานะ วัยชราเป็นวัยของการพักผ่อนอย่างสงบ มีการพัฒนาจิตใจ สามารถปรับตัวต่อสภาพต่างๆ ในชีวิตได้อย่างภาคภูมิใจ

กรมประชาสงเคราะห์ (2536: 11) ได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุว่า หมายถึง การพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในระยะสุดท้ายของช่วงอายุมนุษย์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่เกิด และดำเนินต่อไปจนสิ้นสุดอายุขัยของชีวิตนั้นๆ และกำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเป็นผู้สูงอายุ

ไสว พรหมณี (วาทีนี บุญชะลิกชี; และยุพิน วรสิริอมร. 2542: 324 อ้างอิงจาก ไสว พรหมณี. 2536) ได้นิยามไว้ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลในวัยสุดท้ายของวงจรชีวิต เริ่มตั้งแต่วัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่และวัยชรา หรือวัยสูงอายุ ในประเทศไทยกำหนดอายุที่พ้นจากวัยทำงานเป็นเกณฑ์ คือ

ตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป ส่วนในประเทศทางตะวันตกถือว่าบุคคลที่สูงอายุ หมายถึง ชายหรือหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป

สรุป ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีชีวิตอยู่ช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต เป็นวัยแห่งการเสื่อมถอยทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ หน้าที่การงานและบทบาททางสังคมลดลง เป็นวัยที่ควรได้รับการช่วยเหลือดูแล อุปการะ เพื่อให้มีความสุข

3.2 เกณฑ์การจำแนกผู้สูงอายุ

การจำแนกผู้สูงอายุมีเกณฑ์ในการวัดมากมาย ซึ่งหลักการวัดความสูงอายุ บริบูรณ์ พรพิบูลย์ (2535 : 110) กล่าวว่า ความสูงอายุ (Aging) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในระยะสุดท้ายของช่วงอายุมนุษย์ ดังนั้นความสูงอายุหรือความชราภาพจึงเกี่ยวข้องกับการเสื่อมถอยทั้งทางร่างกาย จิตใจ และความประพฤติที่เกิดขึ้นตามอายุ เช่น เมื่อบุคคลมีอายุมากขึ้นความสามารถทางร่างกายจะลดลง ความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมต่างๆจะลดลง ดังนั้นความสูงอายุจึงมี 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1. ความสูงอายุแบบปฐมภูมิ (Primary Aging) เป็นความสูงอายุที่จะต้องเกิดขึ้นกับทุกคนเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือเมื่ออวัยวะต่างๆ เซลล์ต่างๆในร่างกายมนุษย์ถูกใช้งานมานานก็ย่อมเกิดความเสื่อมโทรม เสื่อมสภาพไปตามอายุขัยของการใช้งาน ซึ่งการเสื่อมโทรมลงของเซลล์ต่างๆในร่างกายนี้จะส่งผลให้เห็นเด่นชัดขึ้นทีละน้อย เช่น ผิวหนังเหี่ยวยุบ ผมเริ่มเปลี่ยนเป็นสีขาว พละกำลังเริ่มถดถอยลงเหล่านี้เป็นต้น
2. ความสูงอายุแบบทุติยภูมิ (Secondary Aging) เป็นความสูงอายุที่บุคคลสามารถหลีกเลี่ยงได้ ความชราภาพลักษณะนี้ มักจะเกิดจากการปล่อยปละละเลยไม่ห่วงกังวล หรือไม่รักษาสุขภาพร่างกาย เช่น การดื่มเหล้าจัด สูบบุหรี่จัด การไม่ออกกำลังกาย สิ่งเหล่านี้สามารถทำให้เกิดความสูงอายุแบบทุติยภูมิได้

สุรกุล เจนอบรม (2541: 6 - 7) ได้กำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาความเป็นผู้สูงอายุไว้ โดยสรุป 4 ลักษณะ ดังนี้

1. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากอายุจริงที่ปรากฏ (Chronological Aging) เป็นการดูที่จำนวนปีหรืออายุที่ปรากฏจริงตามปฏิทินโดยไม่นำเอาปัจจัยอื่นมาพิจารณาด้วย
2. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Physiological Aging หรือ Biological Aging) โดยพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้น ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จะเพิ่มขึ้นตามอายุขัยในแต่ละปี เช่น ผมเริ่มขาวขึ้น ผิวหนังเหี่ยวยุบ ตกระดูกสายตายาว ศีรษะล้าน

3. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ (Psychological Aging) เป็นการพิจารณาจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ สติปัญญา การรับรู้และเรียนรู้ที่ถดถอยลง
4. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากบทบาททางสังคม (Sociological Aging) เป็นการดูจากบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงานด้วย

จากเกณฑ์ทั้ง 4 ลักษณะนี้สามารถสรุปได้ว่า บุคคลเมื่อมีอายุมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมจะเพิ่มมากขึ้น สติปัญญา ความจำ การเรียนรู้ สภาพจิตใจจะเปลี่ยนแปลงไป บทบาทภาวะหน้าที่ทางสังคมก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม การใช้อายุจริงที่ปรากฏหรืออายุตามปีปฏิทินจะเป็นมาตรฐานอันแรกที่ใช้ตัดสินใจว่าผู้ใดอยู่วัยสูงอายุ และด้วยเหตุที่ว่าในปัจจุบันบุคคลที่มีอายุยืนยาว เครก (ศรีเรือน แก้วกังวาล. 2540 : 514; อ้างอิงจาก Craig G.J.. 1991. Human Development.) กล่าวว่า มีนักชราภาพวิทยาได้แบ่งช่วงสูงอายุออกเป็น 4 ช่วง โดยใช้เกณฑ์ตามลักษณะจิตสังคมชีววิทยา ดังนี้

ช่วงไม่ค่อแก่ (The Young – Old) อายุ 60 – 69 ปี

ช่วงแก่ปานกลาง (The Middle - Aged Old) อายุตั้งแต่ 70 – 79 ปี

ช่วงแก่จริง (The Old - Old) อายุประมาณ 80 – 89 ปี

ช่วงแก่จริงๆ (The Very Old - Old) อายุประมาณ 90 ปีขึ้นไป

การที่แบ่งผู้สูงอายุเป็น 4 กลุ่มแบบนี้ สาวิตรี ลิ้มชัยอรุณเรือง (2536 - 18) ได้ให้เหตุผลไว้ในระยะแรกของการศึกษาเรื่องของผู้สูงอายุนั้นการแบ่งกลุ่มแบบนี้ เป็นการแบ่งกลุ่มอายุแบบนักประชากรศาสตร์ที่มักแบ่งกลุ่มอายุ 10 ปี ต่อมาได้มีการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุมากขึ้น นักวิจัยจึงได้พบคุณลักษณะที่แสดงถึงความแตกต่างของผู้สูงอายุแต่ละกลุ่มค่อนข้างชัดเจนโดยเฉพาะด้าน ภาวะสุขภาพทางกาย จิต ซึ่งเกิดภาวะเสื่อมถอยมากขึ้นตามอายุที่เพิ่มขึ้น ข้อค้นพบเหล่านี้ช่วยยืนยันให้นักวิจัยเกิดความมั่นใจในการแบ่งกลุ่มอายุว่าแบ่งได้เหมาะสมในแต่ละกลุ่มอายุ ผู้สูงอายุมีลักษณะแตกต่างค่อนข้างชัดเจน ดังนี้

1. กลุ่มผู้สูงอายุไม่ค่อแก่ จะเป็นช่วงที่บุคคลต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่เป็นภาวะวิกฤตหลายด้าน เช่น การเกษียณอายุ การสูญเสียตำแหน่งทางสังคม สูญเสียรายได้โดยทั่วไป ผู้สูงอายุจะยังคงเป็นคนที่ยึดมั่นแข็งแรง กระฉับกระเฉง ภาวะความเสื่อมถอยมีร่องรอยปรากฏบ้างเล็กน้อย
2. กลุ่มผู้สูงอายุช่วงแก่ปานกลาง มีภาวะสุขภาพกาย-จิต แข็งแรงลดลง ภาวะความเสื่อมถอยเพิ่มมากขึ้น ความกระฉับกระเฉงลดลง ความสามารถความต้องการทำงานและการติดต่อสัมพันธ์กับ

คนอื่นลดลง พบกับความสูญเสียของการจากไปของเพื่อน คู่ครองหรือสมาชิกในครอบครัวที่มีอายุใกล้เคียงกันมากขึ้น

3. กลุ่มผู้สูงอายุช่วงแก่จริง ความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมทำได้ยากขึ้น ต้องการความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ไม่วุ่นวาย และต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่นมากกว่าในวัยที่ผ่านมา ย้อนคิดถึงอดีตมากขึ้นด้วย
4. กลุ่มผู้สูงอายุช่วงแก่จริงๆ มีภาวะความเสื่อมถอยของร่างกาย จิตใจมาก ต้องการการพักผ่อนตามลำพังอย่างสงบมากกว่าทุกกลุ่ม ช่วยเหลือตนเองได้น้อยลงกว่าเดิมมาก ผู้สูงอายุจะมีลักษณะอยู่กับที่มากกว่าจะเข้าสังคม สำหรับผู้สูงอายุที่ผ่านวิกฤตต่างๆ มาแล้วด้วยดีมากมายจะเป็นระยะแห่งความสุขสงบพอใจในตนเอง

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้เกณฑ์การแบ่งผู้สูงอายุเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 อายุ 60 – 70 ปี, ช่วงที่ 2 อายุ 71 – 75 ปี, และช่วงที่ 3 อายุมากกว่า 75 ปีขึ้นไป ความเหมาะสมของลักษณะผู้สูงอายุในประชากรที่ศึกษา

3.3 การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย สังคม สติปัญญา และด้านความสนใจรวมถึงด้านจิตใจ และอารมณ์ ดังนี้ (กัลยา นาเคพีซร์; และคนอื่นๆ. 2542 : 128 – 132; จันทรเพ็ญ เนียมอินทร์. 2539 : 14 - 20)

3.3.1 ด้านร่างกาย

วัยสูงอายุ ร่างกายมักจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม เนื่องจากอัตราการสลาย (Catabolism) มีสูงกว่าอัตราการสร้าง (Anabolism) ซึ่งตรงกันข้ามกับช่วงแรกของชีวิตที่อวัยวะต่างๆ ของร่างกายจะมีการสร้างในอัตราที่สูงกว่าการสลาย เนื่องจากร่างกายมีการเจริญเติบโตเพิ่มขึ้นจนถึงขีดสุดประมาณอายุ 25 ปี แล้วร่างกายก็เริ่มไปพัฒนาในทางเสื่อม มีผลทำให้สมรรถภาพการทำงานของอวัยวะต่างๆ ลดลง วัยสูงอายุจึงมีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายด้านต่างๆ ดังนี้

3.3.1.1 การเปลี่ยนแปลงด้านประสาทการรับรู้และความสามารถทางการเคลื่อนไหว

3.3.1.1.1 การมองเห็น ผู้สูงอายุจะมีการเสื่อมของสายตามีทั้งสายตาวาย และสายตามัว จากต้อเนื้อหรือต้อกระจก การรับรู้ภาพเกี่ยวกับสีและความลึกลดลง ทำให้เห็นภาพต่างๆ ไม่ชัดเจน ต้องมองผ่านแว่นตา

3.3.1.1.2 การฟังหรือการได้ยินเสียงจะน้อยลงเพราะประสาทหูเสื่อมทำให้ได้ยินไม่ค่อยชัดเจน นอกจากนั้นยังมีการเสื่อมของเซลล์รับเสียงสูง คนสูงอายุจึงได้ยินเสียงต่ำได้ดีกว่าเสียงสูง

3.3.1.1.3 การรับรสและกลิ่นเสื่อมลง เนื่องจากประสาทรับรสที่ลิ้นและพื้นที่ผิวภายในแก้มมีการหดตัว และจะหดตัวมากขึ้นตามอายุที่สูงขึ้น ผู้สูงอายุบางคนที่มีร่างกายมีการขาดวิตามินและเกลือแร่บางชนิด เช่น ไนอาซิน วิตามินเอ สังกะสี และทองแดง อาจทำให้การรับรสเปลี่ยนไป ทำให้ความอยากอาหารลดลง เกี่ยวกับอาหารที่มีรส ผู้สูงอายุยังคงรับรสได้ สังเกตได้ว่าผู้สูงอายุชอบรับประทานอาหารที่มีรสหวานจัด

3.3.1.1.4 การสัมผัสทางผิวหนังรับรู้ได้น้อยลงเนื่องจากผิวหนังแห้ง

3.3.1.1.5 ความสามารถทางการเคลื่อนไหวและการทรงตัว ซึ่งเกี่ยวข้องกับกล้ามเนื้อเอ็น ข้อต่อ และกระดูกต่างๆ ในผู้สูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงของเซลล์กล้ามเนื้อและเอ็น โดยมีขนาดเล็กลง การหดตัวช้าลง ความยืดหยุ่นจะน้อยลง ทำให้กล้ามเนื้อและเอ็นอ่อนแอ หารอกก่าลังกายหรือเล่นกีฬาที่ใช้กำลังมากๆ ช่วงระยะเวลาสั้นๆ เช่น ยกน้ำหนัก กระโดดไกล มวยปล้ำ ยูโด จะทำให้เกิดกล้ามเนื้อและเอ็นฉีกขาดได้ง่าย ส่วนข้อต่อและกระดูกจะมีการเสื่อมสภาพและบางลง จึงมีโอกาสเกิดข้ออักเสบหรือกระดูกสันหลังหักยุบได้ นอกจากนั้นการรับรู้ความรู้สึกทรงตัวเสื่อมจึงทำให้ผู้สูงอายุอาจเสียการทรงตัวและเกิดหกล้มเป็นอันตรายได้มาก

3.3.1.2 การเปลี่ยนแปลงความสามารถทางสมอง

ในวัยนี้ น้ำหนักสมองจะลดลงเนื่องจากขนาดเซลล์ประสาทลดลง ทำให้ความจำเสื่อมจำเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในอดีตได้แม่นกว่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในปัจจุบัน มีอาการหลงลืมง่ายแต่บุคคลที่มีสุขภาพสมบูรณ์ ประสิทธิภาพของสมองจะเหมือนบุคคลวัยอ่อนกว่า สามารถทำงานได้ตามปกติ ปัจจุบันมีผู้นิยมใช้ฮอร์โมนเพศเพื่อช่วยรักษาความจำให้ดีขึ้น สาเหตุของความเสื่อมทางสมองอีกปัจจัยหนึ่งที่พบบ่อยในวัยสูงอายุที่เป็นผลมาจากเจตคติของผู้สูงอายุเอง พบว่าส่วนมากผู้สูงอายุจะมีความเชื่อว่าอายุมากเกินที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และกลัวการถูกวิพากษ์วิจารณ์ ถ้าหากจะลองพยายามเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จึงทำให้ผู้สูงอายุมีความเฉื่อยชา ยิ่งทำให้ความจำลดน้อยลง

3.3.1.3 การเปลี่ยนแปลงร่างกายด้านอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่

3.3.1.3.1 การเปลี่ยนแปลงการทำงานภายในร่างกาย ผู้สูงอายุจะปรับสภาพหรืออดทนต่อการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอุณหภูมิได้ช้าและได้น้อยทั้งอาการร้อนและหนาว การรับรู้สัมผัสบริเวณผิวหนังและปลายนิ้วลดลง เนื่องจากเส้นเลือดฝอยบริเวณผิวหนังลดลง ระดับการเผาผลาญอาหารลดลง ความแข็งแรงของกล้ามเนื้ออ่อนกำลัง มีผลทำให้อุณหภูมิของร่างกายคงที่ได้ยาก

3.3.1.3.2 ผิวหนังแห้งและหยاب เทียนเป็นริ้วรอย เนื่องจากต่อมน้ำมันหรือต่อมเหงื่อเสื่อมสมรรถภาพลง ปริมาณไขมันที่กักตุนลงทำให้แก้มตอบ

3.3.1.3.3 ผม มีสีขาว หงอก และเบาบางลง

3.3.1.3.4 ฟัน จะค่อยๆหลุดร่อยหลอไป บางทีถึงกับสูญเสียฟันทั้งปากทำให้รูปร่างปากเปลี่ยนไป เสียงพูดผิดเพี้ยนไป การรับประทานอาหารก็ทำให้ผู้สูงอายุต้องเลือกรับประทานอาหารแต่พวกคาร์โบไฮเดรตหรือแป้ง หรือเป็นอาหารอ่อนกากน้อยเพื่อสะดวกในการเคี้ยว จึงเป็นโอกาสที่จะเกิดการขาดสารอาหารประเภทโปรตีน วิตามิน และเกลือแร่ได้มาก ทำให้มีอาการท้องผูก

3.3.1.3.5 ระบบทางเดินอาหารเปลี่ยนแปลงไป เริ่มตั้งแต่ต่อมน้ำลายมีการหลั่งน้ำลายลดลง ทำให้ปากแห้งขาดเมือกในการหล่อลื่นอาหาร ประสาทที่ควบคุมการกลืนทำงานได้น้อยลง ทำให้กลืนอาหารลำบาก เกิดอาการเบื่ออาหาร เกี่ยวกับการหลั่งน้ำย่อยพบว่า การหลั่งน้ำย่อยและกรดเกลือในกระเพาะอาหารลดลงร้อยละ 9-35 การที่กรดเกลือลดลงมีผลให้ภาวะความเป็นกรดของลำไส้ลดลง การดูดซึมแร่เหล็ก แคลเซียม และวิตามินบี 12 ลดลงด้วยนอกจากนี้น้ำย่อยจากตับและตับอ่อนก็ลดปริมาณการหลั่งลงไปด้วย ทำให้การย่อยไขมันและโปรตีนเกิดได้น้อยลง

3.3.1.3.6 หลังมักจะค่อมโค้งงอ เนื่องจากหมอนรองกระดูกสันหลังเสื่อมและบางลง ในหญิงบางคนจะมีปริมาณแคลเซียมในกระดูกลดลง ทำให้กระดูกมีรูพรุน (Osteoporosis) มีโอกาสเปราะหักได้ง่าย โดยมากจะเกิดกระดูกกร่อนในส่วนของกระดูกข้อมือ กระดูกสะโพก กระดูกต้นขา และกระดูกสันหลัง ทำให้เกิดอาการปวดหลังและข้อได้ง่าย

3.3.1.3.7 การนอนหลับ ผู้สูงอายุจะนอนหลับยาก หลับไม่สนิท นอนไม่นาน อาจนอนหลับได้เพียง 2-3 ชั่วโมงต่อวัน ยิ่งอายุมากขึ้นก็ยิ่งหลับยาก

3.3.1.3.8 ความสามารถในการทำงานของไตลดลง เนื่องจากไตมีการสูญเสียเซลล์และมีเลือดไปเลี้ยงไตได้น้อยลง ทำให้การขับถ่ายของเสียออกทางไตเป็นไปได้ไม่เต็มที่ จึงมักพบมีการคั่งของสารยูเรียไนโตรเจนในเลือด

3.3.1.3.9 ระบบการไหลเวียนโลหิต การยืดหยุ่นของหลอดเลือดจะน้อยลง หากได้รับอาหารที่มีไขมันและน้ำตาลมากจะทำให้เป็นโรคอ้วน และมีระดับไขมันไตรกลีเซอไรด์และโคเลสเตอรอลในเลือดสูง ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคหลอดเลือดแข็งตัว และโรคหัวใจขาดเลือดได้ง่าย

3.3.1.3.10 การเปลี่ยนแปลงความรู้สึกทางเพศ มีการเสื่อมพลังงานทางเพศ ความรู้สึกทางเพศสัมพันธ์ในผู้ชายจะยังคงมีและมีมากกว่าในผู้หญิงและยังสามารถมีบุตรได้กับหญิงในวัยเจริญพันธุ์

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายในผู้สูงอายุ มีการเปลี่ยนแปลงในด้านประสาทการรับรู้ ความสามารถทางการเคลื่อนไหว ความสามารถทางสมอง และมีการเปลี่ยนแปลงการทำงานภายในร่างกาย เช่น ผิวหนังแห้ง ผมขาวหงอก บางลง ฟันหลุดร่วง ระบบทางเดินอาหารเปลี่ยนแปลงและความสามารถในการทำงานของอวัยวะต่างๆในร่างกายลดลง

3.3.2 ด้านสังคม

วัยสูงอายุเป็นช่วงวัยแห่งการปลดเกษียณ ทำให้ต้องแยกจากสังคม ขาดการติดต่อกับเพื่อนร่วมงาน มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นน้อยลง บทบาทหน้าที่ต่างๆเปลี่ยนแปลงไปจากบทบาทการเป็นผู้บริหาร การเป็นที่ปรึกษาของคนวัยกลางคน การเป็นหัวหน้าครอบครัว มาเป็นผู้ใหญ่ที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นเสียเป็นส่วนมาก มีบ้างที่ให้ผู้สูงอายุพึ่งพาขึ้นอยู่กับประสบการณ์และพัฒนาการในวัยก่อนๆของแต่ละบุคคลโดยเฉพาะในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง บุคคลได้สร้างฐานะดีทำงานมาก มีเงินมาก มีการเตรียมความพร้อมรับกับภาวะหลังปลดเกษียณดีก็จะทำให้บุคคลนั้นคงความเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุข มีความเป็นอยู่ที่พึงพอใจ มีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นที่รักใคร่ของลูกหลาน แม้ว่าต้องลดบทบาทจากการเป็นผู้นำครอบครัว มาเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนรอบครัวให้บุตรมาเป็นผู้นำครอบครัวแทนด้วยความพึงพอใจ แต่ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลใดในช่วงวัยก่อนสูงอายุประสบกับความล้มเหลวของชีวิต ไม่สามารถสร้างครอบครัวได้สำเร็จ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุจะประสบแต่ความทุกข์ ฐานะเศรษฐกิจไม่ดี เงินบำนาญจุนเจือ จึงไม่กล้าติดต่อกับความสัมพันธ์กับใคร แยกตัวอยู่ตามลำพัง การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมจึงขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้สูงอายุแต่ละบุคคลและโอกาสที่จะเอื้ออำนวย เช่น ภาวะสุขภาพสภาพเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในครอบครัว สภาพการครองเรือน เป็นต้น ผู้สูงอายุจึงควรมีกิจกรรมที่สามารถทำได้ด้วยตนเอง เช่น การปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ช่วยให้เกิดความเพลิดเพลินในกิจกรรม เอื้อประโยชน์แก่ผู้สูงอายุได้มีโอกาสพบกลุ่มกิจกรรมทางสังคมที่มีความสนใจในแบบเดียวกัน

สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมในผู้สูงอายุ มักเป็นการถูกแยกจากสังคม มีการติดต่อกับบุคคลอื่นลดลง และมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ทั้งในครอบครัวและหน้าที่การงานซึ่งมีผลต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ

3.3.3 ด้านสติปัญญา

วัยสูงอายุเป็นวัยที่มีความสามารถด้านสติปัญญาจะพัฒนาไปในทางเสื่อมลง เนื่องจากควัยวัยรับสัมผัสต่างๆมีการเสื่อมลง เช่น ตามัว หูตึง การรับรสชา เป็นเหตุให้การรับรู้ช้าลงหรือบกพร่องประกอบกับความเสื่อมของสมองทำให้ความจำลดลง ผู้สูงอายุจะสามารถจำความหลังเก่าๆ ซึ่งเป็นความจำช่วงยาวได้ดีกว่าความจำในเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านพ้นไป ซึ่งเป็นความจำช่วงสั้น การเรียนรู้เรื่องใหม่ๆจะช้าลง ความว่องไวในการ

คิดจะลดลง บุคคลที่ทำงานติดต่อกันเป็นระยะเวลาหลายปีและต่อเนื่องสม่ำเสมอ เมื่อถึงวัยนี้การทำงานของสมองจะปกติ มีเขาวนปัญญาที่ดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานเป็นประจำ

สรุปการเปลี่ยนแปลงทางด้านสติปัญญาในผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมลงทำให้การเรียนรู้และการรับรู้ลดลง

3.3.4 ด้านความสนใจ

ความสนใจของบุคคลในวัยสูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่างๆดังนี้

3.3.4.1 ความสนใจในตนเอง ช่วงนี้จะเป็นช่วงที่ส่วนใหญ่มักไม่ได้ประกอบอาชีพ มีชีวิตอยู่ภายใต้ความคิดของตนเองเกี่ยวกับอดีตและปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่แยกตัวเองอยู่ตามลำพัง มักจะมีความรู้สึกถูกละเลย ทิ้ง ดังนั้นจึงคิดถึงตัวเองมากที่สุด มีความยึดมั่นในตนเอง ไม่ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น วัยนี้จึงวิตกกังวลเรื่องสุขภาพและความตาย

3.3.4.2 ความสนใจด้านศาสนา คนในวัยสูงอายุจะสนใจในการปฏิบัติธรรม ทั้งนี้เพราะศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทำให้บุคคลได้ศึกษาหลักธรรมและความเป็นจริงของชีวิต ทำให้ไม่เกิดความกังวลกับความตายมากเกินไป

3.3.4.3 ความสนใจด้านเศรษฐกิจ รายได้ของวัยนี้มักจะเป็นผลจากการเก็บออมมาตั้งแต่วัยผู้ใหญ่ บางคนต้องพึ่งพาอาศัยบุตรหลานอาจเกิดความคับข้องใจได้

สรุป การเปลี่ยนแปลงในด้านความสนใจของผู้สูงอายุจะแตกต่างกันไปในหลายๆลักษณะ เช่น สนใจในตนเอง สนใจด้านศาสนา หรือด้านเศรษฐกิจ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของชีวิตที่ลักษณะผ่านมาของแต่ละคน

3.3.5 ด้านจิตใจและอารมณ์

ในวัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายอย่าง ซึ่งเป็นไปในด้านลบ อันประกอบด้วย

3.3.5.1 การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ทั้งนี้เพราะมีเพื่อนฝูงตายจากหรือบุคคลที่เป็นญาติสนิทหรือคู่ชีวิตที่ตายจาก ทำให้ผู้สูงวัยเกิดความรู้สึกถูกแยกถูกพรางจากบุคคลอันเป็นที่รักก่อให้เกิดความเศร้าได้ง่าย

3.3.5.2 การสูญเสียความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจ เนื่องจากถึงวัยอันควรที่จะต้องออกจากการทำงาน คือ ปลดเกษียณ ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ทางสังคมก็ลดลงด้วยเนื่องจากหมดภาระการติดต่อด้านธุรกิจการงานหรือหมดภาระหน้าที่รับผิดชอบ จึงทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกสูญเสียตำแหน่งหน้าที่การงาน รู้สึกว่าตนเองไร้คุณค่า ไม่มีเป้าหมายในชีวิต นอกจากนี้ยังมีผลทำให้ผู้สูงอายุขาดเพื่อน

ขาดความผูกพันที่เคยมีต่อสังคมหรือต่อชุมชนและขณะเดียวกันก็ทำให้ขาดรายได้หรือรายได้ลดน้อยลง ผลจากสิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุอาจปรับตัวลำบากต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว

3.3.5.3 ความสูญเสียสัมพันธภาพในครอบครัว เนื่องจากในวัยผู้สูงอายุนี้ บุตรธิดาก็มักจะมีครอบครัวกันแล้ว และแยกย้ายกันไปอยู่ต่างหาก โดยเฉพาะในลักษณะของสังคมยุคปัจจุบันที่ครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวมากกว่าลักษณะครอบครัวขยาย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุกับลูกหลานของตนลดถอย โดยต่างคนต่างอยู่หรือมีการติดต่อสัมพันธ์กันหรือมีกิจกรรมร่วมกันลดลงกว่าแต่ก่อน ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว ยิ่งขาดกำลังใจในการดูแลกิจกรรมในบ้านในครอบครัวของตนเองด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกเสียเปรียบเหงาเปลี่ยว เกิดความซึมเศร้า เป่อน่ายเกิดขึ้นได้ง่าย

3.3.5.4 ความสูญเสียสมรรถนะทางเพศ ซึ่งเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ทางจิตใจของคนเรา อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสรีระเคมีของร่างกาย ทำให้เกิดการเสื่อมในสมรรถนะทางเพศตลอดจนความสวยงามของรูปร่างหน้าตาก็หมดไปด้วย ผลอันนี้ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความ วิตกกังวล เพราะรู้สึกว่าตนเองขาดความดึงดูดความสนใจจากเพศตรงข้าม ยิ่งทำให้เพิ่มความหวั่นไหวต่อความมั่นคงของชีวิตยิ่งขึ้น

สรุป จากผลของการสูญเสียในสิ่งต่างๆด้านจิตใจและอารมณ์ดังกล่าว มีผลทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางใจในผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก เกิดความรู้สึกว่าเหว รู้สึกหมดหวังท้อแท้ในชีวิต เกิดความซึมเศร้า ประกอบกับถูกโหมจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและพบว่า ตนเองความจำก็ไม่ดีการได้ยินก็ไม่ชัดเจน ยิ่งทำให้อารมณ์หวั่นไหวมากยิ่งขึ้น จนทำให้ในบางคนที่ปรับตัวไม่ได้ เกิดป่วยทางสุขภาพจิตได้ในระยะนี้ ซึ่งปัญหาที่พบบ่อยๆ คือ โรคซึมเศร้า โรคจิตในวัยสูงอายุ การฆ่าตัวตายจะโรคกลุ่มอาการทางสมองที่มีการกระทบกระเทือนทางจิตใจ อันเกิดจากเส้นเลือดตีบในสมองสาเหตุของ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุมีสาเหตุดังนี้

1. ความจำ

ผู้สูงอายุอาจจะมีอาการจำเรื่องราวในอดีตได้อย่างสมบูรณ์ ในขณะที่ความจำต่อสิ่งใหม่ๆมีน้อย กล่าวสั้นๆก็คือ เรื่องใหม่ลืมง่าย เรื่องเก่าจำได้ดี จากกฎการถอยกลับของไรบอตต์ (Ribot's Law of Regression) พบว่า ผู้สูงอายุจะจำเหตุการณ์ในวัยเด็กได้ง่ายและชัดเจนกว่าเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้น การมีชีวิตอยู่กับอดีตและความหลังเป็นสิ่งปกติวิสัยของผู้สูงอายุ ความทรงจำต่อเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านไปสำหรับผู้สูงอายุมักจะจำคำบอกเล่าได้ดีกว่าสิ่งที่พบเห็นจริงด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้การช่วยความทรงจำของผู้สูงอายุโดยอาศัยเนื้อความสำคัญในการบอกเล่านั้นๆเป็นประเด็นไป

2. สติปัญญา

ผู้สูงอายุจะมีความเสื่อมของสมอง ความคิดความอ่านช้าลง แต่ความแม่นยำยังคงมีเท่าๆกับคนหนุ่มสาว ถ้าให้เวลามากขึ้น ความสามารถในการแสดงความคิดเห็นและวิจารณ์งานจะทำได้ดีในสถานการณ์ที่ต้องอาศัยประสบการณ์ ความสุขุมรอบคอบ ความสามารถในการวิเคราะห์และคำนวณสิ่งต่างๆจะลดลง แต่ความรู้ทั่วไปที่เกี่ยวกับภาษายังคงมีอยู่จนกระทั่งระยะสุดท้ายของชีวิต

3. การเรียนรู้

ผู้สูงอายุจะมีความกระตือรือร้นในการเรียน ความเข้าใจน้อยและช้าลง ซึ่งสิ่งนี้จะมีความสัมพันธ์กับการใช้ความจำที่ลดน้อยลง ผู้สูงอายุจะมีความรู้สึกเหนื่อย และคิดว่า ในช่วงชีวิตที่ยาวนานของตนเองได้เกิดการเรียนรู้มาพอเพียงแล้ว ต้องการการพักผ่อนมากกว่า

4. ความตายของบุคคลผู้ใกล้ชิด

ความตายของบุคคลผู้ใกล้ชิดเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความกลัวหวั่นวิตกกังวลเป็นอย่างยิ่ง และจะเกิดความรู้สึกท้อแท้หมดหวัง ไม่มั่นใจและรอคอยระยะเวลาที่ความตายจะมาถึงตนเอง จะทำให้ผู้สูงอายุมีภาวะเครียด และตกอยู่ในความอ้างว้างเดียวดายอย่างยิ่ง 3 ใน 4 ของบุคคลผู้เสียชีวิตมักจะมีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป ความตายของญาติและเพื่อนสนิท ความเศร้าโศกอาดูรที่เกิดขึ้นในบ้านปลายของชีวิตเป็นสิ่งที่คนสูงอายุปรับตัวปรับใจได้ยาก รูปแบบการแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึกเศร้าโศกอาดูรจะไม่เหมือนในวัยหนุ่มสาวทั่วไป บางรายอาจเก็บความรู้สึกไว้ ไม่มีการเวทนาคร่ำครวญ บางรายแสดงออกมาในลักษณะบอกเล่าถึงความผิดปกติทางร่างกายอยู่ตลอดเวลาการสูญเสียคู่ชีวิต คู่คิดหรือเพื่อนคุยที่เข้าใจกันดีมาเป็นระยะเวลานาน จะทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกหดหู่ เศร้า เดียวดาย หงอยเหงา อ้างว้างเป็นอย่างยิ่งและหากการสูญเสียนี้เกิดขึ้นกะทันหัน โดยมิได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าแล้วจะมีผลต่อสภาพจิตใจอย่างรุนแรงจนบางครั้งผู้สูงอายุที่อยู่เกิดการตรอมใจเป็นผลทำให้การทำงานของอวัยวะในระบบต่างๆทำหน้าที่ช้าลง อ่อนลงเพราะขาดกำลังใจได้

5. บุคลิกภาพ

ลักษณะและรูปแบบของบุคลิกภาพดั้งเดิมจะคงไว้ได้ แต่ลักษณะเด่นเฉพาะจะแสดงออกมามากขึ้น เมื่อมีอายุเพิ่มขึ้น Neugarten (1968) ได้แบ่งรูปแบบของบุคลิกภาพที่มนุษย์ปรับตนเองเข้าสู่วัยชราและครบเกษียณอายุไว้ดังนี้คือ

5.1 บุคลิกภาพแบบผสมผสาน (Integrated personalities) คนส่วนมากจะอยู่ในรูปแบบนี้ ซึ่งจำแนกเป็นรูปแบบย่อยได้ดังต่อไปนี้

5.1.1 “Reorganizers” กลุ่มนี้จะค้นหากิจกรรมหรือหาพฤติกรรมปรับปรุงความสามารถดั้งเดิมที่หายไป จะมีการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันสูงและมีความพึงพอใจค่อนข้างมาก

5.1.2 “Focused” เป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมและระดับความพึงพอใจปานกลาง

5.1.3 “Disengaged” เป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมน้อย แต่มีระดับความพอใจสูง

5.2 บุคลิกภาพแบบต่อต้าน (Armoured or defended personalities) บุคลิกภาพแบบนี้จะแบ่งออกได้เป็น

5.2.1 “Holding on” เป็นกลุ่มที่เกลียดกลัวความชรา พยายามยึดรูปแบบบุคลิกภาพของตนในวัยกลางคนไว้และมีความพึงพอใจในระดับสูงต่อการยึดถือเช่นนี้

5.2.2 “Constricted” เป็นกลุ่มที่เกลียดกลัวความชราเช่นกัน จึงชอบจำกัดบทบาทและพฤติกรรมของตนเอง จะมีความพึงพอใจสูงถ้าบทบาทของตนเองมีน้อยจามที่คาดหวังไว้

5.3 บุคลิกภาพเฉยชาและพึ่งพาบุคคลอื่น (Passive – dependent personalities)

5.3.1 “Succurance - Seeking” เป็นกลุ่มที่พึ่งพาบุคคลอื่น เพื่อตอบสนองความต้องการด้านอารมณ์ของตนเอง

5.3.2 “Apathic or Rocking Chair” กลุ่มนี้จะแสดงพฤติกรรมเฉยชา มีน้ำซึมไม่สนใจใฝ่ดีต่อสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมน้อย มีความพอใจระดับปานกลางและต่ำ

5.4 บุคลิกภาพแบบขาดการผสมผสาน (Unintegrated personalities)

พวกนี้ไม่สามารถปรับตัวปรับใจให้ยอมรับความชราของตนเองได้ ขาดการควบคุมอารมณ์ มีการบกพร่องด้านความคิดอ่านและภาวะจิตใจอย่างเห็นได้ชัด จะยังคงอยู่ในชุมชนได้ แต่จะมีพฤติกรรมและความพึงพอใจต่อชีวิตอยู่ในระดับต่ำ ผู้สูงอายุส่วนมากจะยึดถือต่อความคิดเห็นของตนเอง ยึดมั่นต่อสิ่งดั้งเดิม ไม่ค่อยยอมเปลี่ยนแปลงสิ่งใดง่ายๆ โดยเฉพาะถ้าสิ่งนั้นทำให้เขาประสบความสำเร็จมาแล้วในอดีต ความหัวเก่าหรือการไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรง่ายๆ ในผู้สูงอายุที่มีมากขึ้นนั้นเป็นผลมาจากความกดดันทางสภาพเศรษฐกิจและสังคม ผู้สูงอายุมักมีการปรับตัวค่อนข้างลำบากโดยเฉพาะในเพศชายวัยก่อนเกษียณอายุ ซึ่งเกิดความรู้สึกสูญเสียอำนาจ การเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ตลอดจนความรู้สึกสูญเสียสมรรถภาพ ความสามารถในการทำงาน โดยที่คิดว่าตนเองยังทำได้ สิ่งนี้จะทำให้เกิดความรู้สึกกลัว ไม่มั่นคง สับสน มีการเปลี่ยนแปลงทางสถานภาพ อาชีพ และรายได้ ผู้สูงอายุจะรู้สึกว่ช่วงนี้เป็นช่วงที่ต้องพึ่งพาบุคคลอื่น เป็นช่วงที่เสมือนไร้ความสามารถ ผู้สูงอายุบางรายที่มีอายุมาก จะมีความภาคภูมิใจในควมมีอายุยืนยาวของตนเอง และมักมี

ความวิตกกังวลต่อภาวะสุขภาพของตนเองน้อยลง ยอมรับสภาพความเป็นจริง ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุ มีสาเหตุจากความทรงจำในอดีต สติปัญญา การเรียนรู้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลใกล้ชิด รวมทั้งบุคลิกภาพที่แตกต่างกันทำให้การปรับตัวแตกต่างกันซึ่งมีผลต่อจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุ

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของจิตใจในผู้สูงอายุ

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของจิตใจในผู้สูงอายุ แยกได้ 4 ประการ คือ

1. การรับรู้ ผู้สูงอายุมักจะยึดมั่นกับความคิดและเหตุผลของตนเอง การรับรู้ต่อสิ่งใหม่เป็นไปได้ยาก เพราะความสามารถและประสิทธิภาพของอวัยวะรับรู้ความรู้สึก การสื่อสาร และการรับรู้เสื่อมสมรรถภาพลง ความสามารถในการจำลดน้อย ทำให้การทำความเข้าใจกับการสื่อด้วยภาษาพูด กิริยาท่าทาง หรือการสื่อในรูปแบบอื่นๆ เป็นไปอย่างช้าๆ และไม่สู้สมบูรณ์ การแปลความหรือตีความมีโอกาสผิดพลาดง่าย ต้องอาศัยเวลา ผู้สูงอายุมักจะใช้ประสบการณ์ที่เคยผ่านมาเป็นเครื่องประกอบการตัดสินใจ การรับรู้ของตน บางครั้งการรับรู้นั้นก็ลำเอียงไปตามความเข้าใจของตน ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ผู้สูงอายุจึงมักมีความคิดเห็นไม่ตรงกับผู้อ่อนวัยกว่า และมักจะขัดแย้งกัน อีกประการหนึ่งผู้สูงอายุจะมีความคิดและคตินิยมดั้งเดิมเป็นอารมณ์อยู่ ซึ่งเปลี่ยนแปลงยาก เพราะเป็นนิสัยที่ปลูกฝังมานานนับสิบปี

2. การแสดงออกทางอารมณ์ การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ของผู้สูงอายุเป็นกลไกเกี่ยวเนื่องกับการสนองความต้องการของจิตใจ ต่อการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคม ผู้สูงอายุจะมีความรู้สึกต่อตนเองในแง่ต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นความท้อแท้และน้อยใจ โดยรู้สึกว้าเหว่ให้ความสำคัญแก่ตนเองดังที่เคยเป็นมาแต่ก่อน บางครั้งก็ลืมไปว่าตนได้ถึงวาระแห่งการเปลี่ยนแปลงแล้ว ทำให้ผู้สูงอายุมีอารมณ์ไม่มั่นคง การกระทบกระเทือนจิตใจเพียงเล็กน้อยจะทำให้ผู้สูงอายุเสียใจ หงุดหงิดหรือโกรธได้ง่าย การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์จะเป็นอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อผู้สูงอายุเริ่มยอมรับและปรับสภาพได้ว่า เมื่อมีอายุต้องมีความสูญเสีย ต้องมีบทบาทใหม่ที่มีใช้ผู้ปฏิบัติเอง เป็นแต่เพียงผู้แนะนำหรือบางทีต้องเป็นผู้รับการดูแล เพราะข้อจำกัดต่างๆ ของสังขาร ความมีเหตุผลและประสบการณ์การเรียนรู้จะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้จักการสกัดกั้นทางอารมณ์และแสดงออกในทางที่ดีขึ้น

3. การสร้างวิถีดำเนินชีวิตของตนเอง การมีอายุมากขึ้นก็คือเดินเข้าสู่ความตาย ความตายเป็นกาลเวลาแห่งความสิ้นสุด ภายอมรับต่อสภาวะดังกล่าวของผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุพัฒนาวิถีดำเนินชีวิตให้กับตนเองเป็นโลกใหม่ของวัยผู้สูงอายุ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามเหตุผลและความพึงพอใจของแต่ละบุคคล

บางคนมุ่งสร้างชีวิตบางคนมุ่งชีวิตสงบเข้าวัดถือศีล กินมังสวิรัต บางคนชอบเลี้ยงหลาน และบางคนก็ชอบอยู่คนเดียว เพราะทำให้รู้สึกอิสระและได้ใช้ชีวิตอย่างที่ตนชอบก่อนที่จะตาย

4. ความสนใจสิ่งแวดล้อม ผู้สูงอายุจะสนใจสิ่งแวดล้อมเฉพาะที่ทำให้เกิดความพึงพอใจและตรงกับความต้องการของตนเองเท่านั้น โดยมีอารมณ์เป็นพื้นฐาน ความสนใจส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่ตัวเอง เพราะมีเวลาที่จะคิดถึงตนเอง เนื่องจากว่างจากภาระกิจการงานและสังคม จะชอบหรือสนใจในสิ่งที่ตนคุ้นเคยเท่านั้น งานแปลกใหม่อื่น ๆ จะไม่ชอบ ความสนใจสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อาจมีอยู่บ้าง แต่ลดถอยไปมาก ชอบชีวิตเรียบง่าย ความมุ่งหวังหรือใฝ่ฝันในชีวิตลดลงหรือไม่มีเลย ชอบที่จะเป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำ ยกเว้นบางคนที่ยังคงความสามารถอยู่ แต่น้อยคนมาก

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจที่เกิดขึ้นในผู้สูงอายุเป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการรับรู้ การแสดงออกทางอารมณ์ การสร้างวิถีการดำเนินชีวิตของตนเอง และการสนใจสิ่งแวดล้อม เป็นผลให้สภาพจิตใจของผู้สูงอายุแตกต่างกันไป

3.4 ปัญหาของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุต้องจัดการกับการเปลี่ยนแปลงมากมาย ต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาและต้องเผชิญกับการสูญเสียคู่ชีวิต ครอบครัวและเพื่อน รวมทั้งการเกษียณ ซึ่งนำไปสู่การสูญเสียรายได้และโอกาสการเข้าสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต และการมีสัมพันธภาพกับบุตรหลานซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบ่อยๆ และบางครั้งการสูญเสียหลายอย่างเกิดขึ้นในเวลาพร้อมๆ กัน เช่น ผู้ที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับเส้นเลือดแตกในสมอง ต้องเผชิญกับการสูญเสียหน้าที่การทำงาน สุขภาพร่างกาย การเคลื่อนไหว รูปลักษณ์ และช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ในเวลาพร้อมๆ กัน การสูญเสียซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันทำให้ความสามารถในการจัดการปัญหาของผู้สูงอายุลดลง ผู้สูงอายุจะต้องมีการเรียนรู้กิจกรรมใหม่ๆ และสนใจที่จะทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สำหรับผู้สูงอายุบางคนมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างง่ายดาย แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงชีวิตก็ทำให้เกิดความเครียดครั้งยิ่งใหญ่ ซึ่งปัญหาในการปรับตัวของผู้สูงอายุมีดังนี้ (Valfre, M. M. 2001: 189 – 195)

3.4.1 การปรับตัวด้านร่างกาย

การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องปกติของการสูงอายุ หลายคนเชื่อว่า ผู้สูงอายุไม่สามารถปฏิบัติกิจกรรมได้ แต่อย่างไรก็ตามมีงานวิจัยจำนวนมากที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีกิจกรรมตลอดชีวิต การเดินออกกำลังกาย และการออกกำลังกายให้กล้ามเนื้อแข็งแรงจะสามารถป้องกันปัญหาสุขภาพที่เกี่ยวข้องจากการสูงอายุ ดังนั้น

ผู้สูงอายุจึงต้องมีการเปลี่ยนกิจวัตรประจำวัน จากการที่มีความทนทานและความสามารถในการทำงานลดลง เช่น เปลี่ยนการรับประทาน แบบแผนการนอนหลับ ปรับความดังเสียงทีวีเพิ่มขึ้น ลดความจ้าของแสงไฟ เป็นต้น การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายของผู้สูงอายุ ทำให้เกิดปัญหามากมายและมีความเสี่ยงสูงต่อความผิดปกติของสุขภาพจิตอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภาวะทางจิตใจ

3.4.2 การปรับตัวด้านจิตสังคม

ปัจจุบันการสูงอายุได้กลายเป็นเรื่องที่เปิดเผย ความสุขของครอบครัวและเพื่อนได้ถูกวางแผนระยะยาว ปัญหาของผู้สูงอายุมีความเชื่อมโยงกับเงิน ความพอเพียงของอาหารและที่อยู่อาศัยหรือการดูแลสุขภาพ การสูญเสียความรักฐานะทางสังคมได้รับการสนับสนุนทางสังคมไม่เหมาะสมการดูแลผู้สูงอายุเป็นการเพิ่มเติมสำหรับการสูญเสียบุคคลในครอบครัว โดยการส่งเสริมด้านอารมณ์และการสนับสนุนทางสังคม

3.4.3 การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ

ทักษะของผู้สูงอายุมีความกังวลในเรื่องเงินทองและความปลอดภัยด้านทรัพย์สินแตกต่างจากวัยผู้ใหญ่หนุ่มสาว ด้วยวัยอายุ 80 ปีซึ่งได้ผ่านประสบการณ์ความยากลำบาก และหล่อหลอมเป็นความทรงจำ จึงไม่แปลกที่ผู้สูงอายุบางคนมีพฤติกรรมที่ดูแปลก เช่น ชอบสะสมสิ่งที่คุณเหมือนไม่มีประโยชน์ ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์การเรียนรู้ ทักษะที่ผ่านมานั่นเอง จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้ค่าของเงินเปลี่ยนแปลงไปมาก ผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกาได้เห็นราคาของขนมปังจาก 5 เซนต์ ขึ้นเป็น 2 ดอลลาร์ ดังนั้นผู้สูงอายุจำนวนมากจึงมีแผนการประหยัดหรือการลงทุนเพื่ออนาคต และต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจที่ไม่มั่นคง ผู้ที่มีหน้าที่ช่วยเหลือผู้สูงอายุและนี่คือ นักสังคมสงเคราะห์ อย่างไรก็ตามผู้ดูแลอื่นๆก็สามารถให้การช่วยเหลือได้ เพราะความกังวลเกี่ยวกับการเงิน สามารถนำไปสู่ปัญหาทางจิตใจ เช่น ความซึมเศร้า วิตกกังวล หรือหวาดระแวง เป็นต้น

3.4.4 การปรับตัวด้านบ้านพักอาศัย

จากการรายงานของ U. S. Bureau of the Census (1998) พบว่า ผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกาที่อายุมากกว่า 65 ปี ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในครอบครัวกับคู่สมรส มีประมาณหนึ่งในสามส่วนที่อาศัยคนเดียวและประมาณ 15% ที่อาศัยอยู่กับคนอื่น (Valfre, M. M. 2001: 192) ซึ่งสถิตินี้ยังไม่แน่นอน เพราะไม่สามารถนับจำนวนผู้สูงอายุที่ไม่มีบ้านได้ เนื่องจากผู้ที่ไม่มีบ้านยากต่อการนับได้ จากปัญหามีบ้านมากเกินไปเป็นผลจากหนึ่งในคู่สมรสได้จากไป ทั้งให้อีกคนหนึ่งเป็นผู้ดูแลทรัพย์สิน เพราะเพศหญิงมีแนวโน้มที่อายุยืนยาวกว่าเพศชาย ดังนั้นผู้หญิงต้องเผชิญกับปัญหาการดูแลบ้าน ดูแลรักษาในสิ่งที่ไม่รู้และต้องอยู่เป็นหม้ายอีกหลายปี ในที่สุดจึงต้องเคลื่อนย้ายเพื่อหาที่อยู่ที่ปลอดภัย รับผิดชอบและมีการบำรุงรักษาน้อยลง ส่วนปัญหาที่อยู่อาศัยไม่เพียงพอ หรือไม่มีบ้านทำให้ผู้สูงอายุมีปัญหาทางจิตใจ มีความต้องการผู้ดูแลที่ไว้วางใจได้ เมื่อประชากร

ผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นจึงได้มีการพัฒนาการจัดการปัญหาที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ สนับสนุนเรื่องที่อยู่อาศัย สนับสนุนการเงินเพื่อที่อยู่อาศัย สิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิต

3.4.5 การปรับตัวต่อการสูญเสียและความตาย

คนทุกคนต้องมีทางเดินชีวิตกับผู้ร่วมงาน เพื่อน และบุคคลที่มีความสำคัญต่อชีวิตเมื่อเวลาผ่านไป ผู้สูงอายุจำนวนมากต้องสูญเสียบุคคลที่มีความสำคัญในการสนับสนุนด้านอารมณ์สุขภาพที่ดี เมื่อต้องสูญเสีย คู่ชีวิตจึงต้องเผชิญปัญหาเพียงลำพัง ความซึมเศร้ามักเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุที่ต้องสูญเสียคู่ชีวิต การสูญเสียใน ผู้สูงอายุมีหลายรูปแบบ เช่นสูญเสียความแข็งแรงของร่างกายความอดทน ไหวพริบในการแก้ปัญหา ซึ่งเป็น หนึ่งในปัญหาที่ย่างยากมากที่สุดในผู้สูงอายุ

3.4.6 ปัญหาด้านจิตใจของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุมักประสบกับปัญหาความผิดปกติด้านจิตใจเช่นเดียวกับวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ เช่น เผชิญกับ ปัญหาที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคง การถูกทำร้าย สูญเสียความจำ หลงลืม ปัญหาสุขภาพจิตสามารถเกิดได้ยาก จากด้านร่างกาย และการแยกตัวจากสังคม ปัญหาความผิดปกติด้านจิตใจที่พบได้บ่อยที่สุดในผู้สูงอายุมีความ เกี่ยวข้องกับการสูญเสีย ความซึมเศร้า การถูกทำร้าย และการหลงลืม

สรุปได้ว่าปัญหาของผู้สูงอายุมักจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัวต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในด้านร่างกาย จิตใจ จิตสังคม เศรษฐกิจ ที่พักอาศัย ทั้งการสูญเสียและการตาย ทำให้มีผลกระทบต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ เป็นอย่างมาก ซึ่งอาจนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ปรากฏการณ์ของการศึกษา
2. วิธีการศึกษาปรากฏการณ์

ปรากฏการณ์ของการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการใช้งานและการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ในแง่ของสภาพการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ทั่วไป ปัญหาในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ การระมัดระวังเรื่องความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ การรับและส่งต่อข้อมูลข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยข้อมูลที่ได้จากการศึกษาดังกล่าว เพื่อให้ทราบถึงสภาพการใช้งานและการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ที่อาจอธิบายถึงกลุ่มผู้สูงอายุอื่นๆ ที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ ให้สามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชนและสังคมต่อไป

วิธีการศึกษาปรากฏการณ์

การวิจัยครั้งนี้กำหนดการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ได้กำหนดวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ใช้ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลักของชาย โพธิ์ธิดา(2556: 118) คือ กลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 21 คน

2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ได้กำหนดแนวคำถามตามกรอบแนวคิดของการวิจัย โดยมีขั้นตอน ดังนี้ (ภาคผนวก ก)

2.1 แบบสัมภาษณ์ คือ เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นข้อคำถามล่วงหน้าประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ สภาพการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ได้กำหนดเป็นแบบสัมภาษณ์ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การใช้สื่อสังคมออนไลน์

ส่วนที่ 2 แนวคำถามสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

ส่วนที่ 3 แนวคำถามเกี่ยวกับทักษะการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยกระบวนการ ดังนี้

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

3.1.1 ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยเดินทางไปยังสถานที่ที่วิจัย และเริ่มต้นการสัมภาษณ์ด้วยการแนะนำตนเอง จากนั้นแจ้งวัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งให้คำสัญญาว่าจะเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เป็นความลับและขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ในการจัดบันทึกและบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนใช้เวลาแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเนื้อหาในการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้ (ชาย โพธิ์สีตา. 2556: 337-372)

3.2.1 ผู้วิจัยดำเนินการประมวลผลข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ผู้วิจัยต้องวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้งทันที ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ขั้นต้นเพื่อประเมินว่าข้อมูลที่ได้รับขณะสัมภาษณ์นั้นมีคุณภาพหรือปริมาณเพียงพอจับประเด็นที่ศึกษาได้หรือไม่ หากพบข้อผิดพลาดต้องมีการนัดสัมภาษณ์ใหม่อีกครั้ง

3.2.2 การวิเคราะห์เนื้อหาโดยละเอียดภายหลังเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

3.2.2.1 การถอดคำสัมภาษณ์ เป็นเนื้อหาการถอดไฟล์บันทึกเสียงสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน มาถอดความแบบคำต่อคำ แล้วนำมาจัดพิมพ์เป็นเนื้อหาในรูปแบบแฟ้มข้อมูลซึ่งต้องกระทำภายหลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง

3.2.2.2 การจัดเก็บข้อมูล เป็นขั้นตอนการนำข้อมูลที่ได้อาจจัดแบ่งตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและจำแนกเนื้อหาตามประเด็นที่ได้เก็บข้อมูลมา

3.2.2.3 การจัดระเบียบเนื้อหาข้อมูล เป็นขั้นตอนการอ่านเนื้อหาทั้งหมดของข้อมูลและเลือกบันทึกประเด็นหลัก และจำแนกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจนครบถ้วน

3.2.2.4 การจัดกลุ่มข้อมูล เป็นขั้นตอนการนำข้อมูลที่ได้อาจจากการจำแนกประเด็น มาจัดกลุ่มตามเนื้อหาเป็นหมวดหมู่

3.2.2.5 การสรุปและการตีความจากการสัมภาษณ์ โดยการวิเคราะห์และตีความจากเนื้อหาที่ได้จากข้อมูลการสัมภาษณ์ ทำการสรุปและนำเสนอข้อมูลในรูปของคำบรรยาย

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยนี้ คือ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี จำนวน 21 คน เพื่อให้ได้ความเข้าใจตรงกันในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดสัญลักษณ์ในการแปลความหมายที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- Ex1 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 1
- Ex2 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 2
- Ex3 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 3
- Ex4 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 4
- Ex5 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 5
- Ex6 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 6
- Ex7 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 7
- Ex8 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 8
- Ex9 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 9
- Ex10 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 10
- Ex11 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 11
- Ex12 แทน กลุ่มผู้ใช้บริการสวนลุมพินี คนที่ 12

Ex13 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 13

Ex14 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 14

Ex15 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 15

Ex16 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 16

Ex17 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 17

Ex18 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 18

Ex19 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 19

Ex20 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 20

Ex21 แทน กลุ่มผู้ให้บริการสวนลุมพินี คนที่ 21

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (Int-depth Interview) ซึ่งครอบคลุมถึงพฤติกรรมการใช้สังคมออนไลน์และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล เป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี
2. เพื่อศึกษาการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ซึ่งผลการวิจัยพบประเด็นที่เกี่ยวข้องและสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. สภาพการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

1.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลว่า อุปกรณ์ที่ใช้ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์มากที่สุดคือ โทรศัพท์มือถือ รองลงมาคือ คอมพิวเตอร์ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคนใช้โทรศัพท์มือถือในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจากมีความสะดวกในการใช้งาน และง่ายต่อการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ เมื่ออยู่บ้านจะมีการใช้คอมพิวเตอร์ในการเข้าถึงเครือข่ายสังคมออนไลน์ด้วย แต่เมื่อออกจากบ้านโทรศัพท์มือถือเป็นเครื่องมือที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเลือกใช้ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ใช้ Line พวกนี้ส่วนมากเด็กที่บ้านมันจะใช้ทำในคอม ออกมานอกบ้านก็ไม่ค่อยได้ใช้ก็ใช้มือถือ” (Ex1)

“ส่วนใหญ่จะใช้แค่โทรศัพท์มือถืออย่างเดียว มันสะดวกดี” (Ex2-3, Ex5-15)

“ใช้หมดอะคอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก อะไรก็ใช้หมด ผมจบวิเศษ” (Ex18)

“โทรศัพท์ ไม่ได้ใช้อย่างอื่นบ้างไม่มี ใช้ไม่เป็น เรียนน้อย” (Ex20)

1.2 ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุได้ให้ข้อมูลว่า บริการสื่อสังคมออนไลน์ที่เข้าใช้งานบ่อยที่สุดคือ Line ผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคนใช้บริการ Line เป็นหลัก เนื่องจากมีความสะดวกในการใช้สนทนากับครอบครัวหรือกลุ่มเพื่อน รองลงมาคือ Facebook ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนมากกว่าครึ่งของจำนวนผู้ให้ข้อมูลใช้บริการ Facebook และหนึ่งในผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลว่ามี Facebook Account แต่ไม่ค่อยได้เข้าใช้บริการ นอกจากนี้ Youtube ยังเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเลือกใช้เพื่อความบันเทิง และติดตามข่าวสารทางคลิปล้วนๆ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“เล่นทั้ง Line และ Facebook ส่วนมากเล่น line เพราะไลน์เพื่อนเยอะ” (Ex19)

“ใช้แค่ Line Youtube ก็ใช้ฟังแต่เพลง” (Ex3)

“ facebook ไม่ได้เล่น line เพิ่งเล่นมา 3 ปี ” (Ex15)

“ก็มี Facebook Line ข้อความ ส่วนมากก็ใช้ Line” (Ex14)

“ดู Youtube มากกว่า Facebook บางทีก็เปิดได้บางทีก็เปิดไม่ได้ ส่วนมากจะเปิด Youtube เปิดพวกเพลงจีนเพลงอะไรอย่างนี้ Youtube ก็ดีบางทีเปิดภาษาอะไรมันก็รู้” (Ex1)

“ก็เล่นไม่ค่อยเป็นส่วนมากก็จะฟังเพลงแต่ใน Youtube กับ Line”(Ex13)

1.3 กิจกรรมบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการได้ให้ข้อมูลว่า กิจกรรมบนสื่อสังคมออนไลน์ที่ทำมากที่สุดคือ พูดคุย และติดต่อกับเพื่อน รองลงมาคือ การฟังเพลง ดู Youtube และอ่านข่าวสาร ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคนจะมีการพูดคุยติดต่อกับเพื่อนและคนในครอบครัวเป็นส่วนมาก เนื่องจากการพูดคุยและติดต่อกับเพื่อนบนสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบันมีความสะดวกมากกว่าในอดีต จึงทำให้การพูดคุยกับเพื่อนบนสื่อสังคมออนไลน์นั้นมีความสะดวกและง่ายขึ้นกว่าเดิม รองลงมาผู้ให้ข้อมูลหลักมีการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการฟังเพลง และดู Youtube อีกทั้งยังมีการอ่านข่าวจากแหล่งข่าวต่างๆ มีการแชร์ข่าวสาร มีการส่งรูป และโพสต์กิจกรรมลงบนสื่อออนไลน์ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักบางคนก็มีการใช้งานบนสื่อสังคมออนไลน์ในการทำงาน โดยกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคนทำนั้นมีความแตกต่าง และหลากหลาย ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“เพื่อนฝูงติดต่อ Line แบบนี้มีอะไรก็ส่งมา Facebook ไม่ค่อยเปิดดู มีเฉยๆ ไม่ค่อยได้ใช้ทำอะไร ไม่ค่อยส่งข้อความอะไร ไม่ค่อยเป็น ดูแต่ Youtube”(Ex1)

“ก็มีแต่ส่งให้ลูกกับสามีแค่นั้นเองเพราะอยู่ห่างกัน มีรูปมีอะไรก็จะคุยแต่กับลูกเวลามีอะไรแปลกๆก็จะถ่ายรูปให้ลูกดูบ้าง แต่กับเพื่อนๆไม่ค่อยมี ก็นานๆครั้ง”(Ex2)

“Line ใช้คุยกับเพื่อนผู้ชายจาก Line Official , Youtube ใช้ฟังเพลง, ฟังธรรมะ”(Ex5)

“นัดหมายกับเพื่อน ฟังพระเทศน์ สวดมนต์”(Ex6)

“เออ ไม่ได้เล่นเกมส์ ส่วนมากก็จะอ่านข่าวใน Line พวก BBC อย่างนี้ Youtube ก็ฟังเพลงอย่างเดียว ไม่ก็เปิด Karaoke ร้องเพลง”(Ex7)

“โพสรูปเยอะ ไม่มีไม่เล่นเกม ไม่ซื้อของออนไลน์ เอาไว้คุยกับเพื่อนต่างชาติ คอมเมนต์ให้เพื่อน โพสรูปบ้างบางครั้ง”(Ex10)

“ก็โชว์พวกออกกำลังกาย เยาะเย้ยคนที่กำลังนอนอยู่ นินทาเจ้านาย ไม่ใช่ซื้อของออนไลน์ยังนิสัยคนแก่”(Ex11)

“สวัสดีวันจันทร์อังคาร คนแก่ก็จะเป็นแบบนี้ ใช้คุยกับลูก คุยพี่น้อง ถามไถ่สารทุกข์สุกดิบกับญาติๆ”(Ex12)

“ฟังเพลงอย่างเดียว เพราะอย่างอื่นก็เล่นไม่เป็น มีคุยกับครอบครัวบ้าง”(Ex13)

“คุยเล่นกับเพื่อน ก็มีแชร์ข่าวกันบ้าง”(Ex16)

“ใช้ทำงาน ติดงาน line ส่วนใหญ่ติดต่องาน”(Ex18)

“คุยกับเพื่อนถ้าเป็นข้อความที่เราไม่ยากให้คนอื่นรู้ก็อยู่ในไลน์ ถ้าเป็นข้อความที่ต้องการแชร์ก็จะแชร์ในเฟซบุ๊ก”(Ex19)

1.4 ช่วงเวลาที่ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการได้ให้ข้อมูลว่า ส่วนใหญ่ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ในตลอดทั้งวัน โดยช่วงเวลาที่ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์มากที่สุด คือช่วงเวลาตอนเช้า รองลงมาคือช่วงเวลาตอนเย็น และช่วงเวลากลางวัน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคน แต่ช่วงที่ผู้ให้ข้อมูลหลักใช้งานสื่อสังคมออนไลน์บ่อยที่สุด คือช่วงเวลาตอนเช้า หลังจากทีออกกำลังกายเสร็จเรียบร้อยแล้ว และพักผ่อนซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ว่างในการทำสิ่งต่างๆ ทำให้ช่วงเวลาตอนเช้าเป็นช่วงเวลาที่มีการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์มากกว่าช่วงเวลาอื่น ในส่วนของช่วงเวลาในตอนเย็นมีการใช้งานรองลงมาเนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ว่าง และมีการพูดคุยติดต่อกับเพื่อน ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“เวลาว่างๆ ก็จะเป็นช่วงเย็นที่ว่างๆ”(Ex2,Ex4-5,Ex8,Ex17)

“ไม่แน่นอน ถ้ามีธุระถึงใช้”(Ex3)

“19.00-21.00 (ช่วงกลางคืน)”(Ex4)

“ก่อนนอน”(Ex6)

“ถ้าว่างก็เล่น ก็อย่างช่วงเช้าๆแต่พอสายๆก็ไปทำธุระข้างนอก และอีกทีก็อาจจะตอนเย็น”(Ex9,Ex18,Ex21)

“ก็บอยอะเล่นทั้งวันทั้งคืน กลางคืนก็เล่นจนตึก ตบคอมเม้นให้เพื่อนมั้งอะไรบ้าง แต่ส่วนมากจะเป็นเพื่อนต่างชาติ กลางคืนว่างเล่นบอย เล่นทั้งวันทั้งคืน ส่วนมากจะเล่นตอนกลางคืน”(Ex10-11,Ex20)

“ไม่รู้สิ ถ้าเวลาไหนว่างก็เล่น กลางวันจะมากที่สุด”(Ex7,Ex12,Ex14)

“หลังจากออกกำลังกายและมาพักผ่อน ช่วงเช้าสายๆ”(Ex1,Ex13,Ex15,Ex19)

1.5 ปัญหาในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินีได้ให้ข้อมูลว่า ส่วนใหญ่มักไม่พบปัญหาในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ แต่ในกรณีที่พบปัญหาจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ปัญหาที่พบบ่อยที่สุด คือ ปัญหาจากการใช้ Line เนื่องจากเวลาเข้าใช้งานไม่สามารถใช้งานได้มีประสิทธิภาพหรือระบบเกิดขัดข้องเลยทำให้ใช้งานไม่ค่อยดี ความไม่เสถียรของระบบเมื่อมีการอัปเดตเวอร์ชัน พื้นที่เต็ม และการเข้าใช้งานฟังก์ชันต่างๆ ยังไม่ค่อยเป็น รองลงมา Facebook คือ ผู้ให้ข้อมูลหลักรายหนึ่งเคยเจอปัญหาในเรื่องการถูกแฮ็กข้อมูลและนำบัญชีไปใช้ในการค้าขายอาวุธ ส่วนผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น มีปัญหาในเรื่องของระบบที่มีพัฒนาเปลี่ยน นอกจากนี้ยังมีปัญหา Internet ที่มีความช้า ความแรงไม่พอเลยส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ด้วย สุดท้ายปัญหาที่พบน้อยที่สุด คือ ผู้ใช้งาน โดยส่วนน้อยอาจจะยังไม่เข้าใจวิธีการใช้งานหรือใช้งานไม่เป็นเลยทำให้พบปัญหา อีกทั้งยังมีปัญหาอื่นๆจากการใช้งานบนสื่อสังคมออนไลน์อีก ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“แบบมือถือนานๆก็มีมา ช่วงนี้ Line ส่งไม่ได้อะไรอย่างนี้ก็มี ส่งอะไรก็ได้ ไม่ผ่าน” (Ex1)

“มี พกนี้รู้สึก Line ไม่ค่อยดี มันไม่รู้เกี่ยวกับว่าเน็ตมันไม่ค่อยดีหรือเปล่าก็ไม่รู้ ใช้ Line จะไม่ค่อยติดเลยต้องใช้โทรศัพท์” (Ex3)

“บอย วิดีโอคอล ลูกเค้าโทรมาแล้วเปิดกล้องไม่เป็น เปิดไม่ถูกทำไม่ได้” (Ex12)

“ก็มันจะเจอตอนไหนอะเจอตอนที่มีเน็ตอัปเดตเวอร์ชันอะไรจี้ มันไม่เสถียร บางทีก็ต้องแก้ไข” (Ex16)

“มันก็มีบางที มันอย่างพอพื้นที่เต็มอะไรอย่างเนี่ยจะส่งอะไรไม่ได้” (Ex17)

“ปัญหาก็คือข่าวสารทั้งหลายกว่าครึ่งโกหกครับ” (Ex15)

“มี แต่มันจะเจอไม่ค่อยบ่อย ส่วนมากเจอจาก Facebook” (Ex4)

“ทางเฟสบล็อกเลย เล่นไม่ได้ ก็ต้องไปแก้ใหม่ไปแก้ที่ศูนย์ มันมีปัญหาอยู่ตรงที่ว่า เพื่อนอะ เพื่อนเค้าไม่รู้ เค้าไม่รู้วากฎของคนไทยเราอะ เค้าไม่รู้วากฎของคนไทยเราเป็นยังไง เค้าไม่รู้ เค้าคิดว่าทางเค้าไม่อนุญาต บางทีภาพโป๊เปลือยส่วนมากจะเป็นพวกแบบชาวป่าที่เปลือยกายอะ เค้าเป็นคนเขาคนป่าเปลือยกาย แต่ส่วนพวกผู้ต้องขังก็พวกต่างชาติพวกที่ดีเค้าก็มองช่วงล่างไม่โป๊ ก็โอเคโพลได้อะไอย่างนี้” (Ex10)

“มี มีคนแฉข้อมูล แฉยังเอาไปโฆษณาขายของอีก แล้วเอาไปขายอะไรรู้ไหม เอาไปขายปิ่น แจกความด้วยละแจ้งไปทางเฟซบุ๊ก เพราะว่ามันอันตราย” (Ex19)

“ก็อาจจะมียางแต่มีน้อย ปัญหาจะอยู่ที่การสื่อสารอะไรอย่างนี้ Network” (Ex5)

“มีปัญหาที่เน็ตมันช้า” (Ex8)

“มีบ้าง ส่งไม่ได้เน็ตไม่แรง” (Ex14)

“ไม่ยาก ถ้าคนมันเข้าใจก็ไม่ยากหรอก ใช้เป็นหมดแหละมันไม่ยาก มีก็มีระบบมันอยู่แล้ว” (Ex20)

“ปัญหาส่วนใหญ่จะถ้าเปลี่ยนคนใช้ก็ไม่มีปัญหา แต่ถ้ามีปัญหาที่รับได้ เข้าใจ และแก้ไข” (Ex11)

“ปัญหาก็คือข่าวสารทั้งหลายกว่าครึ่งโกหกครับ” (Ex15)

“ค้นหาเพลงที่อยากฟังไม่เจอเพราะยังกดค่อยเป็น เลยไม่รู้ว่าจะต้องกดอะไรยังไง” (Ex13)

“ไม่มีปัญหา ไม่ค่อยเจอ” (Ex2, Ex6-7, Ex9, Ex18, Ex21)

1.6 การระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินีได้ให้ข้อมูลว่า โดยส่วนมากจะระมัดระวังในเรื่องของการแชร์ข้อมูลมากที่สุด คือ เลือกที่จะอ่านรับรู้อย่างเดียวไม่มีการแชร์หรือการส่งต่อข้อมูลต่างๆ เนื่องจากกลัวเป็นข่าวปลอมซึ่งอาจทำให้เกิดผลกระทบและจะระวังในเรื่องของการแชร์ข้อมูลให้ผู้อื่นต่อมาก โดยเวลาจะส่งต่อข้อมูลนั้นต้องเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือที่ผ่านการเช็คข้อมูลจากแหล่งที่น่าเชื่อถือ เช่น สำนักข่าว ถ้าไม่มีจะเชื่อว่าเป็นเรื่องโกหกแน่นอน หากจะมีการแชร์จะคิดไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนทุกครั้ง นอกจากนี้ยังมีบางกลุ่มที่มีการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์โดยมีการตั้งค่าความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์เพื่อป้องกันไม่ให้เรื่องส่วนตัวถูกเผยแพร่และถูกแฮ็คข้อมูล อีกทั้งยังมีกลุ่มที่ไม่มีการตั้งค่าความเป็นส่วนตัวและไม่มีการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจากมองว่าไม่ได้มีความลับที่จะต้องปิดบังและยังใช้งานไม่ค่อยเป็น ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“คืออย่างนั้นะ อย่างเพื่อนนี่ส่งมาเยอะแยะเราก็ดู เสร็จแล้วอันที่มีความหมายเราก็กส่งให้เพื่อนคนละอันสองอันอย่างนี้ จะไม่ส่งเยอะ ดูที่หน้าเชื่อถือ อันที่ตลกหรือวิวต่างประเทศอะไรอย่างนี้ อันที่สอนคน ส่วนมากจะเป็นภาษาจีน” (Ex1)

“เออๆ แต่เรื่อง Share จะไม่ชอบ เวลาเห็นอะไรแล้ว Share ก็จะไม่เอา มีแค่ถ่ายรูปให้ลูกดูเราก็กทำเองของเรา จะไม่แชร์เลย” (Ex2)

“จริงๆจะไม่อย่างส่งให้ใคร ไม่จำเป็น เพราะชาวจริงก็มี ไม่จริงก็มี กลัวส่งแล้วจะวุ่นวายเลยไม่ส่ง ส่วนมากจะอ่านของคนอื่นที่เค้าส่งมามากกว่า เพราะว่ากลัวมันไม่จริงแล้วเดี๋ยวมันจะไม่ดีเลยไม่ส่ง นอกจากส่งพวกตลกๆน่ารักก็ส่ง” (Ex3)

“นี่ต้องระวังมาก ไม่ชี้ชื่อ Share เรื่องบางเรื่องนี่ไม่ Share เลย ต้องคิดก่อนโพสต์ว่ามันจะกระทบยัง Feedback เป็นยังไง” (Ex5)

“ระวังมาก ไม่ยุ่งเลยถ้าไม่จำเป็น” (Ex6)

“ใช่ ส่วนมากเราจะไม่ส่งต่อไม่รู้มันจะจริงเท็จซี้มัย ก็หยุดอยู่ที่เรา ระวังระวังมากๆ คิดก่อนส่ง ก่อนโพสต์” (Ex7)

“คือ ผมสงสัยผมก็เช็คกับสำนักข่าว International เท่านั้นแหละครับ ไม่มีก็คือโกหกแน่นอนละครับ” (Ex15)

“ก็ตอนหลังก็ไม่ค่อยอยากแชร์เพราะว่าชาวปลอมมันเยอะ” (Ex16)

“หลังจากเกิดเรื่องทางเฟซบุ๊กก็บอกให้เปลี่ยน password” (Ex19)

“เรื่องส่วนตัวก็ไม่ได้เอาลงไป ก็ลงแค่ทันตภัยกันเฉยๆ ว่าวันนี้ลงกับข้าว มากินข้าวกันอะไรอย่างนี้ ประมาณนี้” (Ex21)

“ตั้ง Private เชื่อมกับของ Google หมดเลย ส่วนมาก Facebook ก็จะมีพวกผู้ใหญ่ เราต้องคิดก่อนระวังก่อนโพสต์ว่าจะไปทำคนอื่นเดือดร้อนหรือเปล่า” (Ex4)

“ใช่ๆ ต้องตั้ง เพราะ ไม่ให้คนอื่นรับรู้” (Ex11)

“มีการตั้งความเป็นส่วนตัวจะโพสต์หรือเกี่ยวกับข้อมูลความเป็นส่วนตัว” (Ex14)

“ก็มีตั้งความเป็นส่วนตัว” (Ex9, Ex10)

“ผมไม่ได้ระวัง เพราะผมคิดว่าผมไม่มี คือผมไม่ได้เป็นอะไรสำคัญอะไรมาก เงินทองอะไรเราก็กไม่ได้เยอะแยะอะไร เราไม่ได้เป็นเจ้าของกิจการอะไรใหญ่โต ไม่ได้ป้องกันเพราะเราลงตามความเป็นจริง พวกวันเดือนปีเกิดชื่ออะไรจริงหมดแหละ จะได้ดูดี เพื่อนฝูงจะได้รู้” (Ex20)

“ไม่มีการป้องกันเพราะไม่ถือเป็นความลับ” (Ex18)

“ไม่มีการตั้ง Security แต่ก็ต้องตรงก่อนโพสต์” (Ex8)

“ไม่มีการตั้งความเป็นส่วนตัวเวลาเพราะยังใช้ไม่เป็น” (Ex13)

“ไม่ได้ตั้ง ไม่ได้ป้องกัน” (Ex12, Ex17)

2. การประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

2.1 แหล่งที่มาของข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลว่า แหล่งที่มาของข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ที่เลือกรับส่วนมากคือ รับข่าวสารจากการแชร์ต่อกันบนสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งทาง Facebook, Line Official Account หรือจากการแชร์ต่อกันในห้องสนทนา รองลงมาคือ ออนไลน์เว็บไซต์ ทั้งเว็บไซต์สำนักข่าวในประเทศไทยและสำนักข่าวต่างประเทศ ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลว่าข่าวสารที่อยู่บนโทรทัศน์สามารถพบเห็นได้บนสื่อสังคมออนไลน์ทั่วไป และมีผู้ให้ข้อมูลหลักที่เลือกรับข้อมูลผ่านทางโทรทัศน์เพียงอย่างเดียว เพราะเชื่อว่าเป็นข้อมูลที่ผ่านการกรองข่าว มีการตรวจสอบ มีความน่าเชื่อถือ ไม่มีการโกหก และมีความรับผิดชอบในข่าวสารที่นำมาเผยแพร่ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ข่าวส่วนมากจะไม่ค่อยดู อย่างใน Facebook นี่มันเยอะเหมือนกันแต่ไม่ได้ดู ก็มีที่ส่ง Line มาอย่างนี้หน่อยๆ ส่วนมากจะส่ง Line มากกว่า เดี๋ยวนี้จะ Line เยอะ มีทุกอย่าง” (Ex1)

“เยอะแยะไปหมดเลย Google ก็มี, Line จากเพื่อนส่งมาให้บ้างก็มี Official Account ใน Line พวกเนี้ย ส่วนมากจะเป็นข่าวธุรกิจ” (Ex5)

“น่าจะเป็น Google มันจะมีพวกแบบหนังสือพิมพ์รายหัวสมัยก่อน พวกไทยรัฐ พวกอะไรแบบนี้ มันจะลงใน Google” (Ex11)

“ผมอ่านจาก CNN FOX NEWS อะไรพวกนี้ครับ เพราะพวกนี้จะไม่โกหก” (Ex15)

“ไม่รับอะไรสักอย่าง ดูจากทีวี เพราะว่าไอพวกนี้มันเชื่อไม่ได้ มันเป็นข้อมูลปลอมเยอะ” (Ex19)

“Youtube บ้างแต่ว่าก็เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้างเราก็ไม่ได้ว่าอะไรนะ แต่จริงๆแล้วผมดู TV ตลอด เพราะ TV มันกรองแล้วไง กรองมาจากทุกอย่างแล้วถึงจะออกมาเผยแพร่ มีคนรับผิดชอบใช้ไหม ไม่งั้นเขาก็ฟ้องตายห่าแล้ว มันสู้ทีวีไม่ได้ใช้ไหม” (Ex20)

“มีบ้าง ส่วนมากจะเป็นใน Line Facebook เขาโพสมาแล้วก็ comment ต่อบ้าง บางทีมันก็ขึ้นมาบน Facebook เอง พวกข่าวเดี๋ยวนั้นมันมีข่าวเหมือนใน TV แล้วนะใน Facebook อะ ดูทีวีส่วนมาก ถ้า Facebook นะไม่ค่อยเชื่อจะมีข่าวหลอก ถ้าทีวีออกมาคือของจริง แต่ถ้าไม่มีออกทีวี แสดงว่าของปลอม” (Ex21)

2.2 การค้นหาข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลว่า ส่วนมากใช้ Google ในการค้นหาข้อมูล เพราะเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการค้นหาข้อมูลที่ต้องการทราบ มีหลายเว็บไซต์ให้เลือกอ่าน สามารถเปรียบเทียบข้อมูลจากแต่ละเว็บไซต์เพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกสารสนเทศมาใช้ประโยชน์ รองลงมาคือ โทรศัพท์ ผู้ให้ข้อมูลหลักเลือกรับข้อมูลข่าวสารที่ต้องการผ่านทางโทรศัพท์ เพราะเป็นช่องทางที่ไว้วางใจในเรื่องของความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยมีสำนักข่าวหรือช่องทางที่เป็นประจำอยู่แล้ว และเลือกใช้ Youtube ในการค้นหาสื่อต่างๆ และใช้ค้นหาข่าวสารควบคู่ไปกับการดูโทรศัพท์ ผู้ให้ข้อมูลหลักบางคนไม่ชำนาญด้านการค้นหาข้อมูล หากต้องการทราบข้อมูลบางอย่างจึงต้องให้สมาชิกในครอบครัวหรือคนใกล้ชิดช่วยค้นหา ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“Google ง่ายที่สุด ทุกอย่างมันน่าจะซั่วนะ คือความน่าเชื่อถือเนี่ยใน Google มันมีหลายอย่างให้คุณอ่าน คุณก็เอาข้อมูลที่ถูกต้องสิ มันก็มีหลายเว็บให้คุณอ่านไม่ใช่แค่เว็บเดียว อันไหนที่มันสัมพันธ์กันได้มันตรงกันพอดีก็คือใช่ ตรวจสอบจากอะไรหลายๆ อย่างจะได้รู้ว่าอันไหนจริงอันไหนไม่จริง” (Ex20)

“Google บ้าง แต่เราก็รู้แหล่งเองอยู่แล้วเข้าพวก BBC News อะไรอย่างนี้ Thai News อย่างนี้” (Ex7)

“Google หรือว่า Youtube จะฟังเพลงนี้ก็กดชื่อนักร้องคนนี้ มันก็จะขึ้นมา ป้าไม่ได้เก่งมากอะไรหรอก ก็พอเล่นกับเขาได้” (Ex21)

“รับข่าวจากFacebook หนังสือพิมพ์ออนไลน์ต่างๆ” (Ex10)

“จะเป็นการอ่านหนังสือพิมพ์กับการดูโทรศัพท์ ยังค้นไม่เป็นแต่มีอ่านหนังสือพิมพ์ ส่วนมากจะดูโทรศัพท์มาก” (Ex13)

“ให้ลูกหาให้ทาง Google” (Ex6)

“จะหาไม่ค่อยเป็น ส่วนมากก็จะให้ลูกหาให้” (Ex3)

2.3 การส่งต่อข้อมูลและการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลว่า ลักษณะข้อมูลที่ใช้ในการส่งต่อผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์มีดังนี้ การทักทายพูดคุย และส่งรูปภาพ ข้อมูลที่มีลักษณะเป็นข่าวสารที่แสดงความเป็นไปในแต่ละวัน ข้อมูลที่มีลักษณะเป็นบทความที่มีความเกี่ยวข้องกับด้านสุขภาพ ข้อมูลที่มีลักษณะเป็นบทสวดธรรมะที่ผู้ใช้นักส่งต่อให้กับครอบครัวและเพื่อน

ผู้ ข้อมูลที่มีลักษณะเป็นบทสวดธรรมะที่ผู้ใช้มักส่งต่อให้กับครอบครัวและเพื่อนฝูง ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่ เมื่อได้รับข้อมูลแล้วมักจะมีตรวจสอบผ่านทางหนังสือพิมพ์หรือข่าวทางโทรทัศน์ก่อนเชื่อทุกครั้ง เนื่องจากเชื่อว่าหากข้อมูลใดหรือข่าวใดที่ได้รับการเผยแพร่ผ่านทางหนังสือพิมพ์หรือโทรทัศน์แล้วมักมีความน่าเชื่อถือสูงกว่าทางสื่อสังคมออนไลน์ ด้วยเหตุผลว่าข้อมูลที่ได้รับการนำเสนอผ่านช่องทางเหล่านี้มักมีการกรองหรือตรวจสอบความน่าเชื่อถือแล้ว รองลงมา คือ ตรวจสอบโดยใช้วิจารณญาณของตนเองพิจารณาถึงความน่าจะเป็นในข้อมูล การเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว และข่าวอื่นๆ แทนการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูล และอีกหนึ่งกลุ่มคือ กลุ่มที่ไม่มีการตรวจสอบถึงความน่าเชื่อถือจากแหล่งข้อมูลใดเลย และเลือกที่จะไม่เชื่อข้อมูลหรือข่าวสารที่ได้รับจากสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อป้องกันการเกิดปัญหาหากได้รับข้อมูลที่ผิดพลาด และป้องกันการผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นหลังจากได้รับหรือส่งต่อข้อมูลเหล่านั้นให้กับผู้อื่น ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ธรรมดาที่ติดต่อกับ Line ทักทายนั่งข่าวว่าแบบ วันนั้นๆ ไม่ได้ไป อะไรอย่างนี้ คือเป็นการทักทายนั่งว่า เอออย่างนี้ เรายังอยู่นะ บางทีทุกเช้าเค้าไม่มีอะไรทุกวัน ถึงเวลาก็ดอกไม้ดอกหนึ่งก็มาอะไรอย่างนี้ แบบ โอ เรายังมีการติดต่อกันอยู่” (Ex1)

“ก็สุขภาพ วันนี้มียานี้ เขารักษาดีนะ ยาแก้มะเร็งอะไรแบบนี้ที่เขารักษา ก็ส่งต่อให้ญาติๆ เพื่อนๆ เรา อะไรที่เขาอยากจะทำ แล้วก็ไม่ได้ทำอะไรมากมาย บางทีก็ไม่ได้ทันได้ตรวจสอบ แต่ส่วนใหญ่ก็จะตรวจสอบโดยดูจากทีวีอีกทีหนึ่ง ยืนยันถ้ามีข่าวทางทีวีก็แสดงว่าเป็นของจริง บางทีเขาก็บอกข่าวนั้นอย่างนั้นอย่างนี้ เราก็บอกไปว่า ไม่เชื่อ ไม่จริง หรือถ้าไม่ได้บอกทีวี ถ้าไม่ได้บอกทีวีข่าวนั้นก็จะเงียบไปเลย แต่ถ้ามันออกทีวีด้วยมันจะดัง” (Ex21)

“ส่วนมากดินฟ้าอากาศฝนจะตก พายุจะมา อาจจะมียุโรปทั่วไปที่เพื่อนส่งมาให้เรื่องตลกบ้าง ไม่ตลกบ้าง ดูคล้ายเครียดบางทีเครียดใจ คือผมเล่นมานานแล้ว เราว่าอันนั้นมันน่าเชื่อ คือถ้าไม่มีตัวตนนะ ลอยๆ มา ไม่มีเครดิตไข่มะ เราจะไม่น่าเชื่อ อันนั้นมันไม่น่าเชื่อถือ แต่ถ้ามีแบบอาจารย์จากมหาวิทยาลัยนี้ ที่มาที่ไปของสื่อมีคนยืนยันยืนยันกับสถาบันไหน ถ้าเหมือนหมูปะเหมือนหมาเราก็ไม่เอา ยืนยันจากสถาบันไหนรับรองเราก็ส่งต่อได้” (Ex20)

“ส่วนมากก็คือพวกข่าวการเมือง เพราะพรรคพวกบางคนก็ไม่ได้ดูข่าว ไม่ค่อยได้ส่งรูป อย่างผมเนี่ยเวลาได้รับข่าวมาผมก็ต้อง Check จากสื่อหลายสื่อก่อน อย่างต่ำก็ 3-4 ที่อะครับ” (Ex4)

“พวกสุขภาพ ธรรมะ ข่าว มีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ เพราะบางข่าวก็ไม่น่าเชื่อถือ ก็อย่างข่าววันนั้นที่เค้าไลน์มาบอกจะเพิ่มเงินให้คนแก่จาก 600 เป็น 700 ไม่เป็นความจริงหมดเลย ไปถึงเขตเค้าบอกไม่เป็น” (Ex13)

“ก็ส่งข่าวทั่วไป ถ้าเป็นเหตุการณ์ปัจจุบันหรืออะไรเนี่ย ผมต้องเช็คดูก่อน แม้แต่ไอ้เหตุการณ์อะไรอะ อย่างเคยเห็นไหมละไอ้แผ่นดินไหวที่เกาะไหหล่อง่ายไปอะไรอย่างนั้นอะ ทุกอย่างโกหกหมดนะครับ” (Ex15)

“ไม่ค่อยส่ง มีแต่เรื่องส่วนตัวของเราคุยกับครอบครัว เมื่อก่อนได้มาก็ส่งเลย แต่เดี๋ยวนี้ไม่เชื่อเลยละ มันเคยมีหนึ่งนานมาแล้ว แต่ก็ไม่ใช่ข่าวจริง หลังจากนั้นก็ไม่เชื่อ” (Ex2)

“ส่วนใหญ่ก็จะถ่ายรูปอย่างนี้และสวัสดีเพื่อนแค่นั้น และจะไม่เอารูปของคนอื่น เพราะไม่ชอบที่จะไปใช้ความคิดคนอื่น ไม่เชื่อ ไม่เชื่อไว่ก่อนและไม่ follow ไม่อะไร ไม่มีการส่งต่อ ไม่ตรวจสอบไม่อะไร มันไม่จำเป็น เพราะมันไม่ใช่เรื่องของเรา บางทีเรื่องของเรานั้นก็เป็นจริงบ้างเป็นเท็จบ้าง อายารู้ก็ไป” (Ex19)

“ส่วนใหญ่ส่งข่าว เราดูที่ความเป็นจริง มันน่าเชื่อถือไหม ถ้าดูแล้วไม่มีผลกระทบค่อยส่ง อย่างนี้เราดูแล้วก็รู้ว่ามันจริง มันน่าเชื่อถือก็ค่อยส่ง ไม่ถึงกับตรวจสอบแค่ใช้วิจารณ์ญาณกว่าเหมาะหรือไม่ มันอยู่ที่สามัญสำนึกความรู้ของเรา อ่านหนังสือเยอะก็รู้อเอง” (Ex5)

“พูดคุยกามไถ่ชีวิตส่วนตัวกับครอบครัวและเพื่อน ส่งดอกไม้ อวยพรวันเกิด ก็แค่คิดเฉยๆ ส่วนมากใช้วิจารณ์ญาณเอาว่าน่าเชื่อถือขนาดไหนแต่ไม่ค่อยได้ตรวจสอบข้อมูลหรือหาข้อเท็จจริง” (Ex14)

“นี่ใจธรรมะกำลังจะโพสถึงธรรมะกันอยู่นี้ใจ มันไม่มีอะไรหรอก ก็นี่ใจอยู่ในธรรมะอยู่นี้ใจ ก็ดูบ้าง ก่อนจะส่งเราก็ตองดูว่ามาจากที่ไหน ส่วนมากก็เป็นพระอะ พระโพสมา เป็นพระเค้าจะโพสมา พระดังๆด้วย” (Ex10)

2.4 ความคิดเห็นเกี่ยวกับข่าวสารที่พบบนสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน กรณีฉีกรักษาโรค ผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินีส่วนใหญ่ได้ให้ข้อมูลว่า เคยได้รับข่าวนี้จากเพื่อนที่ส่งผ่านสื่อสังคมออนไลน์อยู่บ้าง ส่วนใหญ่จะเปิดเข้าไปอ่านข้อมูลอย่างเดียว ไม่ส่งต่อ ไม่เชื่อ เพราะเป็นข่าวที่ไม่ได้การยอมรับและยืนยันจากผู้เชี่ยวชาญ ทำให้ไม่ทราบถึงข้อเท็จจริงต่างๆ จึงไม่กล้าที่จะส่งต่อ บางส่วนเมื่อได้อ่านข้อมูลแล้วมีการตักเตือนเพื่อนกลับไป ให้คำนึงถึงความน่าเชื่อถือของข่าวก่อนที่จะแชร์ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่เชื่อและลองปฏิบัติแต่ไม่มีการส่งต่อผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ไม่ ไม่ต้องไปเชื่อเขาหรอก ไม่เชื่อ ดูแล้วก็ผ่านไป อันนี้เราไม่ได้ Line ให้คนอื่น เพราะเราไม่รู้ว่ามันจะดีหรือไม่ดีจริงมัย เราก็ดูๆผ่านไป ถ้าเพื่อนส่งมาก็ไม่ตอบ อ่านๆไป แต่ก็ไม่ตอบ” (Ex1)

“ไม่ส่ง จะไม่ส่งเลย ก็ดูไว้อย่างเดียวแต่จะไม่ส่งต่อ ไม่ตอบกลับ ดูอย่างเดียวเพราะไม่ค่อยมีเพื่อน เพื่อนก็ทำงาน” (Ex2)

“ไม่เอาเลย ไม่เชื่อเลย ไม่ส่ง ส่วนมากไม่ค่อยได้ตอบเพื่อนหรอกถ้าเค้าส่งมาก็ไม่ค่อยได้ตอบ ก็อ่านให้รู้ เราไม่กล้ากินอยู่แล้ว เราไม่เอา” (Ex3)

“เคยได้ยินข่าว ดูมา 2-3 สื่อแล้วคิดว่าน่าจะได้แน่ แต่โดยหลักการที่เป็นจริงแล้วที่ฟังข่าวจากหมอที่แกพูดก็บอกว่าได้นะ แต่ต้องเป็นของตัวเอง แต่ในการใช้จริงๆผมว่าไม่อยากจะเชื่อเท่าไร ไม่อยากส่งเลยเพราะผมยังไม่เห็นว่าคนที่ใช้แล้วรักษาได้จริงหรือเปล่า จะบอกเพื่อนว่าต้องดูก่อน” (Ex4)

“อันนี้ยังไม่มีการยืนยัน ถ้ายังไม่ได้รับการยืนยันก็ยังไม่ส่งต่อหรอก เคื่อบอกว่ากินน้ำก่อนอาหารเช้าเนี่ยเป็นสิ่งที่ดี เราเคยอ่านตำราจีนแล้วเขาก็บอกว่าดี หมอื่ก็บอกว่าดีเพราะเป็นการชำระล้าง แต่กินฉี่นี้ก็เคยอ่านเจอ แต่ทางการแพทย์ยังไม่เจอทางวิทยาศาสตร์เขายังไม่ยอมรับ แต่ในสมัยพุทธกาลมันมีแล้วละ ต้องใช้เวลาในการอ่าน ไม่ส่งข่าวต่อ ไม่ตอบกลับเพื่อน อยู่เฉยๆ จะอ่านแค่ผ่านๆ” (Ex5)

“เฉยๆ เพราะว่าเพื่อนไม่ใช่หมอ เราสามารถปรึกษาหมอได้ น้องชายเป็นหมอ ไม่ส่งต่อ ก็เฉยๆ ไม่สนใจ ไม่ตอบกลับ” (Ex6)

“เราก็อ่านๆดู แต่อ่านดูแล้วก็ยังไม่เชื่อหรอก เพราะคนที่ส่งมาเขาก็ไม่รู้หรอกส่งต่อมามากี่ ไข่ม้อย จะไม่ส่งต่อ อ่านให้รับรู้เฉยๆ เพราะบางทีเราถามเขาเพื่อนเขาก็บอกไม่รู้หรอกก็ส่งต่อกันมามากี่ บางทีเค้าก็ยังไม่ได้อ่านหรอก รีบส่งต่อเหมือนอวดกันว่าฉันรู้ก่อนนะ” (Ex7)

“ก็ไม่ค่อยเชื่อ แล้วก็จะไม่ส่งต่อด้วย บางครั้งก็ไม่ตอบอ่านเฉยๆว่ารับรู้แล้ว” (Ex8)

“ถ้าเป็นผมนะ คือถ้าสมมุติว่ามันเป็นเรื่องจริง เออ สารธารณะสุขก็ควรจะรับรองได้ว่ามันรักษาโรคได้จริง ขาวนี้มันเป็นเท็จ ไม่ส่ง คือปกติไม่ส่งแล้วยิ่งขาวนี้เราพิจารณาด้วยแล้วเรายังไม่ส่งเข้าไปใหญ่อะนะครับ หรือไม่ค่อยกับใคร คือการส่งข่าวสารคือไม่ส่ง แต่บางครั้งเวลาคูกับคนรู้จักเราอาจจะคุยในเรื่องนั้นที่เราไม่ดูแต่ว่าเราจะไม่ส่ง ทำไรอย่าให้มีหลักฐาน” (Ex9)

“ไม่อะ มีแต่ไม่สนใจ เพราะว่าฉี่มันเป็นเชื้อโรค ไม่เอา สกปรก ไม่ๆไม่ส่งต่อ แต่ถ้าเพื่อนส่งมาก็จะลบพันทีจะไม่สนใจ เรื่องพวกนี้มันสกปรก เพราะว่าไม่ฉี่นั้นเค้าจะมีหมอไว้ทำไมถ้าเอาฉี่มารักษาโรค มันไม่ใช่” (Ex10)

“ควรที่จะเช็คก่อนแชร์และก็บอกว่าโอเคเชื่อได้แล้วมันก็เป็นเรื่องที่ยังไม่มีผลรับรองที่แน่นอน ซึ่งไม่มีการส่งต่อแต่ก็จะมี การเตือนกลับไป” (Ex11)

“มันจะได้หรือ มันจะจริงหรือ ของมันสกปรกอย่างนั้นเนอะ ฉี่มันก็ขี้ถ่ายของเสียออกมา ไม่ส่งต่อให้เพื่อน แต่ถ้าตอบเพื่อนก็จะตอบเพื่อนว่ามันคงไม่จริงหรอก มันก็ต้องใช้วิจารณญาณบ้างดูว่ามันจริงหรือเปล่า อยู่กันมาตั้งแต่สมัยไหนแล้วใครเค้าเอามากินกัน” (Ex12)

“ได้รับขาวนี้มาอยู่บ้างแต่ก็ไม่ได้เชื่อว่าเป็นความจริง มีเพื่อนบางคนส่งขาวนี้มาให้ดูบ้าง แต่ก็ไม่ได้ตอบกลับอ่านเฉยๆ” (Ex13)

“มันก็น่าจะเป็นไปได้เนะ ก็น่าจะเป็นเรื่องจริง แต่ก็เชื่อครึ่งนึง แต่ไม่มีเพื่อนส่งขาวนี้มาให้ แต่แค่เคยเห็นและไม่มีการส่งต่อ แต่ถ้ามีเพื่อนส่งต่อมาให้ก็ถ้าเราก็ไม่เตือนเพื่อนเพราะคิดว่าเพื่อนเราน่าจะโตพอที่ควรจะมีวิจารณญาณคิดได้เองแล้ว” (Ex14)

“พวกนี้พวกเขาเรียกอะไรอะ ต้องเรียกพวกปัญญาอ่อนนะครับ ให้มันกินของมันเองเพราะผมเห็นหมอบางคนมันยังกินฉี่อยู่เลยหมอรุ่นเดียวกับผมแม่งกินฉี่ก็คือเรียกว่าเกิดมาเสียชาติ เรียนแบบนี้แล้วเชื่ออย่างนั้นะจบแล้วนะครับ” (Ex15)

“เคยเห็นเหมือนกันแต่ไม่เคยเชื่อ ก็ไม่เชื่อ” (Ex16, 18)

“โอ้ยยฉีรักษานี้ มีก็เพื่อนก็ส่งมาเหมือนกันแต่ลุงไม่เชื่อ ไมโเค อย่างฉีเรานี้ที่เอาไวรักษาโรค มันขับของเสียออกมา ไม่ส่งต่อ คือดูไม่เชื่อก็ไม่ส่ง” (Ex17)

“อ่านแล้วบางทีก็ขำๆ แล้วตอบกลับไปว่าไม่ต้องไปยุ่งกับมัน หาหมอดีที่สุด ถ้ามีปัญหาอะไรก็หมอดีที่สุดเตือนเพื่อน มากกว่าและจะไม่ส่งต่อ” (Ex19)

“โอ้ยความรู้สึกของผมมันไม่ใช่อยู่แล้ว หมอเขาบอกไม่ใช่ผมเช้คทางทีวีเขาก็บอกไม่ใช่เป็นไปไม่ได้ถ้ากินได้จริงเขาก็กินกันไปนานแล้ว มันก็คือความเชื่อถือแค่ว่าจะรักษาโรคภัยถ้าเกิดแม่เชื่อโรคคุณก็เขาอย่างนี้คือไม่ต้องไปถามนทั่วไปที่เขาเรียนมาขนาดนี้ถ้าคุณมึงโง่ไปกินอย่างนี้ผมก็ไม่เข้าใจ ไม่ส่งต่ออย่างแน่นอนแค่อ่านผ่านๆไม่ตอบอะไรเพื่อน” (Ex20)

“ก็ดูข่าวอยู่แต่ก็ไม่สนใจเท่าไรอยู่แต่ก็เป็นไปไม่ได้หรอกเห็นแล้วหะเหยง ป้าก็จะดูจากถ้าทีวีเพื่อเป็นการยืนยัน และป้าไม่ส่งต่อแน่นอนเพราะว่ามันเชื่อถือไม่ได้” (Ex21)

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาสภาพการใช้และการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอกรอบแนวคิดในการวิจัย ปรากฏการณ์ของการศึกษา วิธีการศึกษาปรากฏการณ์ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

1.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่มาใช้บริการส่วนใหญ่เน้น มีการใช้อุปกรณ์ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ด้วยเครื่องมือชนิดเดียวกันเป็นส่วนมาก คือ โทรศัพท์มือถือ รองลงมา คือคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีการเลือกใช้เครื่องมือที่แตกต่างกัน สามารถสรุปได้ คือ 1. เมื่อออกจากบ้านหรือเดินทางไปสถานที่ต่างๆ ผู้สูงอายุจะเลือกใช้โทรศัพท์มือถือเป็นเครื่องมือหลักในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจากมีความสะดวกและง่ายต่อการใช้งานมากกว่า 2. เมื่ออยู่บ้านถึงจะเลือกใช้คอมพิวเตอร์ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์

1.2 ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ บริการสื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้สูงอายุเข้าใช้งานนั้น มีหลักๆ 3 บริการ คือ Line Facebook และYouTube ซึ่งบริการสื่อสังคมออนไลน์ที่มีการเข้าใช้งานบ่อยที่สุด คือ Line รองลงมา คือFacebook และYouTube ตามลำดับ สามารถสรุปได้ คือ 1. ผู้สูงอายุทุกคนใช้บริการ Line เป็นหลักในการสนทนากับคนในครอบครัวและเพื่อน เนื่องจากมีความสะดวกในการเข้าใช้บริการ 2. ผู้สูงอายุมากกว่าครึ่งมีการใช้บริการ Facebook ควบคู่ไปกับการใช้ Line 3. ผู้สูงอายุที่ใช้บริการ YouTube นั้นจะใช้เพื่อความบันเทิง เช่น ฟังเพลง ดูคลิป สก๊อปข่าว เป็นต้น

1.3 กิจกรรมบนสื่อสังคมออนไลน์ กิจกรรมที่ผู้สูงอายุทำบนสื่อสังคมออนไลน์ส่วนมากมี 3 กิจกรรม คือ การพูดคุยติดต่อสื่อสารบนสื่อสังคมออนไลน์ การฟังเพลงหรือดูคลิปใน YouTube และการอ่านข่าวสารจากแหล่งข่าวต่างๆบนสื่อสังคมออนไลน์ รวมไปถึงการทำงาน โดยกิจกรรมที่ทำนั้นมีความหลากหลายและแตกต่างกัน สามารถสรุปได้ คือ 1. ผู้สูงอายุทุกคนจะทำการพูดคุย ติดต่อ สื่อสารกับคนในครอบครัวหรือเพื่อนผ่านบริการสื่อสังคมออนไลน์ 2. ผู้สูงอายุใช้ฟังเพลงและดูคลิปต่างๆ ใน YouTube เพื่อความบันเทิง 3. ผู้สูงอายุใช้อ่านและส่งข่าวสารจากแหล่งข่าวต่างๆรวมถึงใช้ในการทำงาน

1.4 ช่วงเวลาที่ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุทุกคนมีการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ตลอดทั้งวัน โดยเวลาที่ใช้งานบ่อยที่สุดส่วนมากจะอยู่ช่วงเย็น รองลงมา คือ ช่วงเช้า และช่วงกลางวัน ตามลำดับ ซึ่งเวลาในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุนั้นมีช่วงเวลาที่แตกต่างกันตามความสะดวกของแต่ละคน สามารถสรุปได้ คือ 1. ผู้สูงอายุทุกคนใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ทุกช่วงเวลา 2. ผู้สูงอายุใช้งานช่วงเย็น เนื่องจากเป็นเวลาว่าง และพูดคุยติดต่อกับเพื่อน 3. ผู้สูงอายุใช้งานช่วงเช้ามากที่สุด เนื่องจากเป็นเวลาที่ทำกิจกรรมต่างๆ เสร็จ และกำลังพักผ่อน 4. ผู้สูงอายุใช้งานช่วงเวลาว่าง สะดวกหรือว่างตอนไหนค่อยเข้าใช้งาน

1.5 ปัญหาในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการมักจะพบปัญหาจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์จากการใช้งาน โดยปัญหาที่ผู้สูงอายุพบสามารถสรุปได้ คือ 1.ปัญหาจากการใช้ LINE ได้แก่ ความไม่เสถียรของระบบ ระบบเกิดการขัดข้อง พื้นที่การใช้งานเดิม การเข้าใช้งานฟังก์ชันต่างๆ ไม่สามารถส่งได้ 2.ปัญหาจากการใช้ Facebook ได้แก่ การถูกแฮ็คข้อมูล การถูก Facebook บล็อกการใช้งาน 3.ปัญหา Internet ได้แก่ ความเร็วและความแรงของ Internet ไม่เพียงพอ 4.ปัญหาผู้ใช้งาน ได้แก่ ไม่เข้าใจวิธีการใช้งาน ใช้งานไม่เป็น

1.6 การระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการส่วนมากจะมีการระมัดระวังในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในเรื่องของการแชร์ข้อมูลและการส่งต่อข้อมูล คือ มีการพิจารณาและคิดไตร่ตรองก่อนที่จะใช้ข้อมูลต่างๆ แต่ก็มีบางส่วนที่จะไม่มีการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์สามารถสรุปได้ คือ 1.มีการตั้งความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อป้องกันไม่ให้ข้อมูลส่วนตัวถูกเผยแพร่ 2.ไม่มีการตั้งความเป็นส่วนตัวและไม่มีการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์

2.1 แหล่งที่มาของข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการมีการเลือกรับแหล่งที่มาในการรับข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยแหล่งที่มาของข่าวสารที่ผู้สูงอายุใช้บริการสามารถสรุปได้ คือ 1.รับข่าวสารจากการแชร์ต่อกันบนสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งทาง Facebook Line Official Account หรือ จากการแชร์ต่อกันในห้องสนทนา 2.เว็บไซต์สำนักข่าวทั้งในประเทศและสำนักข่าวต่างประเทศ 3.โทรทัศน์ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นข้อมูลที่มีการตรวจสอบ มีความน่าเชื่อถือและมีความรับผิดชอบในการนำเสนอข่าวมาเผยแพร่

2.2 การค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการมีการค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ที่แตกต่างกันตามความต้องการของแต่ละบุคคล โดยการค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ของ

ผู้สูงอายุสามารถสรุปได้ คือ 1.การใช้ Google ในการค้นหาข้อมูล เพื่อที่จะสามารถเปรียบเทียบข้อมูลจากแต่ละเว็บไซต์เพื่อประกอบการตัดสินใจ 2.การใช้โทรทัศน์ในการเลือกรับข้อมูลข่าวสาร เป็นช่องทางที่มีความน่าเชื่อถือของข้อมูล 3.การใช้ YouTube ในการค้นหาสื่อต่างๆ ค้นหาข่าวสารควบคู่ไปกับการดูโทรทัศน์ 4.ผู้สูงอายุบางคนไม่มีความชำนาญในการค้นหาข้อมูลจึงให้สมาชิกในครอบครัวช่วยในการค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์

ผู้สูงอายุ ใช้บริการสื่อสังคมออนไลน์ผ่านทางโทรศัพท์มือถือมากที่สุด โดยเลือกใช้แอปพลิเคชัน Line ในการพูดคุยสนทนา รองลงมาคือ Facebook ใช้ในการพูดคุยสนทนาและติดตามข่าวสาร นอกจากนี้ยังใช้ YouTube ในการฟังเพลง ดูหนัง และติดตามข่าวสาร โดยส่วนใหญ่จะใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ในช่วงเย็น ซึ่งปัญหาที่ผู้สูงอายุพบในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ คือ ความไม่เสถียรของแอปพลิเคชัน ระบบเกิดการขัดข้อง พื้นที่การใช้งานเต็ม การเข้าใช้งานฟังก์ชันต่างๆ ไม่สามารถส่งได้ โดยในการใช้งานเหล่านี้ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการระมัดระวังเรื่องความเป็นส่วนตัว ผ่านการตั้งค่าที่ระบบและการคิดก่อนที่จะส่งต่อข้อมูล

ในเรื่องของการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีทักษะในการประเมินสารสนเทศที่ดี โดยส่วนใหญ่เลือกรับข้อมูลผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ รองลงมาคือเว็บไซต์ของสำนักข่าวต่างๆ และข่าวในโทรทัศน์ ตามลำดับ จากนั้นจะมีการเปรียบเทียบข้อมูลนั้นกับข้อมูลที่ค้นหาได้จาก Google TV และ YouTube ตามลำดับ จากนั้นจึงค่อยส่งต่อข้อมูล ซึ่งผู้สูงอายุจะเชื่อข่าวสารที่มีการลงหนังสือพิมพ์ และข่าวที่ถ่ายทอดผ่านโทรทัศน์เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเชื่อว่าข่าวเหล่านั้นจะถูกคัดกรองมาแล้ว มีความน่าเชื่อถือ และหากมีความผิดพลาดก็จะมีคนรับผิดชอบ

อภิปรายผล

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่มาใช้บริการส่วนใหญ่ นั้น มีการใช้อุปกรณ์ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ด้วยเครื่องมือชนิดเดียวกันเป็นส่วนมาก คือ โทรศัพท์มือถือ รองลงมา คือคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีการเลือกใช้เครื่องมือที่แตกต่างกัน สามารถสรุปได้ คือ 1. เมื่อออกจากบ้านหรือเดินทางไปสถานที่ต่างๆ ผู้สูงอายุจะเลือกใช้โทรศัพท์มือถือเป็นเครื่องมือหลักในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจากมีความสะดวกและง่ายต่อการใช้งานมากกว่า 2. เมื่ออยู่บ้านถึงจะเลือกใช้คอมพิวเตอร์ในการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กันตพล บรรทัดทอง (2558) ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์และความพึงพอใจของกลุ่มคนผู้สูงอายุ ในเขตกรุงเทพมหานคร กล่าวว่าผู้สูงอายุที่ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มากกว่าครึ่งผ่านช่องทางโทรศัพท์มือถือ รองลงมาคือ ใช้ผ่านแท็บเล็ต และใช้ผ่านช่องทางคอมพิวเตอร์ตามลำดับ

ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ บริการสื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้สูงอายุเข้าใช้งานนั้น มีหลักๆ 3 บริการ คือ Line Facebook และYouTube ซึ่งบริการสื่อสังคมออนไลน์ที่มีการเข้าใช้งานบ่อยที่สุด คือ Line รองลงมา คือFacebook และYouTube ตามลำดับ สามารถสรุปได้ คือ 1. ผู้สูงอายุทุกคนใช้บริการ Line เป็นหลักในการสนทนากับคนในครอบครัวและเพื่อน เนื่องจากมีความสะดวกในการเข้าใช้บริการ 2. ผู้สูงอายุมากกว่าครึ่งมีการใช้บริการ Facebook ควบคู่ไปกับการใช้ Line 3. ผู้สูงอายุที่ใช้บริการ YouTube นั้นจะใช้เพื่อความบันเทิง เช่น ฟังเพลง ดูคลิป สก๊อปข่าว เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับบทความวิจัยของ พิทักษ์ ศิริวงศ์ และบัณฑิตา อุณหเลขจิตร (2560) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุในเขตตลาด ตำบลสามพราน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐมพบว่า สื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้สูงอายุนิยมใช้ในการติดต่อสื่อสารคือ Line และ Facebook นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ กันตพล บรรทัดทอง (2558) ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์และความพึงพอใจของกลุ่มคนผู้สูงอายุ ในเขตกรุงเทพมหานคร กล่าวว่าผู้สูงอายุที่ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ Line มากที่สุด รองลงมานิยมใช้ Facebook Instagram Twitter และอื่นๆ ได้แก่ My Space, Hi5, Multiple ตามลำดับ

กิจกรรมบนสื่อสังคมออนไลน์ กิจกรรมที่ผู้สูงอายุทำบนสื่อสังคมออนไลน์ส่วนมากมี 3 กิจกรรม คือ การพูดคุยติดต่อสื่อสารบนสื่อสังคมออนไลน์ การฟังเพลงหรือดูคลิปใน YouTube และการอ่านข่าวสารจากแหล่งข่าวต่างๆบนสื่อสังคมออนไลน์ รวมไปถึงการทำงาน โดยกิจกรรมที่ทำนั้นมีความหลากหลายและแตกต่างกัน สามารถสรุปได้ คือ 1. ผู้สูงอายุทุกคนจะทำการพูดคุย ติดต่อ สื่อสารกับคนในครอบครัวหรือเพื่อนผ่านบริการสื่อสังคมออนไลน์ 2. ผู้สูงอายุใช้ฟังเพลงและดูคลิปต่างๆ ใน YouTube เพื่อความบันเทิง 3. ผู้สูงอายุใช้

อ่านและส่งข่าวสารจากแหล่งข่าวต่างๆ รวมไปถึงใช้ในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับบทความวิจัยของ พิทักษ์ ศิริวงศ์ และบัณฑิตา อุณหเลขจิตร (2560: 7) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุในเขตตลาด ตำบลสามพราน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐมพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อเอาไว้ติดต่อกับครอบครัวและเพื่อนทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกเหงาและมีความสุขในการติดต่อกับครอบครัว และสอดคล้องกับบทความของ (Anita Kamiel, 2016) ที่กล่าวว่า การใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นการบำบัดจิตใจของผู้สูงอายุทำให้สภาพจิตใจของผู้สูงอายุนั้นดีขึ้น ช่วยให้ผู้สูงอายุมีความสุขและไม่รู้สึกโดดเดี่ยว รองลงมาจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการติดต่อกับเพื่อนนั้นคือ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการรับรู้ข่าวสารโดยจะติดตามข่าวจาก Facebook

ช่วงเวลาที่ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุทุกคนมีการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ตลอดทั้งวัน โดยเวลาที่ใช้งานบ่อยที่สุดส่วนมากจะอยู่ช่วงเย็น รองลงมา คือ ช่วงเช้าและช่วงกลางวัน ตามลำดับ ซึ่งเวลาในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุนั้นมีช่วงเวลาที่ใช้งานที่แตกต่างกันตามความสะดวกของแต่ละคนสามารถสรุปได้ คือ 1. ผู้สูงอายุทุกคนใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ทุกช่วงเวลา 2. ผู้สูงอายุใช้งานช่วงเย็นมากที่สุดเนื่องจากเป็นเวลารว่างและพูดคุยติดต่อกับเพื่อน 3. ผู้สูงอายุใช้งานช่วงเช้า เนื่องจากเป็นเวลาที่ทำกิจกรรมต่างๆ เสร็จและกำลังพักผ่อน 4. ผู้สูงอายุใช้งานช่วงเวลารว่าง สะดวกหรือว่างตอนไหนค่อยเข้าใช้งาน ซึ่งมีความแตกต่างกับงานวิจัยของ กันตพล บรรทัดทอง (2558) ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์และความพึงพอใจของกลุ่มคนผู้สูงอายุ ในเขตกรุงเทพมหานคร กล่าวว่าผู้สูงอายุที่ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ส่วนใหญ่ใช้ช่วงกลางวัน เวลา 11.01-16.00 น. รองลงมาคือ ใช้ช่วงเย็น เวลา 16.01-19.00 น. ใช้ช่วงเวลากลางคืน 19.01-24.00 น. และใช้ช่วงเช้า เวลา 05.00-11.01 น. ตามลำดับ แต่มีความสอดคล้องกับบทความวิจัยบางประเด็นของ สมาน ลอยฟ้า (อินฟอร์เมชัน, 2557: 18-28) พฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตของผู้ใหญ่ในชนบทกล่าวว่าผู้ใหญ่ใช้อินเทอร์เน็ตทุกช่วงเวลา แต่ส่วนใหญ่ใช้ในช่วงเวลาเช้า รองลงมาคือช่วงเวลาหัวค่ำ ส่วนช่วงเวลาที่ใช้น้อยที่สุด

ปัญหาในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการมักจะมีปัญหาจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์จากการใช้งาน โดยปัญหาที่ผู้สูงอายุพบสามารถสรุปได้ คือ 1.ปัญหาจากการใช้ LINE ได้แก่ ความไม่เสถียรของระบบ ระบบเกิดการขัดข้อง พื้นที่การใช้งานเต็ม การเข้าใช้งานฟังก์ชันต่างๆ ไม่สามารถส่งได้ 2.ปัญหาจากการใช้ Facebook ได้แก่ การถูกแฮ็กข้อมูล การถูก Facebook บล็อกการใช้งาน 3.ปัญหา Internet ได้แก่ ความเร็วและความแรงของ Internet ไม่เพียงพอ 4.ปัญหาผู้ใช้งาน ได้แก่ ไม่เข้าใจวิธีการใช้งาน ใช้งานไม่เป็น ซึ่งสอดคล้องกับบทความวิจัยของ พิทักษ์ ศิริวงศ์ และบัณฑิตา อุณหเลขจิตร (2560: 7) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุในเขตตลาด ตำบลสามพราน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐมพบว่า ปัญหาและ

อุปสรรคการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุส่วนใหญ่คือ ความรู้เกี่ยวกับสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้แต่ยังขาดความรู้ในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งการไม่มีความรู้เกี่ยวกับสื่อสังคมออนไลน์ อาจทำให้ผู้สูงอายุโดนหลอกจากพวกมิจฉาชีพได้ง่าย

การระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการส่วนมากจะมีการระมัดระวังในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในเรื่องของการแชร์ข้อมูลและการส่งต่อข้อมูล คือ มีการพิจารณาและคิดไตร่ตรองก่อนที่จะใช้ข้อมูลต่างๆ แต่ก็มีบางส่วนที่จะไม่มีการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์สามารถสรุปได้ คือ 1.มีการตั้งความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อป้องกันไม่ให้ข้อมูลส่วนตัวถูกเผยแพร่ 2.ไม่มีการตั้งความเป็นส่วนตัวและไม่มีการระมัดระวังความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์

แหล่งที่มาของข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการมีการเลือกรับแหล่งที่มาในการรับข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยแหล่งที่มาของข่าวสารที่ผู้สูงอายุใช้บริการสามารถสรุปได้ คือ 1.รับข่าวสารจากการแชร์ต่อกันบนสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งทาง Facebook Line Official Account หรือ จากการแชร์ต่อกันในห้องสนทนา 2.เว็บไซต์สำนักข่าวทั้งในประเทศและสำนักข่าวต่างประเทศ 3.โทรทัศน์ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นข้อมูลที่มีการตรวจสอบ มีความน่าเชื่อถือและมีความรับผิดชอบในการนำเสนอข่าวมาเผยแพร่ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมาน ลอยฟ้า (อินฟอรมะชั่น, 2557: 18-28) พฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตของผู้ใหญ่ในชนบท กล่าวว่าผู้ใหญ่มีการติดตามและรับข่าวสารหลายวิธี และใช้วิธีดูโทรทัศน์มากที่สุด รองลงมาคือใช้อินเทอร์เน็ต อ่านหนังสือพิมพ์ และฟังวิทยุ

การค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุที่ใช้บริการมีการค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ที่แตกต่างกันตามความต้องการของแต่ละบุคคล โดยการค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุสามารถสรุปได้ คือ 1.การใช้ Google ในการค้นหาข้อมูล เพื่อที่จะสามารถเปรียบเทียบข้อมูลจากแต่ละเว็บไซต์เพื่อประกอบการตัดสินใจ 2.การใช้โทรทัศน์ในการเลือกรับข้อมูลข่าวสาร เป็นช่องทางที่มีความน่าเชื่อถือของข้อมูล 3.การใช้ YouTube ในการค้นหาสื่อต่างๆ ค้นหาข่าวสารควบคู่ไปกับการดูโทรทัศน์ 4.ผู้สูงอายุบางคนไม่มีความชำนาญในการค้นหาข้อมูลจึงให้สมาชิกในครอบครัวช่วยในการค้นหาข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา (2561) แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการรู้สารสนเทศของนักศึกษาการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร พบว่านักศึกษามีระดับการรู้สารสนเทศในระดับมาก โดย

พฤติกรรมการรู้สารสนเทศของนักศึกษา ที่มีระดับคะแนนสูงสุด คือ 1) วิธีการค้นหาข้อมูลหลายอย่าง เช่น การใช้อินเทอร์เน็ต อ่านหนังสือดูสารคดี 2) พยายามเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ เช่น ทักษะคอมพิวเตอร์ ทักษะการใช้โทรศัพท์มือถือ และการใช้ห้องสมุด เพื่อใช้ในการหาข้อมูล และอันดับการสืบค้นข้อมูลของนักศึกษาพบว่า 3 อันดับแรกได้แก่ บันทึกลง การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อกรมกิจการผู้สูงอายุ ควรจัดโครงการฝึกอบรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยมีการลงพื้นที่จริงไปยังสถานที่ที่มีผู้สูงอายุเยอะๆ นัดแนะวันทำกิจกรรมให้ผู้สูงอายุมารวมตัวกัน แล้วมีการฝึกอบรมให้ความรู้ในเรื่องของการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ให้แก่ผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะต่อสมาชิกครอบครัวที่มีผู้สูงอายุ ควรมีการเข้าไปพูดคุยและแนะนำการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ให้กับผู้สูงอายุ รับฟังและช่วยแก้ไขข้อสงสัย แนะนำแหล่งสารสนเทศที่มีความน่าเชื่อถือไว้ให้ผู้สูงอายุใช้ประกอบการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์

บรรณานุกรม

- กันตพล บรรทัดทอง. (2557). พฤติกรรมการใช้เครือข่ายสังคมและความพึงพอใจของกลุ่มคนผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร. ปรินิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสาร เชิงกลยุทธ์, กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
- สุนลินี ศิริวิลาส และปริญา หุ่นโพธิ์. (2560). พฤติกรรมการเข้าถึงและการใช้งานอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี. สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2562, จาก http://repository.rmutr.ac.th/bitstream/handle/123456789/808/rmutrconth_161.pdf?sequence=1&isAllowed=y&fbclid=IwARCJaoxQpzWCaeXfWAtTy3YLB5Vj8SW58obGozra1q66jPjFkaD9Y_4
- สมาน ลอยฟ้า. (2557). พฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตของผู้ใหญ่ในชนบท. อินฟอร์เมชัน. หน้า 18-28. 21(2). สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2562, จาก <https://ejournals.kku.ac.th/information/article/download/98/112>
- สุวิช ธีระโคตร และวีรพงษ์ พลนิกรกิจ. (2561, มกราคม-มีนาคม). พฤติกรรมการใช้และการรู้เท่าทันอินเทอร์เน็ตและทัศนคติการใช้เนื้อหาด้านสุขภาวะบนอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ. วารสารพยาบาลและการดูแลสุขภาพ. 36(1). สืบค้นเมื่อ 6 ธันวาคม 2562, จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jnat-ned/article/view/127046>
- พิทักษ์ ศิริวงศ์ และบัณฑิตา อุณหเลขจิตร์. (2560). การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุในเขตตลาด ตำบลสามพราน อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม. สืบค้นเมื่อ 6 ธันวาคม 2562, จาก http://repository.rmutr.ac.th/bitstream/handle/123456789/748/rmutrconth_102.pdf?sequence=&isAllowed=y&fbclid=IwAR1R8TK1VqXymYO3sUFiZvIHldVahNLLwzWxHbSFaWwVpxOD-_cler733Jw

แบบสัมภาษณ์

การศึกษาพฤติกรรมและการการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์

ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาอิสระ เรื่อง การศึกษาสภาพการใช้งานทั่วไปและการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 3 หลักสูตรสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี และเพื่อศึกษาการประเมินสารสนเทศบนสื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวนลุมพินี จึงขอความร่วมมือจากท่านช่วยแสดงความคิดเห็นตามความเป็นจริง

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

เพศ อายุ ปี อาชีพ.....

ระดับการศึกษา..... ประสบการณ์การใช้สื่อสังคมออนไลน์ ปี

คำถามในการสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 สภาพการใช้งานสารสนเทศของผู้สูงอายุ

1. ท่านใช้อุปกรณ์ใด ในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์.....
2. ท่านใช้สื่อสังคมออนไลน์ใดบ้าง.....
3. ท่านใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการทำสิ่งใดบ้าง.....
4. ท่านใช้สื่อสังคมออนไลน์ในช่วงเวลาใดบ้าง.....
5. ท่านเคยพบเจอปัญหาในการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์บ้างหรือไม่ อย่างไร.....
6. ท่านมีการระมัดระวังเรื่องความเป็นส่วนตัวบนสื่อสังคมออนไลน์หรือไม่ อย่างไร.....

ตอนที่ 2 ทักษะการประเมินสารสนเทศของผู้สูงอายุ

1. ส่วนใหญ่ท่านรับข่าวสารมาจากไหน.....
.....
2. เวลาท่านจะค้นหาข้อมูล ท่านค้นหาจากที่ใด.....
.....
3. ท่านส่งต่อข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดในสื่อสังคมออนไลน์มากที่สุด.....
.....
4. ก่อนจะส่งข้อมูล ท่านมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลหรือไม่ อย่างไร.....
.....
.....
5. หากเพื่อนของท่านส่งข้อความ เรื่องฉีกรักษาโรคมาให้ท่านผ่าน Line ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับข่าวนี้ ท่านจะส่งต่อหรือไม่ และท่านจะตอบกลับเพื่อนของท่านไปว่าอย่างไร

